

REFERENSI EKSOFORA

**WONTEN ING NOVELET MBOK RANDHA SAKA JOGJA
ANGGITANIPUN SUPARTO BRATA**

SKRIPSI

**Kaaturaken Dhateng Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah
Fakultas Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta
Minangka Jejangkeping Pandadaran Anggayuh
*Gelar Sarjana Pendidikan***

Dening :

Anis Wibawanti

NIM 09205244037

PROGRAM STUDI PENDIDIKAN BAHASA JAWA

FAKULTAS BAHASA DAN SENI

UNIVERSITAS NEGERI YOGYAKARTA

2013

PASARUJUKAN

Skripsi kanthi irah-irahan *Referensi Eksofora Wonten ing Novel Mbok*

Randha Saka Jogja Anggitanipun Suparta Brata menika saged

dipunujekaken awit sampun pikantuk palilah dening *pembimbing*.

Ngayogyakarta, 24 Juni 2013
Pembimbing I

Hardiyanto, M.Hum.
NIP. 19561130 198411 1 001

Ngayogyakarta, 24 Juni 2013
Pembimbing II

Siti Mulyani, M.Hum.
NIP. 19620729 198703 2 002

PANGESAHAN

Skripsi kanthi irah-irahan *Referensi Eksofora Wonten ing Novel Mbok
Randha Saka Jogja Anggitanipun Suparta Brata* menika sampun
dipunandharaken ing pendadaran wonten sangajenging *Dewan Penguji* ing
tanggal 1 Juli 2013 saha dipuntetepaken lulus.

DEWAN PENGUJI			
Asma	Jabatan	Tapak Asma	Tanggal
Dr. Suwardi, M.Hum.	Ketua Penguji		16/7 2013
Siti Mulyani, M.Hum.	Sekretaris Penguji		12/7 '13
Drs. Sutrisna Wibawa, M.Pd.	Penguji I		11/7 2013
Hardiyanto, M.Hum.	Penguji II		12/7 '13

Ngayogyakarta, 16 Juli 2013
Fakultas Bahasa dan Seni
Universitas Negeri Yogyakarta
Dekan,

Prof. Dr. Zamzani, M. Pd.
NIP 19550505 198011 1 001

WEDHARAN

Ingkang tandha tangan ing ngandhap menika, kula

Nama : **Anis Wibawanti**

NIM : 092052440337

Program Studi : Pendidikan Bahasa Jawa

Fakultas : Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta

ngandharaken bilih *karya ilmiah* menika asil panaliten kula piyambak. Samangertos kula, *karya ilmiah* menika boten ngemot *materi* ingkang kaserat dening tiyang sanes, kajawi perangan-perangan tartamtu ingkang kula pethik sarana kangge dhasar panyeratan kanthi nggatosaken tata cara saha paugeran panyeratan *karya ilmiah* ingkang umum.

Seratan ing wedharan menika kaserat kanthi saestu. Menawi kasunyatanipun kabukten bilih wedharan menika boten leres, bab menika dados tanggel jawab kula pribadi.

Ngayogyakarta, 24 Juni 2013

Panyerat,

AnisWibawanti

SESANTI

*“Tantangan terbesar bukan hanya pada waktu kita
menghadapi kesusahan, namun pada saat kita melawan
kemalasan diri kita sendiri“ (Anonim).*

PISUNGSUNG

Kanthi raos syukur dhumateng Allah SWT. Karya ilmiah menika
kula pisungsungaken dhumateng : Bapak kaliyan Ibu ingkang sampun
paring panyengkuyung saha pandonga.

PRAWACANA

Puji sukur konjuk wonten ing ngarsaning Allah SWT ingkang sampun paring pangayoman, saengga karaharjan, kabegjan, saha kabagyan tansah tumanduk dhateng panyerat. Satemah skripsi kanthi irah-irahan *Referensi Eksofora Wonten ing Novelet Mbok Randha Saka Jogja*, sampun wasana anggenipun nyerat. Panyeratan skripsi menika saged kawujud inggih amargi wontenipun panyengkuyung saking mapinten-pinten pihak. Awit saking menika, panaliti ngaturaken agunging panuwun dhateng pihak-pihak ing ngandhap menika.

1. Bapak Prof. Dr. Zamzani, minangka Dekan Fakultas Bahasa dan Seni ingkang sampun paring kalodhangan anggen kula nyerat skripsi menika.
2. Bapak Dr. Suwardi, M.Hum. minangka Ketua Jurusan Pendidikan Basa Daerah ingkang sampun maringi bimbingan saha pandom salebeting kula sinau wonten ing Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah.
3. Bapak Hardiyanto, M.Hum saha Ibu Siti Mulyani, M.Hum. minangka pembimbing ingkang tansah kanthi sabar saha tlatos maringi bimbingan tumrap panyerat.
4. Bapak Ibu Dosen Pendidikan Bahasa Daerah ingkang sampun paring kawruh mawarni-warni inggih ingkang murakabi tumrap panyerat.
5. Dewan penguji sedangunipun Ujian Tugas Akhir Skripsi ingkang sampun paring patedah saengga anggen kula damel skripsi saha ujian saged katampi.

6. Bapak, Ibu, Fandi saha Fira ingkang sampun paring panyengkuyung kaliyan donga tumrap panyerat.
7. Kanca-kanca Pendidikan Bahasa Jawa sarta sedaya pihak ingkang boten saged kula sebataken sedaya ingkang sampun paring donga saha panjurung tumrap panyerat saengga skripsi menika saged kaimpun.

Temtu kemawon skripsi menika dereng saged kawastanan sae, jangkep, menapa malih sampurna. Pramila saking menika sedaya pangandikan menapa dene panyaruwei ngkang tumuju murih langkung sae, jangkep, saha sampurnaning skripsi menika, tansah katampi kanthi bingahing manah saha atur agunging panuwun. Wasana kanthi raos andhap asor panyerat gadhah pangajap mugi-mugi skripsi menika saged murakabi tumrap pamaos saha panyerat.

Ngayogyakarta, 24 Juni 2013

Panyerat,

Anis Wibawanti

WOSING ISI

	Kaca
IRAH-IRAHAN.....	i
PASARUJUKAN	ii
PANGESAHAN	iii
WEDHARAN	iv
SESANTI.....	v
PISUNGSUNG	vi
PRAWACANA.....	vii
WOSING ISI	ix
<i>DAFTAR TABEL</i>	xii
<i>DAFTAR GAMBAR</i>	xiii
<i>DAFTAR LAMPIRAN</i>	xiv
<i>DAFTAR CEKAKAN</i>	xv
SARINING PANALITEN	xvi
BAB I PURWAKA	1
A. Dhasaring Panaliten.....	1
B. Underaning Perkawis	3
C. Watesaning Perkawis	3
D. Wosing Perkawis.....	4
E. Ancasing Panaliten.....	4
F. Paedahing Panaliten	5
G. Pangertosan	5
BAB II GEGARAN TEORI	8
A. PangertosanWacana	8
B. Kajian Wacana.....	10
C. Referensi	12
1. Pangertosan Referensi	12
2. Jinis Referensi.....	13

a. Referensi Endofora	13
b. Referensi Eksofora.....	14
a) Referensi Persona	15
b) Referensi Demonstratif	16
c) Referensi Komparatif	17
3. Wujud Referensi Eksofora.....	18
4. Fungsi Referensi Eksofora.....	18
D. Panaliten ingkang Laras.....	19
BAB III CARA PANALITEN	20
A. Jinising Panaliten.....	20
B. <i>Data</i> lan Sumbering <i>Data</i>	20
C. Caranipun Ngempalaken <i>Data</i>	21
D. Pirantining Panaliten	22
E. Caranipun Nganalisis <i>Data</i>	23
F. Validitas	24
G. Reliabilitas.....	25
BAB IV ASILING PANALITEN SAHA PIREMBAGANIPUN.....	27
A. Asiling Panaliten	27
1. <i>Tabel 1.0: Jinis, Wujud, Fungsi saha Indikator Referensi Eksofora wonten ing Novel Mbok Randha Saka Jogja</i>	27
B. Pirembagan.....	43
1. Jinisipun Referensi Eksofora Persona	44
a. Utama Purusa.....	44
1) Utama Purusa Morfem Bebas.....	45
2) Utama Purusa Morfem Terikat.....	47
b. Madyama Purusa.....	50
1) Madyama Purusa Morfem Bebas.....	50
2) Madyama Purusa Morfem Terikat.....	53
c. Pratama Purusa.....	55
2. Jinisipun Referensi Eksofora Demonstratif	57
a. Wekdal.....	57

1)Wekdal Samenika.....	57
2) Wekdal ingkang Sampun Kadadosan.....	59
3) Wekdal ingkang Dereng Kadadosan	62
4) <i>Netral</i>	64
b. Papan.....	68
1) Papan ingkang Caket	71
2) Papan ingkang Radi Tebih.....	74
3) Papan ingkang Tebih	76
4) Papan <i>Eksplisit</i>	77
c. Jinis Referensi Eksofora Komparatif.....	80
BAB V PANUTUP	86
A. Dudutan	86
B. <i>Implikasi</i>	87
C. Pamrayogi.....	88
KAPUSTAKAN	89

DAFTAR TABEL

Kaca

<i>Tabel 1.0 : Jinis, Wujud, Fungsi, saha Indikator Referensi Eksofora Wonten ing Novel Mbok Randha Saka Jogja.....</i>	<i>27</i>
---	-----------

DAFTAR GAMBAR

	Kaca
Gambar 1.0 : Wujuding Kertu Data.....	23

DAFTAR LAMPIRAN

	Kaca
Lampiran 1 : Tabel Asiling saha Analisis Jinis, Wujud, saha Fungsi <i>Referensi Eksofora</i>	91

DAFTAR CEKAKAN

MRSJ : *Mbok Randha Saka Jogja*

P : Persona

D : Demonstratif

K : Komparatif

M : Morfem

T : Tembung

F : Frasa

U : Ukara

P : Paragraf

REFERENSI EKSOFORA WONTEN ING NOVELET MBOK RANDHA SAKA JOGJA ANGGITANIPUN SUPARTA BRATA

**DeningAnisWibawanti
NIM 09205244037**

SARINING PANALITEN

Panaliten menika gadhah ancas kangge ngandharaken *referensi eksofora* ing salebeting novelet *Mbok Randha Saka Jogja*. Panaliten menika ngandharaken jinis, wujud, saha fungsipun *referensi eksofora* ing salebeting novelet *Mbok Randha Saka Jogja*.

Panaliten menika kalebet panaliten deskriptif. Data ing panaliten menika awujud wujud, jinis saha fungsi *referensi eksofora*. Sumber datanipun inggih menika novelet *Mbok Randha Saka Jogja*. Panaliten menika dipuntliti kanthi analisis wacana. Cara kangge manggihaken data inggih menika kanthi teknik maos saha teknik nyatet. Data dipunanalisis ngangge teknik deskriptif inggih menika panaliti ngandharaken wujud, jinis saha fungsi *referensi eksofora* ing salebeting novelet *Mbok Randha Saka Jogja*. Kangge manggihaken validitas data ngginakaken triangulasi teori, validitas semantik-kontekstual, lajeng kangge manggihaken reliabilitas data ngginakaken reliabilitas stabilitas saha interrater.

Asiling panaliten menika nggandharaken (1) wujud *referensi eksofora* ingkang dipunpanggihaken salebeting novelet *Mbok Randha Saka Jogja*, inggih menika awujud morfem, tembung, frasa, ukara, saha paragraf, (2) jinis *referensi eksofora* ingkang dipunpanggihaken inggih menika (a) *referensi eksofora persona* : utama purusa, madyama purusa, saha pratama purusa; (b) *referensi eksofora demonstratif*: Wekdal saha papan, wekdal : samenika, sampun kadadosan, dereng kadadosan, saha *netral*, papan : caket, radi tebih, tebih, saha *eksplisit*; saha (c) *referensi eksofora komparatif*, (3) Fungsi *referensi eksofora* ingkang dipunpanggihaken inggih menika (a) *referensi eksofora* kangge nedahaken tembung sesulih; (b) *referensi eksofora* kangge nedahaken satunggaling wekdal saha papan; (c) *referensi eksofora* kangge nedahaken satunggaling bab ingkang sipatipun nandingaken kalih perangan utawi langkung, ingkang makna utawi suraosipun sami (*komparatif*); (d) *referensi eksofora* kangge nedahaken satunggaling bab utawi barang.

BAB I PURWAKA

A. Dhasaring Panaliten

Basa wonten ing pagesangan manungsa menika gadhah manpangat ingkang wigatos. Salah satunggaling manpangat basa inggih menika saged dados sarana kangge sesambetan wonten ing pagesangan manungsa. Wontenipun sesambetan wonten ing pagesangan, manungsa saged sasrawungan saha nindakaken padamelan ingkang gegayutan kaliyan tiyang sanes. Basa ugi saged dados sarana kangge ngandharaken pamanggih saha raos pangraos. Basa menika saged awujud basa lisan saha basa ingkang sinerat.

Basa ingkang dipunginakaken rikala sesambetan antawisipun manungsa wonten ing masarakat, saged awujud ukara. Ukara-ukara menika saged ngandharaken babagan ingkang boten sinebut kanthi langsung, ananging taksih wonten gegayutanipun kaliyan suraosing ukara-ukara menika. Bab-bab ingkang boten sinebut wonten ing pirembagan kanthi langsung wonten ing kajian linguistik, bab menika dipunwastani *referensi eksofora*. *Referensi eksofora* menika salah satunggaling jinising *referensi*.

Referensi menika boten namung wonten ing pawicantenan antawisipun manungsa, nanging kapanggihaken ing basa sinerat. Salah satunggaling basa sinerat menika novelet. Wonten ing novelet menika kathah ukara-ukara saha paragraf ingkang wonten gegayutanipun kaliyan *referensi* mliginipun *referensi eksofora*. Salah satunggaling novelet ingkang ukara-ukaranipun wonten gegayutanipun kaliyan babagan *referensi* mliginipun babagan *referensi eksofora* inggih menika novelet ingkang irah-irahanipun *Mbok Randha Saka Jogja*

anggitanipun Suparta Brata. Novelet menika salah satunggaling novelet Jawi ingkang ngginakaken basa Jawi campuran.

Salah satunggaling ukara ingkang gegayutan kaliyan *referensi eksofora* ingkang wonten ing novelet *Mbok Randha Saka Jogja* inggih menika : “**Kuwi** ta, dalem Pak Praba?”. Tembung **Kuwi ta** wonten ing ukara ing nginggil kalebet *referensi eksofora* amargi ingkang dipunandharaken boten wonten ing pirembagan. Tembung **Kuwi ta** ngandharaken salah satunggaling papan inggih menika dalem utawi griya.

Griya utawi dalem inggih menika satunggaling papan ingkang ngangge payon ingkang dipunginakaken kangge dedunung utawi kapreluan sanes. Tembung **Kuwi ta** ing ukara nginggil menika miturut jinisipun kalebet *referensi demonstratif*. Bab menika jalaran tembung **Kuwi ta** wonten ing ukara ing nginggil nedahaken satunggaling papan panggenan inggih menika griya. Ukara “Kuwi ta, dalem Pak Praba ?” menawi dipuntingali saking wujudipun awujud frasa.

Referensi eksofora ingkang wonten ing novelet *Mbok Randha Saka Jogja* menika boten namungngandharaken satunggal bab. Bab menika boten namung ngandharaken bab papan, manungsa, satunggaling padamelan, ananging taksih kathah sanesipun. Bab sanesipun ingkang wonten ing novelet *Mbok Randha Saka Jogja* menika antawisipun bab *persona*, *demonstratif* saha *komparatif*. Wujudipun *referensi eksofora* menika boten namung tembung, ananging ugi wonten ingkang awujud morfem, frasa, tembung, ukara, saha paragraf.

Saking andharan nginggil menika saged dipunmangertos novelet *Mbok Randha Saka Jogja* menika wonten werni-werni bab ingkang perlu dipunteliti. Bab

menika gadhah manpangat ingkang wigatos ing wacana ingkang limrahipun boten utawi kirang dipungatosaken. Saking perkawis nginggil menika, panaliti gadhah ancas badhe nindakaken panaliten bab *referensi eksofora*. Panaliten menika punsukani irah-irahan “*Referensi eksofora wonten ing Novelet Mbok Randha Saka Jogja Anggitanipun Suparta Brata*”. Panaliten menika gadhah ancas kangge ngandharaken wujud, jinis, fungsising *referensi eksofora*, saha ukara ingkang wonten gegayutanipun kaliyan *referensi eksofora*.

B. Undheraning Perkawis

Saking dhasaring panaliten nginggil menika, wonten perkawis ingkang saged dipunandharaken inggih menika:

1. *Referensi eksofora* ingkang wonten ing *Novelet Mbok Randha Saka Jogja*;
2. Wujud *referensi eksofora* ingkang wonten ing *Novelet Mbok Randha Saka Jogja*;
3. Jinising *referensi eksofora* ingkang wonten ing *Novelet Mbok Randha Saka Jogja*;
4. Fungsi *referensi eksofora* ingkang wonten ing *Novelet Mbok Randha Saka Jogja*;

C. Watesaning Perkawis

Saking undheraning perkawis ing nginggil menika, mboten sedaya perkawis saged dipunrembag supados fokus namung ngrembag perkawis inggih menika:

1. Wujud *referensi eksofora* ingkang wonten ing *Novelet Mbok Randha Saka Jogja*;
2. Jinising *referensi eksofora* ingkang wonten ing *Novelet Mbok Randha Saka Jogja*;
3. Fungsi *referensi eksofora* ingkang wonten ing *Novelet Mbok Randha Saka Jogja*;

D. Wosing Perkawis

Adhedasar watesaning perkawis nginggil menika, perkawis ingkang wonten ing panaliten inggih menika :

1. Menapa kemawon wujud *referensi eksofora* ingkang wonten ing *Novelet Mbok Randha Saka Jogja* ?
2. Menapa kemawon jinising *referensi eksofora* ingkang wonten ing *Novelet Mbok Randha Saka Jogja* ?
3. Kadospundi *fungsi referensi eksofora* ingkang wonten ing *Novelet Mbok Randha Saka Jogja* ?

E. Ancasing Panaliten

Panaliten menika nggadhah ancas :

1. Kangge ngandharaken wujud *referensi eksofora* ingkang wonten ing *Novelet Mbok Randha saka Jogja*;
2. Kangge ngandharaken jinising *referensi eksofora* ingkang wonten ing *Novelet Mbok Randha saka Jogja*;

3. Kangge ngandharaken *fungsi referensi eksofora* ingkang wonten ing *Novelet Mbok Randha saka Jogja*;

F. Paedahing Panaliten

1. Teoretis

Asiling panaliten menika saged nambah khasanah panaliten wonten ing babagan kajian wacana mliginipun *referensi eksofora*.

2. Praktis

Asiling panaliten menika saged dipunginakaken wonten ing pasinaon basa saha saged nambah apresiasi dhumateng karya sastra tulis.

G. Pangertosan

1. Referensi

Salah satunggaling jinis kohesi gramatikal ingkang gadhah fungsi kangge nedahaken taksih wontenipun gegayutan antawisipun ukara satunggal kaliyan ukara satunggalipun dipunsebat *referensi*. Sumarlam. (2003: 23) ngandharaken “*berdasarkan tempatnya, apakah acuan itu berada di dalam atau di luar teks, maka pengacuan dibedakan menjadi dua jenis: (1) pengacuan endofora apabila acuannya terdapat di dalam teks; (2) pengacuan eksofora apabila acuannya terdapat di luar teks.*” *Referensi endofora* ugi saged dipunperang dados kalih yaiku *referensi anafora* kaliyan *katafora*. *Referensi anafora* dipuntemtokaken saking ukara ingkang wonten ing ngajengipun, menawi *referensi katafora* dipuntemtokaken saking ukara ingkang wonten ing wingkingipun.

2. Referensi Eksofora

Arifin, Bustanul. (2000 : 82) ngandharaken “*referensi eksofora adalah pengacuan terhadap anteseden yang terdapat di luar bahasa (ekstratekstual) seperti manusia, hewan, alam sekitar pada umumnya, atau acuan kegiatan.*” *Referensi eksofora* ing wacana gadhah fungsi kangge ngandharaken *acuan* ingkang boten sinebut wonten ing pirembagan kanthi langsung, ananging taksih wonten gegayutanipun kaliyan suraosing wacana menika.

Referensi eksofora ingkang wonten ing novelet *Mbok Randha Saka Jogja* menika boten namung ngandharaken bab papan, manungsa, saha satunggaling padamelan, ananging taksih wonten bab sanesipun, antawisipun bab *persona*, *demonstratif*, *komparatif*, saha wujud saking *referensi eksofora*. Wujud referensi eksofora ingkang wonten ing novelet menika boten namung awujud tembung, morfem ananging ugi awujud frasa saha ukara.

Tuladhanipun “**Kuwi** ta, dalem Pak Praba?”.**Kuwi** ta ing pethikan menika menawi dipuntingali saking wujudipun *referensi eksofora*, awujud frasa. Bab menika jalaran tembung **Kuwi** ta wonten ing pethikan nginggil menika gadhah setunggal fungsi. Fungsi menika kangge nedahaken satunggaling papan panggenan. Tembung **Kuwi** ta menika, ugi penandanipun namung setunggal, inggih menika awujud katrangan (papan).

Ukara ingkang ngemu referensi eksofora ingkang wonten ing novelet *Mbok Randha Saka Jogja*, tuladhanipun “**Kuwi** ta, dalem Pak Praba?”. Tembung **kuwita** menika ngandharaken salah satunggaling papan yaiku dalem utawi

griya. Griya utawi dalem inggih menika satunggaling papan ingkang ngangge payon ingkang dipunginakaken kangge dedunung utawi kapreluan sanes.

Tembung **kuwi ta** menika miturut jinisipun kalebet *referensi demonstratif*.

Bab menika jalaran tembung **kuwi ta** menika nedhahaken satunggaling papan panggenan inggih menika griya. Tembung **kuwi ta** ing nginggil menika menawi dipuntingal saking wujudipun awujud frasa.

BAB II

GEGARAN TEORI

A. Pangertosan Wacana

Wacana asalipun saking basa sansekerta inggih menika *wac* utawi *wak* utawivak ingkang ategesngendikautawi saged ategesguneman utawi tuturan. Wonten ing basa Inggris *discourse*, tembung *discourse* menika wiwitanipun saking basa latin *discursus* ingkang gadhah teges ‘*bolak-balik*’ (Mulyana, 2005 : 3-4). Wacana menika tuturan utawi basa ingkang dipunginakaken antawisipun manungsa ing masarakat, ingkang wonten gegayutanipun kaliyan pasrawungan wonten pagesangan ing padintenan.

Tuladhanipun : “Saiki wis jam 12 ayo padha sholat”. Ukara menika ngandharaken satunggaling padamelan ingkang gegayutan kaliyan pagesangan manungsa. Pamanggih sanesipun inggih menika miturut Wedhawati (2000 : 3) wacana menika satuan basa ingkang langkung ageng ingkang dipunginakaken wonten ing pasrawungan. *Satuan* basa ingkang wonten ing tataran ingkang langkung alit inggih menika ukara, frasa, tembung saha bunyi.

Miturut saluran ingkang dipunginakaken ing pasrawungan manungsa ing masarakat, wacana saged dipunperang dados kalih, yaiku wacana lisan saha wacana ingkang sinerat. Wacana lisan menika salah satunggaling jinising wacana ingkang dipunandharaken secara lisan utawi langsung, tuladhanipun pawicantenan, khutbah, saha siaran langsung ingkang wonten ing radio saha TV.

Wacana ingkang sinerat inggih menika jinising wacana ingkang dipunandharaken lumantar seratan, tuladhanipun buku, koran, artikel, novel utawi novelet, cerkak, makalah lan sanesipun. Wacana ingkang awujud lisan dipunsebat

tuturan, menawi wacana ingkang sinerat dipunsebat teks. Wonten ing wacana ingkang awujud lisan utawi tuturan, kedah wonten tiyang ingkang ngendika utawi tiyang ingkang ngajak guneman saha pamirengutawi tiyang ingkang dipunajak guneman, menawi ing wacana sinerat utawi teks ugi kedah wonten panyerat saha pamaos.

Miturut wujudipun wacana saged dipunperang dados pitu, yaiku *naratif*, *prosedural*, *ekspositoris*, *horatori*, *dramatik*, *epistoreri*, *seremonial*, menawi miturut sifatipun, wacana saged dipunperang dados kalih, yaiku wacana *fiksi* saha *nonfiksi*. Miturut cacahipun tiyang ingkang guneman, wacana saged dipunperang dados kalih, yaiku *dialog* saha *monolog*.

Babagan ingkang wigatos wonten ing wacana inggih menika bab unsur-unsur wacana. Unsur-unsur wacana menika saged dipunperang dados kalih, yaiku *unsur internal* saha *unsur eksternal*. *Unsur internal* ingkang wonten ing wacana antawisipun teks saha koteks, tema, topik, irah-irahan, kohesi leksikal (sinonim, antonim, hiponim, repetisi, kolokasi saha ekuivalensi), gramatikal (referensi, substitusi, ellipsis, saha konjungsi). Unsur eksternal menika antawisipun konteks.

Saking andharan saha pamanggih ing nginggil menika saged kadamel dudutanipun bilih wacana inggih menika tuturan ingkang awujud tembung, ukara, paragraf ingkang gadhah utawi ngemu piweling ingkang wonten gegayutanipun kaliyan pasrawungan antawisipun manungsa ing masarakat.

Miturut Mulyana. (2005 :5) ngandharaken ingkang mbedakaken antawisipun wujud wacana kaliyan ingkang boten kalebet wujud wacana inggih menika,

Unsur pembeda antara 'bentuk wacana dengan 'bentuk bukan wacana' adalah pada ada tidaknya kesatuan makna (organisasi semantis) yang dimilikinya. Oleh karenanya, kriteria yang relatif paling menentukan dalam wacana adalah keutuhan maknanya. Ketika seseorang di suatu warung makan mengatakan : "Soto, es jeruk, dua." Ucapan itu dapat dimaknai sebagai wacana karena mengandung keutuhan makna yang lengkap. Keutuhan itu tersirat dalam hal-hal berikut: 1) urutan kata ditata secara teratur, 2) makna dan amanatnya berkesinambungan, 3) diucapkan di tempat yang sesuai (kontekstual), dan 4) antara penyapa dan pesapa saling dapat memahami makna tuturan singkat tersebut (mutual intelligibility).

Saking andharan ing nginggil menika, keutuhan makna ingkang mbedakaken antawisipun wujud wacana kaliyan ingkang boten kalebet wujud wacana inggih menika, makna antawisipun ukara setunggal kaliyan ukara satunggalipun kedah wonten gegayutanipun. Saking gegayutan antawisipun ukara-ukara menika, makna ingkang badhe kaandharaken saged dipunmangertosi kanthi cetha.

Tuladhanipun ukara "Soto, es jeruk, dua". Ukara ing nginggil menika kalebet wacana amargi ukara menika gadhah keutuhan makna ingkang jangkep. Keutuhan makna ingkang wonten ing ukara menika antawisipun, makna saha amanat ingkang badhe dipunandharaken saged dipuntampi kanthi cetha. Ukara menika dipunandharaken wonten ing panggenan ingkang trep kaliyan kahananipun, lajeng tiyang ingkang ngajak guneman kaliyan pamireng sami-sami mangertos makna utawi maksud saking tuturan menika. Babagan ingkang kaandharaken ing nginggil menika wonten ing kajian Linguistik kalebet bab kajian wacana.

B. Kajian Wacana

Miturut Stubbs lumantar Mulyana (2005 : 69) ngandharaken analisis wacana nedahaken satunggaling kupiya ingkang naliti pengaturan basa ing

ninggilipun klausa saha ukara, ananging ugi naliti bab satuan-satuan basa ingkang langkung wiyar. Bab-bab menika kadosta basa ingkang dipunginakaken ing pawicantenan utawi basa sinerat. Analisis wacana ugi nggatosaken basa ingkang dipunginakaken wonten ing konteks sosial, mliginipun sesambetan antawisipun tiyang ingkang pawicantenan.

Gegayutan kaliyan andharan menika Cook lumantar Rani (2004 : 9) ngandharaken analisis wacana menika salah satunggaling kajian ingkang ngrembag bab wacana, menawi wacana inggih menika basa ingkang dipunginakaken kangge sesambetan ing masarakat. Data ingkang wonten ing kajian wacana awujud teks lisan saha teks ingkang sinerat. Teks menika nedahaken satunggaling *transkripsi* saking reroncening ukara utawi ujaran. Ukara dipunginakaken wonten ing ragam basa ingkang sinerat, menawi ujaran dipunginakaken wonten ing ukara ragam basa lisan.

Saking andharan ninggil menika saged kadamel dudutanipun bilih kajian wacana inggih menika kajian ingkang ngrembag babagan basa ingkang awujud teks utawi ujaran ingkang dipunginakaken ing *konteks sosial*. Babagan ingkang saged dipunrembag wonten ing kajian wacana, antawisipun bab unsur internal saha eksternal saking wacana. Unsur internal ingkang wonten ing wacana antawisipun teks saha koteks, tema, topik, irah-irahan, kohesi leksikal (sinonim, antonim, hiponim, repetisi, kolokasi saha ekuivalensi), gramatikal (referensi, substitusi, ellipsis, saha konjungsi). Unsur eksternal menika antawisipun konteks tutur ingkang dhasaring wontenipun tuturan utawi wacana.

C. Referensi

1. Pangertosan Referensi

Referensi miturut pandangan tradisional inggih menika gegayutan antawisipun ungkapan-ungkapan ing salebeting teks saha wujudipun donya (Sarwiji, 2008: 148). Pamanggih sanesipun (Sumarlam, 2003 : 23) *referensi* inggih menika salah satunggaling jinising kohesi gramatikal ingkang awujud satuan lingual tartamtu ingkang acuanipun wonten ing satuan lingual sanesipun (satuan acuan) ingkang wonten ing ngajengipun utawi wonten ing wingkingipun.

Pamanggih sanesipun (Bustanul, 2000 : 82) *referensi* miturut tradisional inggih menika gegayutan tembung kaliyan barang. *Referensi* miturut kaum tradisional menika, namung ngandharaken gegayutan antawisipun basa kaliyan barang boten nggatosaken tiyang ingkang ngginakaken basa menika. Miturut Lyon lumantar Bustanul (2000 : 82) *referensi* menika kedah nggatosaken penuturipun, amargi penutur menika ingkang mangertos bab *referensi* ukaranipun.

Salah satunggaling jinis kohesi gramatikal ingkang gadhah fungsi kangge nedahaken taksih wontenipun gegayutan antawisipun ukara satunggal kaliyan ukara satunggalipun dipunsebat *referensi*. Wonten ing basa Jawi *referensi* dipunginakaken kangge nepangaken topik ingkang enggal utawi kangge negasaken menawi topik ing ukara menika taksih sami. Awit saking menika, ukara ingkang gadhah topik cacahipun langkung saking setunggal, topik menika namung dipunserat utawi dipunandharaken kaping setunggal (Wedhawati, 1979 : 17).

Saking andharan saha pamanggih nginggil menika, saged kadamel dudutanipun bilih *referensi* inggih menika salah satunggaling jinising kohesi gramatikal ingkang awujud satuan lingual tartamtu ingkang acuanipun wonten ing satuan lingual sanesipun ingkang gadhah fungsi nedahaken taksih wontenipun gegayutan antawisipun ukara setunggal kaliyan ukara satunggalipun. Salah satunggaling ukara ingkang gegayutan kaliyan *referensi* ingkang wonten ing novelet *Mbok Randha Saka Jogja* inggih menika : “Omahe nggone Pak Praba biyen, Taman Kusuma Bangsa”. Tembung **Taman Kusuma Bangsa** wonten ing ukara nginggil menika kalebet *referensi (referensi eksofora)*, amargi ingkang dipunandharaken boten wonten ing pirembagan. Tembung **Taman Kusuma Bangsa** nedahaken nama saking salah satunggaling papan panggenan.

2. Jinising Referensi

Sumarlam (2003: 23) ngandharaken miturut panggenanipun, acuan menika wonten ing salebeting teks utawi boten sinebut ing pirembagan kanthi langsung, referensi saged dipunperang dados kalih jinis inggih menika referensi endofora saha referensi eksofora.

a. Referensi Endofora

Referensi endofora gadhah sifat *tekstual* utawi acuanipun wonten ing salebeting teks wacana. *Referensi endofora* ugi saged dipunperang dados kalih inggih menika *referensi anafora* kaliyan *katafora*. *Referensi anafora* acuanipun dipuntemtokaken saking ukara ingkang wonten ing ngajengipun, menawi *referensi katafora* acuanipun dipuntemtokaken saking ukara ingkang wonten ing wingkingipun.

Salah satunggaling ukara ingkang ngandharaken referensi endofora ingkang wonten ing novelet *Mbok Randha Saka Jogja* inggih menika : “*Martiyas, direktur anom babagan forwarding utawa EMKL, ekspedisi muatan kapal laut, ora patia ngrewes. “Dheweke pancen kerep wae golek kanca barengan mangan awan”*.Pethikan nginggil menika ngandharaken referensi endofora (anafora) amargi tembung **dheweke** wonten ing ukara kaping kalih, ngandharaken acuan saking tembung **Martiyas** tembung ingkang sampun dipunsebataken ing ukara saderengipun.

b. Referensi Eksofora

Referensi eksofora gadhah sifat *situasional* utawi acuanipun boten sinebut ing pirembagan kanthi langsung. Bustanul (2000 : 82) ngandharaken *referensi eksofora* inggih menika acuan ingkang nedahaken anteseden ingkang boten wonten ing salebeting basa (*ekstratekstual*) kadosta tiyang, hewan, saha acuan ingkang awujud padamelan. Tuladhanipun “*itu matahari*”, tembung “*itu*” menika ngandharaken salah satunggaling bab utawi barang inggih menika “*matahari*” utawi srengenge. *Matahari* utawi srengenge inggih menika bunderan ingkang kados bumi ingkang dados tuki padhang saha benter ing wekdal siyang (Poerwadarminta, 1939: 582).

Pamanggih sanesipun ingkang ngandharaken *referensi eksofora* inggih menika Mulyana (2005: 16) ngandharaken “*referensi eksofora adalah penunjukan atau interpretasi terhadap kata yang relasinya terletak dan tergantung pada konteks situasional*”.Tuladhanipun “*itu rumah*”, tembung *itu* menika ngandharaken salah satunggaling papan inggih menika *rumah* utawi griya.

Rumah utawi griya inggih menika satunggaling papan ingkang ngangge payon ingkang dipunginakaken kangge dedunung utawi kapreluan sanes (Poerwadarminta, 1939: 450). Saking tuladha ing nginggil menika, *referensi eksofora* ing salebeting wacana gadhah fungsi ingkang wigatos.

Saking pamanggih saha andharan nginggil menika, saged kadamel dudutanipun bilih *referensi eksofora* inggih menika ukara utawi paragraf ingkang acuanipun boten sinebut wonten ing pirembagan kanthi langsung. Salah satunggaling ukara ingkang ngandharaken *referensi eksofora* ingkang wonten ing novelet *Mbok Randha Saka Jogja* inggih menika : “**Kuwi** ta, dalem Pak Praba?”.

Tembung **Kuwi ta** wonten ing ukara ing nginggil kalebet *referensi eksofora* amargi ingkang dipunandharaken boten wonten ing pirembagan. Tembung **Kuwi ta** ngandharaken salah satunggaling papan inggih menika dalem utawi griya. Griya utawi dalem inggih menika satunggaling papan ingkang ngangge payon ingkang dipunginakaken kangge dedunung utawi kapreluan sanes (Poerwadarminta, 1939: 450).

Sumarlam (2003: 24) ngandharaken miturut satuan lingual tartamtu ingkang acuanipun wonten ing satuan lingual sanesipun, referensi saged dipunperang dados tigang jinis, inggih menika *referensi persona*, *referensi demonstratif*, saha *referensi komparatif*.

a. Referensi Persona

Sumarlam (2003: 24) ngandharaken referensi persona dipunbuktekaken lumantar tembung sesulih kangge tiyang (*pronominal persona*), ingkang antawisipun utama purusa, madyama purusa, saha pratama purusa ingkang

tunggal utawi jamak. Utama purusa tunggal, madyama purusa tunggal, saha pratama purusa tunggal wonten ingkang awujud *morfem bebas* saha wonten ingkang *morfem terikat*. Satuan lingual ingkang kalebet utama purusa, madyama purusa, saha pratama purusa tunggal awujud *morfem bebas* antawisipun *aku* utawi kula, kowe utawi panjenengan, saha dheweke, menawi wujud *morfem terikat*ipun inggih menika -ku, saha -mu.

Salah satunggaling ukara ingkang ngandharaken *referensi persona* ing novelet *Mbok Randha Saka Jogja* inggih menika : "*Ora payu ! Ibuku ya bolak-balik kandha ngono. Dikira aku ora payu*". Tembung *aku* saha *-ku* wonten ing pethikan nginggil menika kalebet *referensi persona* mliginipun utama purusa. Bab menika jalaran tembung *aku* saha *-ku* menika acuanipun boten sinerat ing salebeting teks. Acuan menika nedahaken tiyang ingkang micara inggih menika Martiyas.

b. Referensi Demonstratif

Referensi demonstratif (kata ganti penunjuk) saged dipunperang dados kalih, yaiku *pronomina demonstratif* wekdal (*temporal*) saha papan (*lokasial*). *Pronomina demonstratif* wekdal wonten ingkang acuanipun wekdal samenika (samenika, wekdal menika) ingkang sampun kadadosan (kalawingi, rumiyin), ingkang dereng kadadosan (benjing, benjing ben), wekdal netral (enjing saha siyang).

Sumarlam (2003: 26) ngandharaken *pronomina demonstratif* papan ugi wonten ingkang acuanipun papan utawi panggenan ingkang caket kaliyan tiyang ingkang ngendika utawi guneman (ngriki, punika), radi tebih (ngriku, punika),

tebih (ngrika), saha piranti kangge nedahaken papan secara *eksplisit* (Surakarta, Yogyakarta).

Salah satunggaling ukara ingkang ngandharaken *referensi eksofora pronomina demonstratif* ingkang wonten ing novelet *Mbok Randha Saka Jogja* inggih menika : “Omahe nggone Pak Praba biyen, Taman Kusuma Bangsa”. Tembung **Taman Kusuma Bangsa** ing ukara menika kalebet *referensi demonstratif*. Bab menika jalaran tembung **Taman Kusuma Bangsa** wonten ing ukara nginggil nedahaken satunggaling papan panggenan inggih menika nama panggenan utawi papan.

c. Referensi Komparatif

Referensi komparatif menika salah satunggaling jinis kohesi gramatikal ingkang sifatipun nandingaken kalih perangan utawi langkung ingkang makna utawi suraosipun sami. Ukara-ukara ingkang kalebet *kategori pronomina komparatif* antawisipun *sama*, *persis*, *identik*, *serupa* lan sanesipun. Salah satunggaling ukara ingkang ngandharaken *referensi komparatif* ing novelet *Mbok Randha Saka Jogja* inggih menika : “*Nanging, wanita kang diambung, rumangsa lega. Kaya oleh kontrak bakal ngestreni pagebyagan agung, yaiku pista andrawina ing Hotel Shangri-La!*”.

Ukara menika kalebet *referensi komparatif* amargi ing ukara kaping setunggal menika nandingaken acuan ingkang wonten ing ukara kaping kalih, tegesipun ukara ingkang kaping kalih menika nggambaraken kahanan ingkang sami kaliyan kahanan ing ukara saderengipun. Kahanan ingkang wonten ing ukara nginggil menika sami-sami ngandharaken rasa lega. Wonten ing ukara

kaping setunggal ngandharaken rasa lega tiyang estri ingkang dipunambung. Rasa lega ingkang wonten ing ukara kaping setunggal menika dipungambaraken kadosta rasa lega utawi kahanan wonten ing ukara **Kaya oleh kontrak bakal ngestreni pagebyagan agung, yaiku pista andrawina ing Hotel Shangri-La!**”.

3. Wujud Referensi Eksofora

Dwi (2002 : 34) ngandharaken miturut wujudipun konstituen ingkang nedahaken *referensi*, *referensi* saged awujud tembung, frasa, ukara, utawi paragraf. Pamanggih sanesipun inggih menika miturut Wedhawati (2000 : 604) konstituen ingkang dados acuanipun *referensi* saged awujud tembung, frasa, klausa, ukara utawi gugus ukara.

Saking andharan nginggil menika, saged kadamel dudutanipun bilih wujud *konstituen* saking *referensi* awujud tembung, frasa, ukara utawi paragraf. Tuladhanipun wujud *referensi* ingkang wonten ing novelet *Mbok Randha Saka Jogja*, yaiku “Omahe nggone Pak Praba biyen, Taman Kusuma Bangsa”.

Tembung **Taman Kusuma Bangsa** menika menawi dipuntingali saking wujudipun referensi, awujud frasa. Tembung **Taman Kusuma Bangsa** awujud frasa amargi tembung **Taman Kusuma Bangsa** menika gadhah satunggal fungsi. Fungsi saking tembung menika, inggih menika kangge ngandharaken nama saking satunggaling papan panggenan. Tembung **Taman Kusuma Bangsa** menika, ugi penandanipun namung setunggal, inggih menika awujud katrangan (papan).

4. Fungsi Referensi Eksofora

Fungsi *referensi eksofora* inggih menika kangge ngandharaken *acuan* ingkang boten sinebut wonten ing pirembagan kanthi langsung, ananging taksih

wonten gegayutanipun kaliyan suraosing wacana menika. Referensi eksofora ugi saged gadhah fungsi sanesipun inggih menika : (1) kangge nedahaken tembung sesulih (*persona*); (2) kangge nedahaken tembung sesulih papan, panggenan lan sanesipun; (3) kangge nedahaken satunggaling bab ingkang sifatipun nandingaken kalih perangan utawi langkung ingkang makna utawi suraosipun sami; (4) kangge nedahaken satunggaling bab utawi barang.

D. Panaliten Ingkang Laras

Panaliten ingkang laras kaliyan panaliten menika panalitenipun Rosita Lestari (1999) ingkang irah-irahanipun Kajian Penanda Hubungan Antarkalimat Endofora pada Karangan Berbahasa Indonesia Siswa SD Kelas VI di Kecamatan Gamping. Panaliten menika ngrembag babagan wujud, frekuensi penanda hubungan antarkalimat endofora, saha semantis antarkalimat.

Panaliten saking Rosita Lestari beda kaliyan panaliten menika. Bedanipun wonten ing sumber data ingkang dipundadosaken objek panaliten saha babagan ingkang dipunteliti. Sumber data ingkang dipunteliti dening Rosita Lestari inggih menika karangan siswa, menawi ing panaliten menika novelet *Mbok Randha Saka Jogja*.

Babagan ingkang dipunrembag wonten ing panalitenipun Rosita Lestari inggih menika babagan wujud, frekuensi penanda hubungan antarkalimat *endofora*, saha semantis antarkalimat, menawi wonten panaliten menika ngrembag babagan jinis, wujud saha fungsi saking *referensi eksofora*. Panaliten saking Rosita Lestari kaliyan panaliten menika sami-sami ngrembag babagan kajian wacana mliginipun babagan *referensi*.

BAB III

CARA PANALITEN

A. Jinising Panaliten

Panaliten menika ngginakaken panaliten deskriptif. Miturut Sudaryanto (1988 : 62) bilih panaliten deskriptif inggih menika panaliten ingkang ngandharaken asiling panaliten kanthi menapa wontenipun. Mulyana. (2005 : 83) ngandharaken metode deskriptif saged dipunginakaken kangge nggambaraken saha ngandharaken fenomena objek panaliten.

Langkah-langkahipun panaliten wonten ing panaliten menika inggih menika ngempalaken data (ukara-ukara ingkang ngandharaken *referensi eksofora*). Data ingkang awujud morfem, tembung, frasa, ukara saha paragraf ingkang ngandharaken *referensi eksofora* menika lajeng dipunkelompokkelompokaken. *Referensi eksofora* ingkang sampun dipunkelompokaken menika lajeng dipunanalisis wujud, jinis saha *fungsinipun*.

B. Data lan Sumbering Data

Data ingkang wonten ing panaliten menika inggih menika ukara-ukara ingkang ngandharaken *referensi eksofora* ingkang wonten ing novelet *Mbok Randha Saka Jogja*. Sumbering data panaliten wonten ing panaliten menika inggih menika novelet *Mbok Randha Saka Jogja anggitanipun Suparto Brata*. Novelet *Mbok Randha Saka Jogja* menika salah satunggaling novelet Jawi ingkang ngginakaken basa Jawi campuran (ngoko saha krama), ananging kathahipun ngginakaken basa ngoko.

Novelet ingkang irah-irahanipun *Mbok Randha Saka Jogja* menika dipunterbitaken ing kitha Yogyakarta. Novelet *Mbok Randha Saka Jogja* menika kasusun saking 100 kaca. Novelet *Mbok Randha Saka Jogja* menika dipunwiwiti saking kaca 75 dumugi kaca 174. Novelet *Mbok Randha Saka Jogja* menika salah satunggaling irah-irahan novel wonten ing kumpulan roman telu ingkang irah-irahanipun Ser !Randha Cocak anggitanipun Suparta Brata.

C. Caranipun Ngempalaken Data

Cara anggenipun ngempalaken data wonten ing panaliten menika ngginakaken cara maos saha nyerat. Miturut Sudaryanto (1993:134) metode maos (simak) inggih menika cara ngempalaken data ingkang dipuntindakaken kanthi cara maos utawi nyemak sumbering data ingkang dipunteliti. Cara utawi langkah-langkah ngempalaken data inggih menika :

1. Nemtokaken sumbering data ingkang badhe dipunteliti. Sumbering data ing panaliten menika, inggih menika novelet *Mbok Randha Saka Jogja*.
2. Nyemak kanthi cara maos sumbering data saha nemtokaken ukara ingkang ngandharaken bab ingkang dipunteliti. Kanthi maos kita saged ngempalaken saha nemtokaken data utawi ukara-ukara ingkang ngandharaken wujud, jinis, saha fungsi *referensi eksofora* ing salebeting novelet *Mbok Randha Saka Jogja*. Kangge manggihaken ukara-ukara ingkang ngandharaken *referensi eksofora* kedahipun data utawi ukara ingkang ngandharaken wujud saha jinis *referensi eksofora* menika dipunlarasaken kaliyan teori ingkang gegayutan kaliyan wujud saha jinisipun *referensi eksofora*. Fungsi *referensi eksofora* dipuntentokaken kanthi mangertos gegayutan antawisipun ukara satunggal

kaliyan ukara satunggalipun, lajeng kadamel dudutan bab fungsi *referensi eksofora* menika.

3. Data ingkang dipunpanggiaken lajeng dipunserat. Miturut Sudaryanto (1993:135) cara nyerat dipuntindakaken kanthi cara nyerat data ingkang sampun dipunpanggiaken wonten ing *kartu data*, salajengipun data menika dipunkelompokaken. Data ingkang sampun kempal menika dipunserat ing *kartu data* saha dipunkelompokaken miturut wujud, jinis, saha fungsipun *referensi eksofora*.

D. Pirantining Panaliten

Inkang dados pirantining panaliten wonten ing panaliten menika inggih menika *human instrument* saha *kartu data*. Panaliten menika ngginakaken *Human instrument*, tegesipun anggenipun nemtokaken fungsi *referensi eksofora* panaliti boten gumantung kaliyan teori, ananging nemtokaken piyambak fungsi *referensi eksofora* antawisipun ukara satunggal kaliyan ukara satunggalipun ingkang wonten ing novelet *Mbok Randha Saka Jogja*. Kangge nemtokaken fungsi *referensi eksofora* menika, kedahipun panaliti mangertos gegayutan antawisipun ukara setunggal kaliyan ukara sanesipun. Kangge mangertos gegayutan antawisipun ukara menika, kedahipun mangertos suraosing utawa makna saking ukara-ukara menika, saha dipunlarasaken kaliyan konteksipun.

Kartu data menika dipunginakaken kangge nyerat data ingkang badhe dipunteliti utawi dipunanalisis. Data ingkang dipunserat wonten *kartu data* inggih menika namung wacana ingkang ngandharaken bab *referensi eksofora*, wujud, jinis saha *fungsipun*.

Tuladhanipun kartu data inggih menika :

No	: 9
Kaca	: 85
Data	: “Omah nggone Pak Praba biyen, Taman Kusuma Bangsa”
Jinis	: <i>referensi eksofora demonstratif</i>
Wujud	: frasa
Fungsi	: kangge ngandharaken nama saking satunggaling papan panggenan.

Katrangan :

No : Nomer data

Kaca : Kaca saking data ing novelet *Mbok Randha Saka Jogja*

Data : Data awujud wacana ingkang ngandharaken *referensi eksofora*.

Jinis : Jinising *referensi eksofora*.

Wujud : Wujud *referensi eksofora*.

Fungsi : Fungsi *referensi eksofora*.

E. Caranipun Nganalisis Data

Cara ingkang dipunginakaken kangge nganalisis data wonten ing panaliten menika ngginakaken cara deskriptif. Cara deskriptif menika cara panaliten ingkang ngandharaken kahanan kanthi cetha saha menapa wontenipun (*apa adanya*). Cara utawi langkah-langkah nganalisis data wonten ing panaliten saged dipuntingali wonten ing ngandhap menika :

1. Kategorisasi, inggih menika dhata dipunkelompokaken saha dipunidentifikasi adhedhasar kategori panaliten ingkang jumbuh kaliyan wosing perkawis inggih menika wujud referensi eksofora, jinis referensi eksofora, saha fungsi referensi eksofora ingkang wonten ing novelet *Mbok Randha Saka Jogja*.
2. Dhata ingkang boten jumbuh kaliyan kategori panaliten dipunreduksi, inggih menika kanthi cara ngicalaken. Dhata ingkang dipunanalisis inggih menika dhata ingkang jumbuh kaliyan kategori panaliten menika.
3. Tabulasi, inggih menika ngandharaken dhata ingkang dipunteliti wonten ing tabel.
4. Dhata ingkang sampun dipunanalisis lajeng dipunandharaken, saking andharan menika lajeng dipunpendhet dudutanipun.

F. Validitas

Validitas wonten ing panaliten menika ngginakaken cara validitas semantis-kontekstual saha triangulasi teori. Triangulasi teori inggih menika panaliti boten namung ngginakaken satunggal penggalih utawi teori, ananging ngginakaken pinten-pinten penggalih utawi teori (Sukardi, 2006 : 108). Triangulasi teori wonten panaliten menika katindakaken kanthi cara panaliti ngginakaken teori ingkang gegayutan kaliyan *referensi eksofora* (jinis saha wujud).

Data ingkang wonten ing novelet *Mbok Randha Saka Jogja* menika lajeng dipunlarasaken kaliyan teori ingkang gegayutan kaliyan *referensi eksofora* (jinis saha wujud) kangge mangertosi kaleresanipun, saha dipuntingali gegayutanipun

wacana ingkang wonten ing novelet *Mbok Randha Saka Jogja* kangge nemtokaken fungsipun referensi eksofora menika.

Cara validitas semantis-kontekstual inggih menika data ingkang badhe dipunteliti dipunklasifikasiaken, dipunanalisis wujud, jinis, fungsi-fungsipun saha dipunkaji kanthi nggatosaken konteks ukaranipun. Data ingkang awujud wacana ingkang ngandharaken *referensi eksofora* menika ugi kedah dipungatosaken konteksipun supados anggenipun nganalisis wujud, jinis saha fungsi saking *referensi eksofora* menika langkung gampil.

Tuladhanipun “*Omah nggone Pak Praba biyen, Taman Kusuma Bangsa*”. Tembung **Taman Kusuma Bangsa** ing pethikan menika miturut jinisipun kalebet *referensi eksofora demonstratif*. Bab menika jalaran tembung **Taman Kusuma Bangsa** wonten ing pethikan nginggil nedahaken satunggaling papan panggenan inggih menika nama panggenan utawi papan.

Tembung **Taman Kusuma Bangsa** menika menawi dipuntingali saking wujudipun referensi, awujud frasa. Tembung **Taman Kusuma Bangsa** awujud frasa amargi tembung **Taman Kusuma Bangsa** menika gadhah satunggal fungsi. Fungsi saking tembung menika, inggih menika kangge ngandharaken nama saking satunggaling papan panggenan. Tembung **Taman Kusuma Bangsa** menika, ugi penandanipun namung setunggal, inggih menika awujud katrangan (papan).

G. Reliabilitas

Reliabilitas ingkang dipunginakaken wonten ing panaliten menika inggih menika reliabilitas stabilitas saha interrater. Reliabilitas stabilitas inggih menika data ingkang dipunangsal saha dipunanalisis, menawi dipunteliti ing wekdal

samenika saha wekdal-wekdal salajengipun asilipun sami (stabil) utawi kaleresanipun akurat. Reliabilitas interrater dipuntindakaken kanthi cara panaliti konsultasi kaliyan tiyang ingkang ahli babagan ingkang dipunteliti antawisipun dosen pembimbing ngengingi asilipun panaliten.

BAB IV

ASILING PANALITEN SAHA PIREMBAGANIPUN

A. Asiling Panaliten

Bab menika ngandharaken asiling panaliten inggih menika babagan jinis, wujud saha *fungsi saking referensi eksofora* ingkang wonten novelet *Mbok Randha Saka Jogja anggitanipun Suparta Brata*. Asiling panaliten menika dipunandharaken wonten ing tabel. Ing ngandhap menika tabel saking asiling panaliten ingkang ngrembag babagan jinis, wujud saha *fungsi referensi eksofora* ingkang wonten ing novelet *Mbok Randha Saka Jogja*.

Tabel 1.0 Jinis, Wujud, Fungsi saha Indikator Referensi Eksofora wonten ing Novelet Mbok Randa Saka Jogja.

No	Wujud Referensi Eksofora	Jinis Referensi Eksofora	Fungsi Referensi Eksofora	Indikator
1	2	3	4	5
1	Morfem - Bebas	Persona a) Utama Purusa	Tembung aku nedahaken referensi eksofora utama purusa ingkang acuanipun boten sinebut ing salebeting teks, inggih menika Dororini.	Aku ora duwe kanca lanang liya kang raket, kok. Ora, ora, yen ana sing butarepan! - Aku : Utama purusa acuanipun nedahaken tiyang ingkang micara. - Morfem bebas: saged madeg piyambak. - Referensi eksofora : acuanipun boten sinerat ing salebeting teks.
	- bebas		Tembung kula menika acuanipun boten sinerat ing	Kula kepengin mandhiri, - Kula : Utama purusa acuanipun nedahaken

Tabel Salajengipun

	- Bebas	<p>salebeting teks inggih menika Citraresmi.</p> <p>Tembung aku menika boten sinerat ing salebeting teks, inggih menika nedahaken Martiyas.</p>	<p>tiyang ingkang micara.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Morfem bebas: saged madeg piyambak. - Referensi eksofora: acuanipun boten sinerat ing salebeting teks. <p>Luwih rapete karo aku ya marga aku pangarsa babagan forwarding PT Segara Bawera,</p> <ul style="list-style-type: none"> - Aku : Utama purusa acuanipun nedahaken tiyang ingkang micara. - Morfem bebas : saged madeg piyambak. - Referensi eksofora : acuanipun boten sinerat ing salebeting teks.
	- Terikat	<p>Tembung -ku nedahaken referensi eksofora utama purusa, ingkang acuanipun boten sinebut ing salebeting teks, inggih menika Dororini.</p>	<p>Aku kepengin ngenyam pistane wong-wong bangsawan anyar Negara kene, negaraku dhewe.</p> <ul style="list-style-type: none"> - -ku : Utama purusa acuanipun nedahaken tiyang ingkang micara. - Morfem terikat : boten saged madeg piyambak kedah rumaket kaliyan morfem sanesipun. - Referensi eksofora : acuanipun boten sinerat ing salebeting teks.
	- Terikat	<p>Tembung -ku menika acuanipun boten sinerat ing salebeting teks inggih menika Pak Darbe.</p>	<p>Iki wis kewajibanku, ngleksanani amanahe suwargi.</p> <ul style="list-style-type: none"> - -ku : Utama purusa acuanipun nedahaken tiyang ingkang micara. - Morfem terikat : boten

Tabel Salajengipun

	- Terikat		<p>Tembung -ku nedahaken satunggaling acuan ingkang boten sinebut ing salebeting teks, inggih menika Hardanung.</p>	<p>saged madeg piyambak kedah rumaket kaliyan morfem sanesipun.</p> <p>- Referensi eksofora : acuanipun boten sinerat ing salebeting teks.</p> <p>Aku wae, anakku mbarep isih nang SMP,</p> <p>- -ku : Utama purusa acuanipun nedahaken tiyang ingkang micara.</p> <p>- Morfem bebas : saged madeg piyambak kedah rumaket kaliyan morfem sanesipun.</p> <p>- Referensi eksofora : acuanipun boten sinerat ing salebeting teks.</p>
	<p>Morfem - Bebas</p> <p>- Bebas</p>	b) Madyama Purusa	<p>Tembung kowe nedahaken referensi eksofora madyama purusa ingkang acuanipun boten sinerat ing salebeting teks, inggih menika Martinjung.</p> <p>Tembung kowe menika boten sinerat ing salebeting teks, inggih menika nedahaken Dororini.</p>	<p>Kowe meri, kowe kemrangan butarepan.</p> <p>- Kowe : madyama purusa acuanipun nedahaken tiyang ingkang dipunajakmicara utawi pawicantenan.</p> <p>- Morfem bebas : saged madeg piyambak.</p> <p>- Referensi eksofora : acuanipun boten sinerat ing salebeting teks.</p> <p>Neng kalangan sakantor, kowe klebu kanca kantor, kanca karyawan sing bebas.</p> <p>- Kowe : madyama purusa acuanipun nedahaken tiyang</p>

Tabel Salajengipun

	- Bebas		<p>Tembung panjenengan menika acuanipun boten sinerat ing salebeting teks inggih menika Hardanung.</p>	<p>dipunajak micara utawi pawicantenan.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Morfem bebas : saged madeg piyambak. - Referensi eksofora : acuanipun boten sinerat ing salebeting teks. <p>Ya panjenengan lan para direktur anom sing kena diarani cikal bakale segara Bawera,</p> <ul style="list-style-type: none"> - Panjenengan : Madyama purusa acuanipun nedahaken tiyang ingkang dipunajak micara utawi pawicantenan. - Morfem bebas : saged madeg piyambak tanpa morfem sanesipun. - Referensi eksofora : acuanipun boten sinerat ing salebeting teks.
	- Terikat		<p>Tembung -mu menika acuanipun boten sinerat ing salebeting teks inggih menika Dororini.</p>	<p>Sakarepmu. Nanging, uga mikirna supaya bisa diladeni cepet.</p> <ul style="list-style-type: none"> - - mu : Madyama purusa acuanipun nedahaken tiyang ingkang dipunajak micara utawi pawicantenan. - Morfem terikat : saged boten madeg piyambak kedah rumaket kaliyan morfem sanesipun. - Referensi eksofora : acuanipun boten sinerat ing salebeting teks.
	- Terikat		<p>Tembung -mu menika acuanipun boten</p>	<p>Anakmu ayu, ya?</p> <ul style="list-style-type: none"> -- - mu : Madyama purusa

Tabel Salajengipun

	- Terikat		<p>sinerat ing salebeting teks inggih menika Citraresmi.</p> <p>Tembung -mu menika acuanipun boten sinerat ing salebeting teks inggih menika Martinjung.</p>	<p>acuanipun nedahaken tiyang ingkang dipunajakmicara utawi pawicantenan.</p> <p>- Morfem terikat : saged boten madeg piyambak kedah rumaket kaliyan morfem sanesipun.</p> <p>- Referensi eksofora : acuanipun boten sinerat ing salebeting teks.</p> <p>Lo, ngono kuwi rak pikiranmu ya ora becik.</p> <p>-- - mu : Madyama purusa acuanipun nedahaken tiyang ingkang dipunajakmicara utawi pawicantenan.</p> <p>- Morfem terikat : saged boten madeg piyambak kedah rumaket kaliyan morfem sanesipun.</p> <p>- Referensi eksofora : acuanipun boten sinerat ing salebeting teks.</p>
	Morfem - Bebas	c) Pratama Purusa	<p>Tembung dheweke nedahaken referensi eksofora pratama purusa ingkang boten sinebut ing salebeting teks, inggih menika Martiyas.</p>	<p>Aja gumantung marang marang dheweke, thok.</p> <p>- Dheweke : Pratama purusa acuanipun nedahaken tiyang ingkang saweg dipunrembag ing pawicantenan.</p> <p>- Morfem bebas : saged madeg piyambak.</p> <p>- Referensi eksofora : acuanipun boten sinerat ing salebeting teks.</p>
	- Bebas		<p>Tembung dheweke</p>	<p>Lo, yen kowe pancen duwe kreteg ati karo</p>

Tabel Salajengipun

	Frasa	-Sampun kadadosan	<p>Tembung telung taunan kepungkur menika nedahaken satunggaling wekdal inggih menika wekdal ingkang sampun kadadosan.</p>	<p>- Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.</p> <p>Kuwi mbok menawa telung taunan kepungkur.</p> <p>- Telung taunan kepungkur : demonstratif nedahaken satunggaling wekdal.</p> <p>- Frasa : penandanipun namung setunggal, inggih menika awujud katrangan wekdal.</p> <p>- Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.</p>
	Tembung		<p>Tembung Wingi nedahaken satunggaling wekdal ingkang sampun kalampahan.</p>	<p>Wingi kae wis dicekeli bangkekane barang!</p> <p>- Wingi : demonstratif nedahaken satunggaling wekdal.</p> <p>- Tembung : identitasipun boten owah menawiposisinipun ing saalebeting ukara dipunpindah.</p> <p>- Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.</p>
	Frasa		<p>Tembung Iki mau ngandharaken wekdal, inggih menika wekdal ingkang sampun kalampahan utawi kadadosan.</p>	<p>Iki mau wis dakjak mangan barang nang Ranggaweni</p> <p>- iki mau : Demonstratif nedahaken satunggaling wekdal.</p> <p>- Frasa : penandanipun namung setunggal, inggih</p>

Tabel Salajengipun

				<p>menika awujud katrangan (wekdal).</p> <p>- Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.</p>
	Tembung	- Dereng kadadosan	<p>Tembung benjing nedahaken satunggaling wekdal ingkang sampun kadadosan utawi kalampahan.</p>	<p>Dados benjing menawi nyambut damel kula numpak bemo,</p> <p>- Benjing : demonstratif nedahaken satunggaling wekdal.</p> <p>- Tembung : identitasipun boten owah menawi posisinipun ing salebeting ukara dipunpindhah.</p> <p>- Referensi eksofora: acuanipun boten wonten ing pirembagan.</p>
	Tembung		<p>Tembung sesuk nedahaken satunggaling wekdal inggih menika wekdal ingkang dereng dipunlampahi.</p>	<p>“Katrangan luwih premana sesuk wae takona aku nyang kantor.”</p> <p>- sesuk : demonstratif nedahaken satunggaling wekdal.</p> <p>- Tembung : identitasipun boten owah menawi posisinipun ing saalebeting ukara dipunpindah.</p> <p>- Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.</p>
	Frasa	- Netral	<p>Tembung kuwi menika nedahaken satunggaling bab inggih menika awan utawi</p>	<p>Nanging, awan kuwi, atas panjaluke Dororini, tekan latar kantor terus wae wong loro marani mobil Suzuki Escudo,</p>

Tabel Salajengipun

		<p>siyang.Awan utawi siyang inggih menika wanci nalika srengenge sampun inggil (Poerwadarminta, 1939: 22)</p>	<p>- Awan kuwi : demonstratif nedahaken satunggaling wekdal. - Frasa : penandanipun namung setunggal, inggih menika awujud katrangan wekdal. - Referensi eksofora :acuanipun boten wonten ing pirembagan.</p>
	Tembung	<p>Tembung isuk nedahaken wekdal netral, isuk inggih menika wanci pletheking srengenge, kirang langkung dumugi jam 9 (Purwadarminta, 1939: 116).</p>	<p>Seesuk tekaa sing isuk. - Isuk : demonstratif nedahaken satunggaling wekdal. - Tembung : identitasipun boten owah menawi posisinipun ing saalebeting ukara dipunpindah. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.</p>
	Frasa	<p>Tembung iki nedahaken satunggaling wekdal netral inggih menika bengi. Bengi inggih menika wanci antawisipun sonten kaliyan enjang (Purwadarminta, 1939: 41).</p>	<p>Bengi iki wis kebacut janjen karo Dororini, uga menyang pistane Sabun Wing. - Bengi iki : demonstratif nedahaken satunggaling wekdal. - Frasa : gadhah setunggal fungsi, inggih menika kangge ngandharaken satunggaling wekdal. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.</p>
	Frasa	<p>Tembung dinane wis ireng</p>	<p>Tekane Selarejo wis surup. Panorama alam wis</p>

Tabel Salajengipun

	Tembung		dedunung utawi kapreluan sanes (Poerwadarminta, 1939: 450).	
			Tembung kuwi ing ukara menika nedahaken satunggaling papan inggih menika kuburan. Kuburan inggih menika pendheman mayit utawi tiyang ingkang sampun tilar dunnya (Poerwadarminta, 1939: 232).	Lo, kabeh uwong <i>rumah masa depan</i> -e rak kuwi . Kuburan! - Kuwi : demonstratif nedahaken satunggaling papan. - Tembung : gadhah titikan saged dipuneseli utawi dipungandheng kaliyan tembung sanesipun. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.
	Tembung	- Caket	Tembung kuwi ngandharaken satunggaling bab inggih menika tamu. Tamu inggih menikatiyang ingkang rawuh dhateng satunggaling papan panggenan kangge kaperluan tartamtu.	Sawenehe wanita jumangkah mlebu kamare, mlaku kethemek-kethemek marani mejane. Kuwi tamune. - Kuwi : demonstratif tembung kuwi nedahaken tamu ingkang panggenanipun caket kaliyan Dororini. - Tembung : gadhah titikan saged dipuneseli utawi dipungandheng kaliyan tembung sanesipun. - Referensi eksofora : nedahaken satunggaling acuan ingkang boten wonten ing pirembagan.
	Frasa		Nedahaken satunggaling	Sik. Neng kene rame. Daknampa telpon....!

Tabel salajengipun

			<p>papan ingkangcaket kaliyan tiyang ingkangngendika inggih menika Restoran Mie Tokyo.</p>	<p>- Neng kene : demonstratif nedahaken satunggaling papan ingkang caket.</p> <p>- Frasa : amargi penandanipun namung setunggal, inggih menika awujud katrangan (papan).</p> <p>- Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.</p>
	Tembung		<p>Tembung mriki wonten ing ukara menika, nedahaken papan ingkang caket kaliyan tiyang ingkang ngendika inggih menika restoran</p>	<p>Kula dumugi mriki mawon</p> <p>- Mriki : demonstratif nedahaken satunggaling papan ingkang panggenaniun caket.</p> <p>- Tembung : gadhah titikan saged dipunseseli tembung sanesipun.</p> <p>- Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.</p>
	Tembung	- Radi tebih	<p>Tembung kono ing ukara menika nedahaken satunggaling papan inggih menika papan ingkang panggenanipun boten radi tebih kaliyan tiyang ingkang ngendika inggih menika restoran Mie Tokyo.</p>	<p>Nontoni para sing padha mangan awan ing restoran kono.</p> <p>- Kono : demonstratif nedahaken satunggaling papan ingkang panggenanipun radi tebih.</p> <p>- Tembung : identitasipun boten owah menawi posisinipun ingsalebeting ukara dipunpindah.</p> <p>- Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.</p>

Tabel Salajengipun

		Tembung	Tembung kono nedahaken satunggaling papan inggih menika griya ingkang wonten ing lurung dhaerah Sawentar.	Dinane wis ireng, ora pati cetha maneh sesawangn omah-omah saurute lurung kono . - kono : demonstratif nedahaken satunggaling papan. - Tembung : tembung menika gadhah titikan saged dipunseseli tembung sanesipun. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.
	Tembung	- Tebih	Tembung kana wonten ing ukara menika nedahaken satunggaling papan ingkang panggenanipun tebih saking tiyang ingkang ngendika, inggih menika kantor Segara Bawera.	Nyambut gawe neng kana . - Kana : demonstratif nedahaken satunggaling papan ingkang panggenanipun tebih. - Tembung : identitasipun boten owah menawi posisinipun ing saalebeting ukara dipunpindah. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.
	Tembung	- Eksplisit	Tembung Surabayan Jogja nedahaken satunggaling papan inggih menika nama satunggaling kitha.	Marga diopeni direktur, aluse ati Jogja wis ilang, malih dadi Surabayan! - Jogja saha Surabayan : demonstratif nedahaken satunggaling papan. - Tembung : identitasipun boten owah menawi posisinipun ing saalebeting ukara dipunpindah. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten

Tabel Salajengipun

	Tembung		<p>Tembung Karanggayam ing ukara menika nedahaken satunggaling papan inggih menika nama satunggaling dhaerah.</p>	<p>ing pirembagan.</p> <p>Emm. Karanggayam. Eh, Jalan Sawentar</p> <p>- Karanggayam : demonstratif nedahaken satunggaling papan.</p> <p>- Tembung : identitasipun boten owah menawi posisinipun ing saalebeting ukara dipunpindah.</p> <p>- Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.</p>
	Tembung		<p>Tembung Nagoya saha Jepang nedahaken satunggaling papan, inggih menika nama kitha saha nama Negara.</p>	<p>Tuwan Tanaka iki Direktur Chikara Maru Ltd., kantor pusate ing Nagoya, Jepang</p> <p>- Nagoya, Jepang : demonstratif nedahaken satunggaling papan.</p> <p>- Tembung : identitasipun boten owah menawi posisinipun ing saalebeting ukara dipunpindah.</p> <p>- Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.</p>
3	Paragraf	Komparatif	<p>Ukara ingkang kaping kalih menika nggambaraken kahanan ingkang sami kahanan ingkang wonten ing ukara</p>	<p>Nanging, wanita kang diambung, rumangsa lega. Kaya oleh kontrak bakal ngestreni pagebyagan agung, yaiku pesta andrawina ing Hotel Shangri-La!</p>

Tabel Salajengipun

		saderengipun. Kahanan ingkang wonten ing ukara nginggil menika sami-sami ngandharaken raos lega.	<ul style="list-style-type: none"> - Komparatif : ukara kaping setunggal nandingaken acuan ingkang wonten ing ukara kaping kalih. - Paragraf : data menika kasusun langkung saking setunggal ukara, saha nedahaken setunggal ide pokok. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.
	Ukara	Ukara menika ngandharaken satunggaling kahanan ingkang sami inggih menika sami-sami nggambaraken raos seneng utawi sumringah.	<p>Dororini jumangkah ketheklik-ketheklik mlebu plataran kantor, jangkahe cilik-cilik ning rikat, digawa mlaku bangkekane nekak-nekuk sleyat-sleyot, cethike gonjing ngiwa-nengen ajeg, guwayane sumringah kaya kena dayane serngenge mangsa ketiga ing Surabaya.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Komparatif : ukara menika nandingaken satunggaling acuan. - Ukara : data menika penanda wasesa, lesan saha katranganipun langkung saking setunggal, saha gadhah intonasi ingkang awujud koma saha titik. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.
	Ukara	Ukara menika	Mengko bubar praon ra

Tabel Salajengipun

	Paragraf		<p>nedahaken kahanan ingkang sami inggih menika sami-sami ngandharaken raos ajrih.</p> <p>Ukara ingkang kaping tiga menika nggambaraken kahanan ingkang sami kaliyan kahanan ingkang wonten ing ukara kaping kalih. Kahanan ingkang wonten ing ukara nginggil menika sami-sami ngandharaken raos kaget.</p>	<p>sah nggoleki mbok randha teles, ya, Mas?” usule Dororini karo ngrangkul kenceng awake Martiyas, kaya-kaya wedi olenge prau.</p> <p>- Komparatif : ukara menika nandingaken satunggaling acuan. - Ukara : data menika penanda jejer, wasesa, lesan saha katranganipun langkung saking setunggal, saha gadhah intonasi ingkang awujud koma saha titik saha tandha tanya. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.</p> <p>“E,iki aku karo ibuku barang,” ujure Martiyas nulak sadurunge kaambung. “Oh! Nuwun sewu!” aloke Dororini kaget. Langsung mengkeret kaya berkicot nlolor diuyahi</p> <p>- Komparatif : ukara kaping setunggal nandingaken acuan ingkang wonten ing ukara kaping kalih. - Paragraf : data menika kasusun langkung saking setunggal ukara, saha nedahaken setunggal ide pokok. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.</p>
--	----------	--	---	--

Saking tabel ing nginggil menika, saged dipuntingali menawi ing novelet *Mbok Randha Saka Jogja* kathah dipunpanggihaken jinising *referensi eksofora*, ingkang antawisipun *persona*, *demonstratif* saha *komparatif*. *Referensi eksofora persona* saged kaperang dados tigang jinis, antawisipun utama purusa, madyama purusa, saha pratama purusa. *Referensi eksofora demonstratif* saged kaperang dados kalih, antawisipun wekdal saha papan. *Referensi eksofora demonstratif* wekdal saged kaperang dados wekdal samenika, sampun kadadosan, dereng kadadosan, saha *netral*. *Referensi eksofora demonstratif* papan saged kaperang dados papan ingkang caket, radi tebih, tebih, saha *eksplisit*.

Wujudipun *referensi eksofora* wonten ing novelet *Mbok Randha Saka Jogja* menika antawisipun awujud morfem inggih menika *morfem bebas* saha *morfem terikat*. Wujud *referensi eksofora* sanesipun ingkang kapanggihaken wonten ing novelet *Mbok Randha Saka Jogja* inggih menika tembung, frasa, ukara saha paragraf. *Referensi eksofora* ingkang wonten ing novelet *Mbok Randha Saka jogja* menika ugi dipunpanggihaken fungsipun.

B. Pirembagan

Wonten ing bab menika badhe dipunandharaken pirembagan saking asiling panaliten ingkang sampun kaandharaken ing nginggil menika. Wonten ing pirembagan menika boten namung ngrembag bab jinis, saha wujudipun *referensi eksofora*, ananging badhe dipunlajengaken kanthi ngrembag babagan *fungsi* saking *referensi eksofora*. Cara menika dipuntindakaken amargi bab *fungsi referensi eksofora* menika gadhah *peranan* ingkang wigatos ing salebeting ukara

utawi wacana. Jinis *referensi eksofora* ingkang dipunpanggihaken ing novelet *Mbok Randha Saka Jogja* inggih menika *persona*.

Jinis *referensi eksofora persona* ing novelet kasebut inggih menika utama purusa, madyama purusa, saha pratama purusa. Jinis sanesipun inggih menika *komparatif* saha *demonstratif* (wekdal saha papan). *Demonstratif* ingkang awujud wekdal inggih menika wekdal samenika, sampun kadadosan, dereng kadadosan, saha wekdal *netral*. *Demonstratif* ingkang awujud papan inggih menika papan ingkang caket, radi tebih, tebih, saha *eksplisit*. Jinis *referensi eksofora* kasebut menawi dipuntingali saking wujudipun saged awujud *morfem* (*bebas* saha *terikat*), tembung, frasa, ukara saha paragraf. Pirembagan badhe dipunandharaken ing ngandhap menika.

1. Jinis Referensi Eksofora Persona

Jinis *referensi eksofora persona* saged kaperang dados tigang jinis inggih menika utama purusa, madyama purusa, saha pratama purusa. Andharanipun saged dipunwaos ing ngandhap menika.

a. Utama Purusa

Jinis *referensi eksofora* utama purusamenawi dipuntingali saking wujudipun saged awujud *morfem bebas* saha *terikat*. Andharanipun saged dipuntingali saking pethikan ing ngandhap menika.

1) Utama Purusa Morfem Bebas

Data ingkang ngandharaken utama purusa *morfem bebas* kadosta aku, saha kula. Data ingkang ngandharaken utama purusa *morfem bebas*, andharanipun saged dipuntingali saking pethikan ing ngandhap menika.

Konteks : Dororini kepingin dipunajak Martiyas dhateng pista ing Hotel Shangri-

La menika.

*“**Aku** ora duwe kanca lanang liya kang raket, kok. Ora, ora, yen ana sing butarepan ! (Data no. 24).*

Tembung **aku** menawi dipuntingali saking wujudipun *referensi eksofora*, awujud *morfem bebas*. Bab menika jalaran tembung **aku** menika saged madeg piyambak tanpa dipungandheng utawi rumaket kaliyan *morfem* sanesipun wonten ing satunggaling tuturan.

Tembung **aku** wonten ing pethikan nginggil menika miturut jinisipun *referensi eksofora* kalebet *referensi persona* mliginipunutama purusa. Bab menika jalaran tembung **aku** menika acuanipun boten sinerat ing salebeting teks. Acuan menika nedahaken tiyang ingkang micara inggih menika Dororini.

Tembung **aku** wonten ing pethikan nginggil menika, gadhah fungsi kangge nedahaken satunggaling tiyang ingkang micara (tembung sesulih mliginipun utama purusa) ingkang wonten gegayutanipun kaliyan ukara menika. Tiyang ingkang micara menika, inggih menika Dororini.

Data sanesipun ingkang ngandharaken utama purusa *morfem bebas*, inggih menika **kula**. Andharanipun saged dipuntingali saking pethikan ing ngandhap menika.

Konteks : Citraresmi ngandharaken kepinginanipun dhateng Pak Darbe nalika dhahar siyang.

***Kula** kepingin mandhiri, (Data no. 102)*

Tembung **kula** menawi dipuntingali saking wujudipun *referensi eksofora*, awujud *morfem bebas*. Bab menika jalaran tembung **kula** menika saged madeg piyambak tanpa dipungandheng utawi rumaket kaliyan *morfem* sanesipun wonten ing satunggaling tuturan.

Tembung **kula** wonten ing pethikan nginggil menika miturut jinisipun *referensi eksofora* kalebet *referensi persona* mliginipunutama purusa. Bab menika jalaran tembung **kula** menika acuanipun boten sinerat ing salebeting teks. Acuan menika nedahaken tiyang ingkang micara inggih menika Citraresmi.

Tembung **kula** wonten ing pethikan nginggil menika, gadhah fungsi kangge nedahaken satunggaling tiyang ingkang micara (tembung sesulih mliginipun utama purusa), ingkang wonten gegayutanipun kaliyan ukara menika. Tiyang ingkang micara menika, inggih menika Citraresmi.

Data sanesipun ingkang ngandharaken utama purusa *morfem bebas*, inggih menika **aku**. Andharanipun saged dipuntingali saking pethikan ing ngandhap menika.

Konteks : Martiyas ngendika dhumateng Dororini babagan piyambakipun kaliyan perusahaan Wings ingkang ngundang pista ing hotel Shangri-La.

*Luwih rapete karo **aku** ya marga **aku** pangarsa babagan forwarding PT Segara Bawera (Data no. 22).*

Tembung **aku** menawi dipuntingali saking wujudipun *referensi eksofora*, awujud *morfem bebas*. Bab menika jalaran tembung **aku** menika saged madeg piyambak tanpa dipungandheng utawirumaket kaliyan *morfem* sanesipun wonten ing satunggaling tuturan.

Tembung **aku** wonten ing pethikan nginggil menika miturut jinisipun *referensi eksofora* kalebet *referensi persona* mliginipunutama purusa. Bab menika jalaran tembung **aku** menika acuanipun boten sinerat ing salebeting teks. Acuan menika nedahaken tiyang ingkang micara inggih menika Martiyas.

Tembung **aku** wonten ing pethikan nginggil menika, gadhah fungsi kangge nedahaken satunggaling tiyang ingkang micara (tembung sesulih mliginipun utama purusa) ingkang wonten gegayutanipun kaliyan ukara menika. Tiyang ingkang micara menika, inggih menika Martiyas.

2) Utama Purusa *Morfem Terikat*

Data ingkang ngandharaken utama purusa *morfem terikat* inggih menika -**ku**. Data ingkang ngandharaken utama purusa *morfem terikat*, andharanipun saged dipuntingali saking pethikan ing ngandhap menika.

Konteks : Dororini kepingin dipunajak Martiyas tindak pista ing Hotel Shangri-La menika.

Aku kepingin ngenyam pistane wong-wong bangsawan anyar Negara kene, negaraku dhewe. (Data no. 25)

Data -**ku** menawi dipuntingali saking wujudipun *referensi eksofora*, awujud *morfem terikat*. Bab menika jalaran -**ku** menika boten saged madeg piyambak wonten ing satunggaling tuturan menawi boten dipungandheng utawi rumaket kaliyan *morfem sanesipun*.

Data -**ku** wonten ing pethikan nginggil menika miturut jinisipun *referensi eksofora* kalebet *referensi persona* mliginipunutama purusa. Bab menika jalaran

-ku menika acuanipun boten sinerat ing salebeting teks. Acuan menika nedahaken tiyang ingkang micara inggih menika Dororini.

Data **-ku** wonten ing pethikan nginggil menika, gadhah fungsi kangge nedahaken satunggaling tiyang ingkang micara (tembung sesulih mliginipun utama purusa), ingkang wonten gegayutanipun kaliyan ukara menika. Tiyang ingkang micara menika, inggih menika Dororini.

Data sanesipun ingkang ngandharaken utama purusa *morfem terikat*, inggih menika **-ku**. Andharanipun saged dipuntingali saking pethikan ing ngandhap menika.

Konteks : Pak Darbe ngendika menawi nampi Citraresmi nyambut damel wonten

Segara Bawera amargi amanatipun Pak Praba.

Iki wis kewajibanku, ngleksanani amanahe suwargi. (Data no. 8)

Data **-ku** menawi dipuntingali saking wujudipun *referensi eksofora*, awujud *morfem terikat*. Bab menika jalaran **-ku** menika boten saged madeg piyambak wonten ing satunggaling tuturan menawi boten dipungandheng utawi rumaket kaliyan *morfem* sanesipun.

Data **-ku** wonten ing pethikan nginggil menika miturut jinisipun *referensi eksofora* kalebet *referensi persona* mliginipun utama purusa. Bab menika jalaran **-ku** menika acuanipun boten sinerat ing salebeting teks. Acuan menika nedahaken tiyang ingkang micara inggih menika Pak Darbe.

Data **-ku** wonten ing pethikan nginggil menika, gadhah fungsi kangge nedahaken satunggaling tiyang ingkang micara (tembung sesulih mliginipun

utama purusa), ingkang wonten gegayutanipun kaliyan ukara menika. Tiyang ingkang micara menika, inggih menika Pak Darbe.

Data sanesipun ingkang ngandharaken utama purusa *morfem terikat*, inggih menika **-ku**. Andharanipun saged dipuntingali saking pethikan ing ngandhap menika.

Konteks : Pak Hardanung saweg ngrembag babagan putranipun kaliyan Pak Darbe wonten ing ruwanganipun Pak Darbe.

Aku wae, anakku mbarep isih nang SMP, (Data no. 43)

Data **-ku** menawi dipuntingali saking wujudipun *referensi eksofora*, awujud *morfem terikat*. Bab menika jalaran **-ku** menika boten saged madeg piyambak wonten ing satunggaling tuturan menawi boten dipungandheng utawi rumaket kaliyan *morfem sanesipun*.

Data **-ku** wonten ing pethikan nginggil menika miturut jinisipun *referensi eksofora* kalebet *referensi persona* mliginipun utama purusa. Bab menika jalaran **-ku** menika acuanipun boten sinerat ing salebeting teks. Acuan menika nedahaken tiyang ingkang micara inggih menika Pak Hardanung.

Data **-ku** wonten ing pethikan nginggil menika, gadhah fungsi kangge nedahaken satunggaling tiyang ingkang micara (tembung sesulih mliginipun utama purusa), ingkang wonten gegayutanipun kaliyan ukara menika. Tiyang ingkang micara menika, inggih menika Pak Hardanung.

b. Madyama Purusa

Jinis *referensi eksofora* madyama purusa menawi dipuntingali saking wujudipun saged awujud *morfem bebas* saha *terikat*. Andharanipun saged dipuntingali saking pethikan ing ngandhap menika.

1) Madyama Purusa *Morfem Bebas*

Data ingkang ngandharaken madyama purusa *morfem bebas*, kadosta **kowe**, saha **panjenengan**. Data ingkang ngandharaken madyama purusa *morfem bebas*, andharanipun saged dipuntingali saking pethikan ing ngandhap menika.

Konteks : Martinjung cemburu nalika garwanipun (Darbe) cariyos babagan Citraresmi.

Kowe meri, ***kowe*** kemrangas butarepan. (Data no. 77)

Tembung **kowe** menawi dipuntingali saking wujudipun *referensi eksofora*, awujud *morfem bebas*. Bab menika jalaran tembung **kowe** menika saged madeg piyambak tanpa dipungabung utawi dipungandheng kaliyan *morfem* sanesipun wonten ing satunggaling tuturan.

Tembung **kowe** wonten ing pethikan nginggil menika miturut jinisipun *referensi eksofora* kalebet *referensi persona* mliginipun madyama purusa. Bab menika jalaran tembung **kowe** menika acuanipun boten sinerat ing salebeting teks. Acuan menika nedahaken tiyang ingkang dipunajak micara utawi pawicantenan inggih menika Martinjung.

Tembung **kowe** wonten ing pethikan nginggil menika, gadhah fungsi kangge nedahaken satunggaling tiyang ingkang dipunajak micara, ingkang wonten

gegayutanipun kaliyan ukara menika. Tiyang ingkang dipunajak micara, inggih menika Martinjung.

Data sanesipun ingkang ngandharaken madyama purusa *morfem bebas*, inggih menika **kowe**. Andharanipun saged dipuntingali saking pethikan ing ngandhap menika.

Konteks : Martiyas ngrembag gegayutanipun Dororini kaliyan piyambakipun menawi wonten ing kantor Segara Bawera.

*Neng kalangan sakantor, **kowe** klebu kanca kantor, kanca karyawan sing bebas.(Data no. 23)*

Tembung **kowe** menawi dipuntingali saking wujudipun *referensi eksofora*, awujud *morfem bebas*. Bab menika jalaran tembung **kowe** menika saged madeg piyambak tanpa dipungabung utawi dipungandheng kaliyan *morfem* sanesipun wonten ing satunggaling tuturan.

Tembung **kowe** wonten ing pethikan nginggil menika miturut jinisipun *referensi eksofora* kalebet *referensi persona* mliginipun madyama purusa. Bab menika jalaran tembung **kowe** menika acuanipun boten sinerat ing salebeting teks. Acuan menika nedahaken tiyang ingkang dipunajak micara utawi pawicantenan inggih menika Dororini.

Tembung **kowe** wonten ing pethikan nginggil menika, gadhah fungsi kangge nedahaken satunggaling tiyang ingkang dipunajak micara, ingkang wonten gegayutanipun kaliyan ukara menika. Tiyang ingkang dipunajak micara, inggih menika Dororini.

Data sanesipun ingkang ngandharaken madyama purusa *morfem bebas*, inggih menika **panjenengan**. Andharanipun saged dipuntingali saking pethikan ing ngandhap menika.

Konteks : Pak Darbe saha Pak Hardanung ngrembag babagan kantor Segara

Bawera ing ruanganipun Pak Darbe.

*Ya **panjenengan**lan para direktur anom sing kena diarani cikal bakale segara Bawera, (Data no. 105).*

Tembung **panjenengan** menawi dipuntingali saking wujudipun *referensi eksofora*, awujud *morfem bebas*. Bab menika jalaran tembung **panjenengan** menika saged madeg piyambak tanpa dipungabung utawi dipungandheng kaliyan *morfem* sanesipun wonten ing satunggaling tuturan.

Tembung **panjenengan** wonten ing pethikan nginggil menika miturut jinisipun *referensi eksofora* kalebet *referensi persona* mliginipun madyama purusa. Bab menika jalaran tembung **panjenengan** menika acuanipun boten sinerat ing salebeting teks. Acuan menika nedahaken tiyang ingkang dipunajak micara utawi pawicantenan inggih menika Pak Hardanung.

Tembung **panjenengan** wonten ing pethikan nginggil menika, gadhah fungsi kangge nedahaken satunggaling tiyang ingkang dipunajak micara, ingkang wonten gegayutanipun kaliyan ukara menika. Tiyang ingkang dipunajak micara, inggih menika Pak Hardanung.

2) Madyama Purusa *Morfem Terikat*

Data ingkang ngandharaken madyama purusa *morfem terikat*, inggih menika **-mu**. Data ingkang ngandharaken madyama purusa *morfem terikat*, andharanipun saged dipuntingali saking pethikan ing ngandhap menika.

Konteks : Nalika Dororini saha martiyas badhe pesen dhaharan, wonten telfon kangge Martiyas.

*Sakarep**mu**. Nanging, uga mikirna supaya bisa diladeni cepet. (Data no. 103)*

Data **-mu** menawi dipuntingali saking wujudipun *referensi eksofora*, awujud *morfem terikat*. Bab menika jalaran **-mu** menika boten saged madeg piyambak wonten ing satunggaling tuturan menawi boten dipungandheng utawi rumaket kaliyan *morfem sanesipun*.

Data **-mu** wonten ing pethikan nginggil menika miturut jinisipun *referensi eksofora* kalebet *referensi persona* mliginipun madyama purusa. Bab menika jalaran **-mu** menika acuanipun boten sinerat ing salebeting teks. Acuan menika nedahaken tiyang ingkang dipunajak micara utawi pawicantenan inggih menika Dororini.

Data **-mu** wonten ing pethikan nginggil menika gadhah fungsi kangge nedahaken satunggaling tiyang ingkag dipunajak micara, ingkang wonten gegayutanipun kaliyan ukara menika. Tiyang ingkang dipunajak micara inggih menika Dororini.

Data sanesipun ingkang ngandharaken madyama purusa *morfem terikat*, inggih menika **-mu**. Andharanipun saged dipuntingali saking pethikan ing ngandhap menika.

Konteks : Pak Darbe dumugi griyanipun Citraresmi.

*Anak**mu** ayu, ya? (Data no. 104)*

Data **-mu** menawi dipuntingali saking wujudipun *referensi eksofora*, awujud *morfem terikat*. Bab menika jalaran **-mu** menika boten saged madeg piyambak wonten ing satunggaling tuturan menawi boten dipungandheng utawi rumaket kaliyan *morfem sanesipun*.

Data **-mu** wonten ing pethikan nginggil menika miturut jinisipun *referensi eksofora* kalebet *referensi persona* mliginipunmadyama purusa. Bab menika jalaran **-mu** menika acuanipun boten sinerat ing salebeting teks. Acuan menika nedahaken tiyang ingkang dipunajak micara utawi pawicantenan inggih menika Citraresmi.

Data **-mu** wonten ing pethikan nginggil menika gadhah fungsi kangge nedahaken satunggaling tiyang ingkag dipunajak micara, ingkang wonten gegayutanipun kaliyan ukara menika. Tiyang ingkang dipunajak micara inggih menika Citraresmi.

Data sanesipun ingkang ngandharaken madyama purusa *morfem terikat*, inggih menika **-mu**. Andharanipun saged dipuntingali saking pethikan ing ngandhap menika.

Konteks :Pak Darbe ngendika dhateng garwanipun supados boten gadhah penggalih ingkang boten sae kaliyan Citraresmi.

*Lo, ngono kuwi rak pikiran**mu** ya ora becik. (Data no. 108)*

Data **-mu** menawi dipuntingali saking wujudipun *referensi eksofora*, awujud *morfem terikat*. Bab menika jalaran **-mu** menika boten saged madeg

piyambak wonten ing satunggaling tuturan menawi boten dipungandheng utawi rumaket kaliyan *morfem* sanesipun.

Data **-mu** wonten ing pethikan nginggil menika miturut jinisipun *referensi eksofora* kalebet *referensi persona* mliginipun madyama purusa. Bab menika jalaran **-mu** menika acuanipun boten sinerat ing salebeting teks. Acuan menika nedahaken tiyang ingkang dipunajak micara utawi pawicantenan inggih menika Martinjung.

Data **-mu** wonten ing pethikan nginggil menika gadhah fungsi kangge nedahaken satunggaling tiyang ingkag dipunajak micara, ingkang wonten gegayutanipun kaliyan ukara menika. Tiyang ingkang dipunajak micara inggih menika Martinjung.

c. Pratama Purusa

Jinis *referensi eksofora* pratama purusamorfem bebas, inggih menika **dheweke**. Andharanipun saged dipuntingali saking pethikan ing ngandhap menika. Konteks : Bu Marjanji ngendika dhateng Dororini supados tansah nyeraki Martiyas.

Aja gumantung marang dheweke, thok. (Data no. 56)

Tembung **dheweke** menawi dipuntingali saking wujudipun *referensi eksofora*, awujud *morfem bebas*. Bab menika jalaran tembung **dheweke** menika saged madeg piyambak tanpa dipungabung utawi dipungandheng kaliyan *morfem* sanesipun wonten ing satunggaling tuturan.

Tembung **dheweke** wonten ing pethikan nginggil menika miturut jinisipun *referensi eksofora* kalebet *referensi persona* mliginipun pratama purusa. Bab

menika jalaran tembung **dheweke** menika acuanipun boten sinerat ing salebetingteks. Acuan menika nedahaken tiyang ingkang tiyang ingkang saweg dipunrembag ing pawicantenan inggih menika Martiyas.

Tembung **dheweke** wonten ing pethikan nginggil menika, gadhah fungsi kangge nedahaken satunggaling tiyang ingkang saweg dipunrembag ing pawicantenan, ingkang wonten gegayutanipun kaliyan ukara menika. Tiyang ingkang saweg dipunrembag ing pawicantenan inggih menika Martiyas.

Data sanesipun ingkang ngandharaken pratama purusa *morfem bebas* inggih menika **dheweke**. Andharanipun saged dipuntingali saking pethikan ing ngandhap menika.

Konteks : Ibu Marjanji kaliyan Martiyas ngrembag babagan Martiyas kaliyan Dororini.

*Lo, yen kowe pancen duwe kreteg ati karo **dheweke**, ya ora papa, cedhakana. (Data no. 47)*

Tembung **dheweke** menawi dipuntingali saking wujudipun *referensi eksofora*, awujud *morfem bebas*. Bab menika jalaran tembung **dheweke** menika saged madeg piyambak tanpa dipungabung utawi dipungandheng kaliyan *morfem* sanesipun wonten ing satunggaling tuturan.

Tembung **dheweke** wonten ing pethikan nginggil menika miturut jinisipun *referensi eksofora* kalebet *referensi persona* mliginipun pratama purusa. Bab menika jalaran tembung **dheweke** menika acuanipun boten sinerat ing salebetingteks. Acuan menika nedahaken tiyang ingkang tiyang ingkang saweg dipunrembag ing pawicantenan inggih menika Dororini.

Tembung **dheweke** wonten ing pethikan nginggil menika, gadhah fungsi kangge nedahaken satunggaling tiyang ingkang saweg dipunrembag ing pawicantenan, ingkang wonten gegayutanipun kaliyan ukara menika. Tiyang ingkang saweg dipunrembag ing pawicantenan inggih menika Dororini.

2. Jinis Referensi Eksofora Demonstratif

Jinis *referensi eksofora demonstratif* saged kaperang dados kalih jinis inggih menika wekdal saha papan. *Demonstratif* wekdal inggih menika wekdal samenika, sampun kadadosan, dereng kadadosan, saha wekdal *netral*. *Demonstratif* papan inggih menika papan ingkang caket, radi tebih, tebih saha *eksplisit*. Andharanipun saged dipunwaos ing ngandhap menika.

a. Wekdal

Jinis *referensi eksofora demonstratif* wekdal saged kaperang dados sekawan jinis inggih menika wekdal samenika, sampun kadadosan, dereng kadadosan, saha wekdal *netral*. Andharanipun saged dipunwaos ing ngandhap menika.

1) Wekdal Samenika

Jinis *referensi eksofora demonstratif* wekdal samenika kadosta **saiki** saha **awan iki**. Andharanipun saged dipuntingali saking pethikan ing ngandhap menika.

Konteks : Citraresmi dipunajak dhahar siyang dening Pak Darbe sesampunipun nyaosaken layang saking Bu Praba.

*“Iya. Nanging ta, ayo, **saiki** melu aku dhisik” (Data no. 101).*

Tembung **saiki** menika menawi dipuntingali saking wujudipun *referensi eksofora*, awujud tembung. Tembung **saiki** awujud tembung amargi tembung **saiki** menika identitasipun boten owah menawi posisi utawi panggenanipun ing salebeting ukara utawi tuturan dipunpindhah.

Tembung **saiki** ing pethikan menika miturut jinisipun *referensi eksofora*, kalebet *referensi eksofora demonstratif* (wekdal samenika). Bab menika jalaran tembung **saiki** wonten ing pethikan nginggil menika nedahaken satunggaling wekdal, inggih menika ngandharaken wekdal ingkang saweg dipunlampahi.

Tembung **saiki** wonten ing pethikan nginggil menika, gadhah fungsi kangge nedahaken satunggaling wekdal, inggih menika wekdal ingkang saweg kalampahan utawi dipunlampahi.

Data sanesipun ingkang ngandharaken *referensi eksofora demonstratif* wekdal samenika inggih menika **awan iki**. Andharanipun saged dipuntingali saking pethikan ing ngandhap menika.

Konteks : Martiyas tansah ngajak dhahar siyang dhateng Dororini.

*Nganti **awaniki**, sing dijak, diperlokake methuk ing kantor pusat, ya*

Kenya ayu siji iki. (Data no 28)

Tembung **awan iki** menika menawi dipuntingali saking wujudipun *referensi eksofora*, awujud frasa. Tembung **awan iki** awujud frasa amargi tembung **awan iki** menika gadhah setunggal fungsi. Fungsi saking tembung menika inggih menika kangge ngandharaken satunggaling wekdal. Tembung **awan iki** menika, ugi penandanipun namung setunggal, inggih menika awujud katrangan (wekdal).

Tembung *awan iki* ing pethikan menika miturut jinisipun *referensi eksofora*, kalebet *referensi eksofora demonstratif* (wekdal samenika). Bab menika jalaran tembung *awan iki* wonten ing pethikan nginggil menika nedahaken satunggaling wekdal, inggih menika ngandharaken wekdal ingkang saweg dipunlampahi.

Tembung *awan iki* wonten ing pethikan nginggil menika, gadhah fungsi kangge nedahaken satunggaling wekdal, inggih menika wekdal ingkang saweg kalampahan utawi dipunlampahi. Wekdal ingkang saweg kalampahan menika, inggih menika awan utawi siyang. Awan utawi siyang inggih menika wanci nalika srengenge sampun inggil (Poerwadarminta, 1939: 22).

2) Wekdal ingkang Sampun Kadadosan.

Jinis *referensi eksofora demonstratif* wekdal sampun kadadosan kadosta **telung taunan kepungkur, wingi saha iki mau**. Andharanipun saged dipuntingali saking pethikan ing ngandhap menika.

Konteks : Citraresmi ngandharaken dhateng Dororini menawi swargi Pak Praba menika Direktur kantor Segara Bawera.

*“Kuwi mbok menawa **telung taunan kepungkur**” (Data no. 3).*

Tembung **telung taunan kepungkur** menika menawi dipuntingali saking wujudipun *referensi eksofora*, awujud frasa. Tembung **telung taunan kepungkur** awujud frasa amargi tembung **telung taunan kepungkur** menika gadhah setunggal fungsi. Fungsi saking tembung menika inggih menika kangge ngandharaken satunggaling wekdal. Tembung **telung taunan kepungkur** menika, ugi penandanipun namung setunggal, inggih menika awujud katrangan (wekdal).

Tembung **telung taunan kepungkur** ing pethikan menika, miturut jinisipun *referensi eksofora*, kalebet *referensi eksofora demonstratif* (wekdal ingkang sampun kadadosan). Bab menika jalaran **telung taunan kepungkur** wonten ing pethikan nginggil menika nedahaken satunggaling wekdal, inggih menika ngandharaken wekdal ingkang sampun kadadosan utawi kalampahan.

Tembung **telung taunan kepungkur** ing pethikan nginggil menika, gadhah fungsi kangge nedahaken satunggaling wekdal, inggih menika wekdal ingkang sampun kadadosan utawi sampun kalampahan.

Data sanesipun ingkang ngandharaken *referensi eksofora demonstratif* wekdal sampun kadadosan inggih menika **wingi**. Andharanipun saged dipuntingali saking pethikan ing ngandhap menika.

Konteks : Dororini gumremeng piyambak nalika kelingan babagan Citraresmi kaliyan Pak Darbe kala wingi.

***Wingi** kae wis dicekeli bangkekane barang! (Data no. 65)*

Tembung **Wingi** menika menawi dipuntingali saking wujudipun *referensi eksofora*, awujud tembung. Tembung **Wingi** awujud tembung amargi tembung **Wingi** menika identitasipun boten owah menawi posisi utawi panggenanipun ing salebeting ukara utawi tuturan dipunpindah.

Tembung **Wingi** ing pethikan menika miturut jinisipun *referensi eksofora*, kalebet *referensi eksofora demonstratif* (wekdal ingkang sampun kadadosan). Bab menika jalaran tembung **Wingi** wonten ing pethikan nginggil menika nedahaken satunggaling wekdal, inggih menika ngandharaken wekdal ingkang sampun kalampahan utawi sampun kadadosan.

Tembung **Wingi** wonten ing pethikan nginggil menika, gadhah fungsi kangge nedahaken satunggaling wekdal inggih menika ngandharaken wekdal ingkang sampun kadadosan utawi sampun kalampahan.

Data sanesipun ingkang ngandharaken *referensi eksofora demonstratif* wekdal sampun kadadosan inggih menika **iki mau**. Andharanipun saged dipuntingali saking pethikan ing ngandhap menika.

Konteks : Pak Darbe nyariosaken dhumateng Pak Hardanung menawi Citraresmi wau sampun dipunajak dhahar siyang ing Ranggaweni.

***Iki mau** wis dakjak mangan barang nang Ranggaweni (Data no. 45)*

Tembung **iki mau** menika menawi dipuntingali saking wujudipun *referensi eksofora*, awujud frasa. Tembung **iki mau** awujud frasa amargi tembung **Iki mau** menika gadhah setunggal fungsi. Fungsi saking tembung menika inggih menika kangge ngandharaken satunggaling wekdal. Tembung **iki mau** menika, ugi penandanipun namung setunggal, inggih menika awujud katrangan (wekdal).

Tembung **Iki mau** ing pethikan menika miturut jinisipun *referensi eksofora*, kalebet *referensi eksofora demonstratif* (wekdal ingkang sampun kadadosan). Bab menika jalaran tembung **iki mau** wonten ing pethikan nginggil menika nedahaken satunggaling wekdal, inggih menika ngandharaken wekdal ingkang sampun kalampahan utawi sampun kadadosan.

Tembung **iki mau** wonten ing pethikan nginggil menika, gadhah fungsi kangge nedahaken satunggaling wekdal inggih menika ngandharaken wekdal ingkang sampun kadadosan utawi sampun kalampahan.

3) Wekdal ingkang Dereng Kadadosan.

Jinis *referensi eksofora demonstratif* wekdal dereng kadadosan kadosta **benjing**, saha **sesuk**. Jinis *referensi eksofora demonstratif* wekdal dereng kadadosan andharanipun saged dipuntingali saking pethikan ing ngandhap menika.

Konteks : Pak Darbe nyuwun pirsu menawi tindak kantor Citraresmi nitih menapa.

*“Dados **benjing** menawi nyambut damel kula numpak bemo,”(Data no.16).*

Tembung **benjing** menika menawi dipuntingali saking wujudipun *referensi eksofora*, awujud tembung. Tembung **benjing** awujud tembung amargi tembung **benjing** menika identitasipun boten owah menawi posisi utawi panggenanipun ing salebeting ukara utawi tuturan dipunpindah.

Tembung **benjing** ing pethikan miturut jinisipun *referensi eksofora*, kalebet *referensi eksofora demonstratif* (wekdal ingkang dereng kadadosan). Bab menika jalaran tembung **benjing** wonten ing pethikan nginggil menika nedahaken satunggaling wekdal, inggih menika ngandharaken wekdal ingkang dereng kadadosan utawi wekdal ingkang dereng dipunlampahi.

Tembung **benjing** wonten ing pethikan nginggil menika, gadhah fungsi kangge nedahaken satunggaling wekdal, inggih menika ngandharaken wekdal ingkang dereng kalampahan utawi dereng kadadosan.

Data sanesipun ingkang ngandharaken *referensi eksofora demonstratif* wekdal sampun kadadosan inggih menika **sesuk**. Andharanipun saged dipuntingali saking pethikan ing ngandhap menika.

Konteks : Pak Darbe saweg ngendika kalihan Pak Hardanung wonten ing ruanganipun Pak Darbe babagan Citraresmi ingkang badhe nyambut damel wonten Segara Bawera.

*Pak, **sesuk** ana pegawe anyar (Data no. 41)*

Tembung **sesuk** menika menawi dipuntingali saking wujudipun *referensi eksofora*, awujud tembung. Tembung **sesuk** awujud tembung amargi tembung **sesuk** menika identitasipun boten owah menawi posisi utawi panggenanipun ing salebeting ukara utawi tuturan dipunpindah.

Tembung **sesuk** ing pethikan miturut jinisipun *referensi eksofora*, kalebet *referensi eksofora demonstratif* (wekdal ingkang dereng kadadosan). Bab menika jalaran tembung **sesuk** wonten ing pethikan nginggil menika nedahaken satunggaling wekdal, inggih menika ngandharaken wekdal ingkang dereng kadadosan utawi wekdal ingkang dereng dipunlampahi.

Tembung **sesuk** wonten ing pethikan nginggil menika, gadhah fungsi kangge nedahaken satunggaling wekdal, inggih menika ngandharaken wekdal ingkang dereng kalampahan utawi dereng kadadosan.

Data sanesipun ingkang ngandharaken *referensi eksofora demonstratif* wekdal sampun kadadosan inggih menika **sesuk**. Andharanipun saged dipuntingali saking pethikan ing ngandhap menika.

Konteks : Nalika Citraresmi mlebet mobil badhe ngeteraken tamu saking Jepang,

Martiyas nyuwun kenalan kaliyan Citraresmi.

“*Katrangan luwih premana **sesuk** wae takona aku nyang kantor.*”(Data no. 84)

Tembung **sesuk** menika menawi dipuntingali saking wujudipun *referensi eksofora*, awujud tembung. Tembung **sesuk** awujud tembung amargi tembung **sesuk** menika identitasipun boten owah menawi posisi utawi panggenanipun ing salebeting ukara utawi tuturan dipunpindah.

Tembung **sesuk** ing pethikan miturut jinisipun *referensi eksofora*, kalebet *referensi eksofora demonstratif* (wekdal ingkang dereng kadadosan). Bab menika jalaran tembung **sesuk** wonten ing pethikan nginggil menika nedahaken satunggaling wekdal, inggih menika ngandharaken wekdal ingkang dereng kadadosan utawi wekdal ingkang dereng dipunlampahi.

Tembung **sesuk** wonten ing pethikan nginggil menika, gadhah fungsi kangge nedahaken satunggaling wekdal, inggih menika ngandharaken wekdal ingkang dereng kalampahan utawi dereng kadadosan.

4) Netral

Jinis *referensi eksofora demonstratif* wekdal *netral* kadosta **awan kuwi, isuk, bengi iki, saha dinane wis peteng**. Jinis *referensi eksofora demonstratif* wekdal *netral* saged dipuntingali saking pethikan ing ngandhap menika.

Konteks : Dororini kaliyan Martiyas badhe tindak dhahar siyang wonten ing

Restoran Mie Tokyo.

*Nanging, **awan kuwi**, atas panjaluke Dororini, tekan latar kantor terus wae wong loro marani mobil Suzuki Escudo, (Data no. 7).*

Tembung **awan kuwi** menika menawi dipuntingali saking wujudipun *referensi eksofora*, awujud frasa. Bab menika jalaran tembung **awan kuwi** menika gadhah setunggal fungsi. Fungsi menika kangge ngandharaken satunggaling wekdal (*netral*). Tembung **awan kuwi** menika ugi penandanipun namung setunggal, inggih menika awujud katrangan (wekdal).

Tembung **awan kuwi** ing pethikan nginggil menika miturut jinisipun *referensi eksofora*, kalebet *referensi eksofora demonstratif (netral)*. Bab menika jalaran tembung **awan kuwi** wonten ing pethikan nginggil menika nedahaken satunggaling wekdal, inggih menika awan utawi siyang. Awan utawi siyang inggih menika wanci nalika srengenge sampun inggil (Poerwadarminta, 1939: 22).

Tembung **kuwi** ing tembung **awan kuwi**, wonten ing pethikan nginggil menikagadhah fungsi kangge nedahaken satunggaling wekdal, inggih menika awan utawi siyang (wekdal *netral*). Awan utawi siyang inggih menika wanci nalika srengenge sampun inggil (Poerwadarminta, 1939: 22).

Data sanesipun ingkang ngandharaken *referensi eksofora demonstratif* wekdal *netral*, inggih menika **isuk**. Andharanipun saged dipuntingali saking pethikan ing ngandhap menika.

Konteks : Citraresmi dipundhawuhi Pak Darbe supados ngenjang tindak ing kantor Segara Bawera.

“*Seesuk tekaa sing isuk*” (Data no. 33).

Tembung **isuk** menika menawi dipuntingali saking wujudipun *referensi eksofora*, awujud tembung. Tembung **isuk** awujud tembung amargi tembung **isuk** menika identitasipun boten owah menawi posisi utawi panggenanipun ing salebeting ukara utawi tuturan dipunpindah.

Tembung **isuk** ing pethikan nginggil menika miturut jinisipun *referensi eksofora*, kalebet *referensi eksofora demonstratif* (wekdal *netral*). Bab menika jalaran tembung **isuk** wonten ing pethikan nginggil menika nedahaken satunggaling wekdal *netral* inggih menika isuk utawi enjang. Isuk utawi enjang inggih menika **Isuk** utawi enjang inggih menika wanci pletheiking srengenge, kirang langkung dumugi jam 9 (Poerwadarminta, 1939: 116).

Tembung **isuk** wonten ing pethikan nginggil menika, gadhah fungsi kangge nedahaken satunggaling bab inggih menika wekdal (*netral*). Wekdal *netral* menika, inggih menika isuk utawi enjang. **Isuk** utawi enjang inggih menika wanci pletheiking srengenge, kirang langkung dumugi jam 9 (Poerwadarminta, 1939: 116).

Data sanesipun ingkang ngandharaken *referensi eksofora demonstratif* wekdal *netral*, inggih menika **bengi iki**. Andharanipun saged dipuntingali saking pethikan ing ngandhap menika.

Konteks : Martiyas boten ngertos menawi ingkang dipunundang pista ing Hotel Shangri- La kaliyan kaluwarganipun.

“Bengi iki wis kebacut janjen karo Dororini, uga menyang pistane Sabun Wing” (Data no. 46).

Tembung **bengi iki** menika menawi dipuntingali saking wujudipun *referensi eksofora*, awujud frasa. Bab menika jalaran tembung **bengi iki** menika gadhah setunggal fungsi. Fungsi menika kangge ngandharaken satunggaling wekdal (*netral*). Tembung **bengi iki** menika ugi penandanipun namung setunggal, inggih menika awujud katrangan (wekdal).

Tembung **bengi iki** ing pethikan nginggil menika miturut jinisipun *referensi eksofora*, kalebet *referensi eksofora demonstratif* (wekdal *netral*). Bab menika jalaran tembung **bengi iki** wonten ing pethikan nginggil menika nedahaken satunggaling wekdal netral inggih menika bengi. **Bengi** inggih menika wanci antawisipun sonten kaliyan enjang (Poerwadarminta, 1939: 41).

Tembung **iki** ing tembung **bengi iki**, wonten ing pethikan nginggil menika, gadhah fungsi kangge nedahaken satunggaling wekdal, inggih menika bengi (wekdal *netral*). **Bengi** inggih menika wanci antawisipun sonten kaliyan enjang (Porwadarminta, 1939: 41).

Data sanesipun ingkang ngandharaken *referensi eksofora demonstratif* wekdal *netral*, inggih menika **dinane wis ireng**. Andharanipun saged dipuntingali saking pethikan ing ngandhap menika.

Konteks : Martiyas saha ibunipun tindak dhateng griyanipun Dororini wonten ing

Karanggayam.

Dinane wis ireng, ora pati cetha maneh sesawangan omah-omah saurute lurung kono. (Data no. 111)

Tembung **dinane wis ireng** menika menawi dipuntingali saking wujudipun *referensi eksofora*, awujud frasa. Bab menika jalaran tembung **dinane**

wis ireng menika gadhah setunggal fungsi. Fungsi menika kangge ngandharaken satunggaling wekdal (*netral*). Tembung **dinane wis ireng** menika ugi penandani pun namung setunggal, inggih menika awujud katrangan (wekdal).

Tembung **dinane wis ireng** ing pethikan nginggil menika miturut jinisipun *referensi eksofora*, kalebet *referensi eksofora demonstratif* (wekdal). Bab menika jalaran tembung **dinane wis ireng** wonten ing pethikan nginggil menika nedahaken satunggaling wekdal inggih menika bengi. **Bengi** inggih menika wanci antawisipun sonten kaliyan enjang (Poerwadarminta, 1939: 41).

Tembung **dinane wis ireng**, wonten ing pethikan nginggil menika, gadhah fungsi kangge nedahaken satunggaling wekdal, inggih menika bengi (wekdal *netral*). **Bengi** inggih menika wanci antawisipun sonten kaliyan enjang (Poerwadarminta, 1939: 41).

b. Papan

Jinis *referensi eksofora* papan kadosta **Restoran Mie Tokyo kuwi, kuwi ta saha kuwi**. Jinis *referensi eksofora* papan saged dipuntingali saking pethikan ing ngandhap menika.

Konteks : Pak Darbe kaliyan Citraresmi badhe dhahar siyang ing Restoran Mie Tokyo.

Restoran Mie Tokyo kuwi dununge cedhak karo pelabuhan. (Data no. 17)

Tembung **Restoran Mie Tokyo kuwi** menika menawi dipuntingali saking wujudipun *referensi eksofora*, awujud frasa. Bab menika jalaran tembung **Restoran Mie Tokyo kuwi** menika gadhah setunggal fungsi. Fungsi menika

kangge ngandharaken nama saking satunggaling papan pnggenan. Tembung **Restoran Mie Tokyo kuwi** menika ugi penandanipun namung setunggal, inggih menika awujud katrangan (papan).

Tembung **Restoran Mie Tokyo kuwi** ing pethikan nginggil menika miturut jinisipun *referensi eksofora*, kalebet *referensi eksofora demonstratif* (papan). Bab menika jalaran tembung **Restoran Mie Tokyo kuwi** wonten ing pethikan nginggil menika nedahaken satunggaling nama papan panggenan inggih menika restoran. Restoran inggih menika salah satunggaling papan ingkang dipunginakaken kangge dhahar.

Tembung **kuwi** ing tembung **Restoran Mie Tokyo kuwi**, wonten ing pethikan nginggil menika, gadhah fungsi kangge nedahaken satunggaling nama saking satunggaling papan panggenan, inggih menika restoran. Restoran inggih menika salah satunggaling papan ingkang dipunginakaken kangge dhahar.

Data sanesipun ingkang ngandharaken *referensi eksofora demonstratif* papan, inggih menika **kuwi, ta**. Andharanipun saged dipuntingali saking pethikan ing ngandhap menika.

Konteks : Pak Darbe nyuwun pirsa babagan griyanipun Pak Praba dhateng Citraresmi.

*“**Kuwi, ta** daleme Pak Praba?”(Data no. 32).*

Tembung **Kuwi, ta** ing ukara nginggil menika menawi dipuntingali saking wujudipun *referensi eksofora*, awujud frasa. Bab menika jalaran tembung **Kuwi, ta** menika gadhah setunggal fungsi. Fungsi menika kangge nedahaken

satunggaling papan panggenan. Tembung **Kuwi, ta** menika ugi penandani pun namung setunggal, inggih menika awujud katrangan (papan).

Tembung **Kuwi, ta** ing pethikan nginggil menika miturut jinisipun *referensi eksofora*, kalebet *referensi eksofora demonstratif* (papan). Bab menika jalaran tembung **Kuwi, ta** wonten ing pethikan nginggil menika nedahaken satunggaling papan panggenan, inggih menika griya utawi dalem. Dalem utawi griya inggih menika satunggaling papan ingkang ngangge payon ingkang dipunginakaken kangge dedunung utawi kapreluan sanes (Poerwadarminta, 1939: 450).

Tembung **Kuwi, ta** wonten ing pethikan nginggil menika, gadhah fungsi kangge nedahaken satunggaling papan panggenan, inggih menika dalem utawi griya. Dalem utawi griya inggih menika satunggaling papan ingkang ngangge payon ingkang dipunginakaken kangge dedunung utawi kapreluan sanes (Poerwadarminta, 1939: 450).

Data sanesipun ingkang ngandharaken *referensi eksofora demonstratif* papan, inggih menika **kuwi**. Andharanipun saged dipuntingali saking pethikan ing ngandhap menika.

Konteks : Sandika guneman kaliyan Dororini bab *rumah masa depan* nalika

Dororini wangsul dhahar siyang.

*Lo, kabeh uwong rumah masa depan-e rak **kuwi**. Kuburan! (Data no. 39)*

Tembung **kuwi** menika menawi dipuntingali saking wujudipun *referensi eksofora*, awujud tembung. Tembung **kuwi** awujud tembung amargi tembung

kuwi menika gadhah titikan saged dipunseseli tembung sanesipun wonten ing satunggaling ukara utawi tuturan.

Tembung **kuwi** ing pethikan nginggil menika miturut jinisipun *referensi eksofora*, kalebet *referensi eksofora demonstratif* (papan). Bab menika jalaran tembung **kuwi** wonten ing pethikan nginggil menika nedahaken satunggaling papan panggenan, inggih menika kuburan. Kuburan utawi pesareyan inggih menika pendheman mayit utawi tiyang ingkang sampun tilar dunnya (Poerwadarminta, 1939: 232).

Tembung **kuwi** ing pethikan nginggil menika, gadhah fungsi kangge nedahaken satunggaling papan panggenan, inggih menika kuburan utawi pesareyan. Kuburan utawi pesareyan inggih menika pendheman mayit utawi tiyang ingkang sampun tilar dunnya (Poerwadarminta, 1939: 232).

Jinis *referensi eksofora demonstratif* saged kaperang dados sekawan jinis inggih menika papan ingkang caket, radi tebih, tebih, saha *eksplisit*. Andharanipun saged dipunwaos ing ngandhap menika.

1) Papan ingkang Caket

Jinis *referensi eksofora* papan ingkang caket kadosta **kuwi tamune, neng kene**, saha **mriki**. Jinis *referensi eksofora* papan ingkang caket saged dipuntingali saking pethikan ing ngandhap menika.

Konteks : Dororini jumeneng saha ningali Citraresmi ingkang dhateng ing mejanipun.

*Sawenehe wanita jumangkah mlebu kamare, mlaku kethemek-kethemek marani mejane. **Kuwi** tamune. (Data no. 1)*

Tembung **kuwi** menika menawi dipuntingali saking wujudipun *referensi eksofora*, awujud tembung. Tembung **kuwi** awujud tembung amargi tembung **kuwi** menika gadhah titikan saged dipunseseli tembung sanesipun wonten ing salebeting ukara utawi tuturan.

Tembung **kuwi** ing pethikan nginggil menika miturut jinisipun *referensi eksofora*, kalebet *referensi eksofora demonstratif* (papan ingkang caket). Bab menika jalaran tembung **kuwi** wonten ing pethikan nginggil menika nedahaken satunggaling bab ingkang papanipun caket kaliyan tiyang ingkang ngendika. Tiyang ingkang ngendika inggih menika Dororini. Bab ingkang papanipun caket menika, inggih menika tamu. Tamu inggih menika tiyang ingkang rawuh dhateng satunggaling papan panggenan kangge kaperluan tartamtu.

Tembung **kuwi** wonten ing pethikan nginggil menika, gadhah fungsi kangge nedahaken satunggaling bab ingkang panggenanipun caket kaliyan tiyang ingkang ngendika (Dororini). Bab ingkang caket kaliyan tiyang ingkang ngendika menika, inggih menika tamu. Tamu inggih menika tiyang ingkang rawuh dhateng satunggaling papan panggenan kangge kaperluan tartamtu.

Data sanesipun ingkang ngandharaken *referensi eksofora demonstratif* papan ingkang caket, inggih menika **neng kene**. Andharanipun saged dipuntingali saking pethikan ing ngandhap menika.

Konteks : Martiyas ngendika dhateng Dororini menawi badhe pados papan ingkang sepi kangge nampi telpon.

“Sik.Neng kene rame. Daknampa telpon....!” (Data no. 19)

Tembung **neng kene** menika menawi dipuntingali saking wujudipun *referensi eksofora*, awujud frasa. Bab menika jalaran tembung **neng kene** menika gadhah setunggal fungsi. Fungsi saking tembung menika, inggih menika kangge ngandharaken satunggaling papan panggenan. Tembung **neng kene** menika, ugi penandhanipun namung setunggal, inggih menika awujud katrangan (papan).

Tembung **neng kene** ing pethikan nginggil menika miturut jinisipun *referensi eksofora*, kalebet *referensi eksofora demonstratif* (papan ingkang caket). Bab menika jalaran tembung **neng kene** wonten ing pethikan nginggil menika nedahaken satunggaling papan ingkang caket kaliyan tiyang ingkang ngendika. Tiyang ingkang ngendika inggih menika Martiyas. Papan ingkang caket menika, inggih menika Restoran Mie Tokyo.

Tembung **neng kene** wonten ing pethikan nginggil gadhah fungsi kangge nedahaken satunggaling papan ingkang caket kaliyan tiyang ingkang ngendika (Martiyas), inggih menika Restoran Mie Tokyo.

Data sanesipun ingkang ngandharaken *referensi eksofora demonstratif* papan ingkang caket, inggih menika **mriki**. Andharanipun saged dipuntingali saking pethikan ing ngandhap menika.

Konteks : Citra resmi matur dhateng Pak Darbe, anggenipun ngeteraken dumugi Restoran Ranggaweni.

“Kula dumugi **mriki** mawon.” (Data no. 31)

Tembung **mriki** menika menawi dipuntingali saking wujudipun referensi eksofora, awujud tembung. Tembung **mriki** awujud tembung amargi tembung

mriki menika gadhah titikan saged dipunseseli tembung sanesipun wonten ing salebeting ukara utawi tuturan.

Tembung **mriki** ing pethikan nginggil menika miturut jinisipun *referensi eksofora*, kalebet *referensi eksofora demonstratif* (papan ingkang caket). Bab menika jalaran tembung **mriki** wonten ing pethikan nginggil menika nedahaken satunggaling papan ingkang caket kaliyan tiyang ingkang ngendika. Tiyang ingkang ngendika inggih menika Citraresmi. Papan ingkang caket kaliyan tiyang ingkang ngendika inggih menika Restoran Ranggaweni.

Tembung **mriki** wonten ing pethikan nginggil menika, gadhah fungsi kangge nedahaken satunggaling papan ingkang panggenanipun caket kaliyan tiyang ingkang ngendika (Citraresmi). Papan ingkang caket kaliyan tiyang ingkang ngendika menika, inggih menika Restoran Ranggaweni.

2) Papan ingkang Radi Tebih

Jinis *referensi eksofora* papan ingkang radi tebih inggih menika **kono**. Jinis *referensi eksofora* papan ingkang radi tebih saged dipuntingali saking pethikan ing ngandhap menika.

Konteks : Dororini nyawang kahanan ing Restoran Mie Tokyo menika.

*Nontoni para sing padha mangan awan ing restoran **kono**. (Data no. 20)*

Tembung **kono** menika menawi dipuntingali saking wujudipun *referensi eksofora*, awujud tembung. Tembung **kono** awujud tembung amargi tembung **kono** menika identitasipun boten owah menawi posisi utawi panggenanipun ing saalebeting ukara utawi tuturan dipunpindah.

Tembung **kono** wonten ing pethikan nginggil menika, gadhah fungsi kangge nedahaken satunggaling papan ingkang panggenanipun radi tebih kaliyan tiyang ingkang ngendika (Dororini). Papan ingkang radi tebih kaliyan tiyang ingkang ngendika menika, inggih menika Restoran Mie Tokyo.

Tembung **kono** ing pethikannginggil menika miturut jinisipun *referensi eksofora*, kalebet *referensi eksofora demonstratif* (papan ingkang radi tebih). Bab menika jalaran tembung **kono** wonten ing pethikan nginggil menika nedahaken satunggaling papan ingkang panggenanipun radi tebih saking tiyang ingkang ngendika (Dororini). Papan ingkang panggenanipun radi tebih menika, ngandharaken Restoran Mie Tokyo.

Data sanesipun ingkang ngandharaken *referensi eksofora demonstratif* papan ingkang radi tebih, inggih menika **kono**. Andharanipun saged dipuntingali saking pethikan ing ngandhap menika.

Konteks : Martiyas kalihan ibunipun tindak badhe ngajak Dororini rawuh dhateng Pesta.

*Dinane wis ireng, ora pati cetha maneh sesawangn omah-omah saurute lurung **kono**. (Data no. 49)*

Tembung **kono** menika menawi dipuntingali saking wujudipun *referensi eksofora*, awujud tembung. Tembung **kono** awujud tembung amargi tembung **kono** menika identitasipun boten owah menawi posisi utawi panggenanipun ing saalebeting ukara utawi tuturan dipunpindah.

Tembung **kono** ing pethikannginggil menika miturut jinisipun *referensi eksofora*, kalebet *referensi eksofora demonstratif* (papan ingkang radi tebih).

Bab menika jalaran tembung **kono** wonten ing pethikan nginggil menika nedahaken satunggaling papan ingkang panggenanipun radi tebih saking Martiyas kaliyan Ibu Marjanji. Papan ingkang panggenanipun radi tebih menika, ngandharaken griya ingkang wonten ing lurung dhaerah Sawentar.

Tembung **kono** wonten ing pethikan nginggil menika, gadhah fungsi kangge nedahaken satunggaling papan ingkang panggenanipun radi tebih saking Martiyas kaliyan Ibu Marjanji. Papan ingkang radi tebih kaliyan Martiyas kaliyan Ibu Marjanji, inggih menika griya ingkang wonten ing lurung dhaerah Sawentar.

3) Papan ingkang Tebih

Jinis *referensi eksofora* papan ingkang tebih inggih menika **kana**. Jinis *referensi eksofora* papan ingkang tebih saged dipuntingali saking pethikan ing ngandhap menika.

Konteks : Pak Darbe ngendika Citraresmi kedah nyambut damel ing kantor Segara Bawera.

“Nyambut gawe neng **kana**”. (Data no. 35)

Tembung **kana** menika menawi dipuntingali saking wujudipun *referensi eksofora*, awujud tembung. Tembung **kana** awujud tembung amargi tembung **kana** menika identitasipun boten owah menawi posisi utawi panggenanipun ing saalebeting ukara utawi tuturan dipunpindah.

Tembung **kana** ing pethikan nginggil menika miturut jinisipun *referensi eksofora*, kalebet *referensi eksofora demonstratif* (papan ingkang tebih). Bab menika jalaran tembung **kana** wonten ing pethikan nginggil menika nedahaken satunggaling papan ingkang panggenanipun tebih saking tiyang ingkang ngendika

(Pak Darbe). Papan ingkang panggenanipun radi tebih menika, ngandharaken kantor Segara Bawera.

Tembung **kana** wonten ing pethikan nginggil menika, gadhah fungsi kangge nedahaken satunggaling papan ingkang panggenanipun tebih kaliyan tiyang ingkang ngendika (Pak Darbe). Papan ingkang tebih kaliyan tiyang ingkang ngendika menika, nedahaken satunggaling nama panggenan, inggih menika kantor Segara Bawera. Kantor Segara Bawera inggih menika salah satunggaling papan kangge nyambut damel ing babagan perkapalan.

4) Papan Eksplisit

Jinis *referensi eksofora* papan ingkang *eksplisit* kadosta **Jogja, Surabayan, Karanggayam**, saha **Nagoya Jepang**. Jinis *referensi eksofora* papan *eksplisit* saged dipuntingali saking pethikan ing ngandhap menika.

Konteks : Dororini boten nyangka menawi Citra resmi saged males menapa ingkang dipuntindakaken Dororini.

*Marga diopeni direktur, aluse ati **Jogja** wis ilang, malih dadi **Surabayan!** (Data no. 69)*

Tembung **Jogja** saha **Surabayan** menika menawi dipuntingali saking wujudipun *referensi eksofora*, awujud tembung. Tembung **Jogja** saha **Surabayan** awujud tembung amargi tembung **Jogja** saha **Surabayan** menika identitasipun boten owah menawi posisi utawi panggenanipun ing saalebeting ukara utawi tuturan dipunpindah.

Tembung **Jogja** saha **Surabayan** ing pethikan nginggil menika miturut jinisipun *referensi eksofora*, kalebet *referensi eksofora demonstratif (eksplisit)*.

Bab menika jalaran tembung **Jogja** saha **Surabayan** wonten ing pethikan nginggil menika nedahaken satunggaling nama papan panggenan, inggih menika satunggaling nama kitha.

Tembung **Jogja** saha **Surabayan** wonten ing pethikan nginggil menika, gadhah fungsi kangge nedahaken satunggaling papan panggenan, inggih menika nama saking satunggaling kitha.

Data sanesipun ingkang ngandharaken *referensi eksofora demonstratif* papan *eksplisit*, inggih menika **Karanggayam**. Andharanipun saged dipuntingali saking pethikan ing ngandhap menika.

Konteks : Dororini ngendika dhumateng Martiyas menawi griyanipun wonten ing

Karanggayam.

Emm.Karanggayam. Eh, Jalan Sawentar. (Data no. 29)

Tembung **Karanggayam** menika menawi dipuntingali saking wujudipun *referensi eksofora*, awujud tembung. Tembung **Karanggayam** awujud tembung amargi tembung **Karanggayam** menika identitasipun boten owah menawi posisi utawi panggenanipun ing saalebeting ukara utawi tuturan dipunpindah.

Tembung **Karanggayam** ing pethikan nginggil menika miturut jinisipun *referensi eksofora*, kalebet *referensi eksofora demonstratif (eksplisit)*. Bab menika jalaran tembung **Karanggayam** wonten ing pethikan nginggil menika nedahaken satunggaling nama papan panggenan, inggih menika satunggaling nama dhaerah.

Tembung **Karanggayam** wonten ing pethikan nginggil menika, gadhah fungsi kangge nedahaken satunggaling papan panggenan, inggih menika nama saking satunggaling dhaerah.

Data sanesipun ingkang ngandharaken *referensi eksofora demonstratif* papan *eksplisit*, inggih menika **Nagoya, Jepang**. Andharanipun saged dipuntingali saking pethikan ing ngandhap menika.

Konteks : Pak Darbe ngandharaken babagan tamu saking Jepang ingkang badhe rawuh ing Segara Bawera dhateng karyawanipun nalika rapat.

Tuwan Tanaka iki Direktur Chikara Maru Ltd., kantor pusate ing Nagoya, Jepang. (Data no. 78)

Tembung **Nagoya** saha **Jepang** menika menawi dipuntingali saking wujudipun *referensi eksofora*, awujud tembung. Tembung **Nagoya** saha **Jepang** awujud tembung amargi tembung **Nagoya** saha **Jepang** menika identitasipun boten owah menawi posisi utawi panggenanipun ing saalebeting ukara utawi tuturan dipunpindah.

Tembung **Nagoya** saha **Jepang** ing pethikan nginggil menika miturut jinisipun *referensi eksofora*, kalebet *referensi eksofora demonstratif (eksplisit)*. Bab menika jalaran tembung **Nagoya** saha **Jepang** wonten ing pethikan nginggil menika nedahaken satunggaling nama papan panggenan, inggih menika satunggaling nama kitha saha nagari.

Tembung **Nagoya** saha **Jepang** wonten ing pethikan nginggil menika, gadhah fungsi kangge nedahaken satunggaling papan panggenan, inggih menika nama saking kitha saha nagari.

3. Jinis Referensi Eksofora Komparatif

Jinis *referensi eksofora komparatif* kadosta ngandharaken raos lega, raos seneng, raos ajrih, saha raos kaget. Jinis *referensi eksofora komparatif* saged dipuntingali saking pethikan ing ngandhap menika.

Konteks : Dororini nyuwun dipunambung Martiyas nalika sampun dugi wonten ing Segara Bawera.

Nanging, wanita kang diambung, rumangsa lega. Kaya oleh kontrak bakal ngestreni pagebyagan agung, yaiku pista pista andrawina ing Hotel Shangri-La! (Data no. 36)

Pethikan ing nginggil menika menawi dipuntingali saking wujudipun *referensi eksofora*, awujud paragraf. Bab menika jalaran data menika kasusun langkung saking setunggal ukara, saha nedahaken setunggal ide pokok.

Pethikan nginggil menika miturut jinisipun *referensi eksofora*, kalebet *referensi eksofora komparatif*. Bab menika jalaran ing ukara kaping setunggal menika nandhingaken acuan ingkang wonten ing ukara kaping kalih, tegesipun ukara ingkang kaping kalih menika nggambaraken kahanan ingkang sami kaliyan kahanan ing ukara saderengipun.

Kahanan ingkang wonten ing ing wacana nginggil menika sami-sami ngandharaken rasa lega. Wonten ing ukara kaping setunggal ngandharaken raos lega tiyang esrti ingkang dipunambung. Raos lega ingkang wonten ing ukara kaping setunggal menika dipungambaraken kadosta raos lega utawi kahanan wonten ing ukara **Kaya oleh kontrak bakal ngestreni pagebyagan agung, yaiku pista pista andrawina ing Hotel Shangri-La!.**

Pethikan ukara nginggil menika, gadhah fungsi kangge nedahaken satunggaling kahanan. Wonten ing ukara kaping kalih nggambaraken kahanan ingkang sami kaliyan kahanan ingkang wonten ing ukara saderengipun. Kahanan menika sami-sami ngandharaken raos lega.

Data sanesipun ingkang ngandharaken *referensi eksofora komparatif*, inggih menika ngandharaken rasa seneng. Andharanipun saged dipuntingali saking pethikan ing ngandhap menika.

Konteks : Nalika kondur dhahar siyang, Dororini ngraos seneng amargi dipunambung dening Martiyas.

Dororini jumangkah ketheklik-ketheklik mlebu plataran kantor, jangkahe cilik-cilik ning rikat, digawa mlaku bangkekane nekak-nekuk sleyat-sleyot, cethike gonjing ngiwa-nengen ajeg, guwayane sumringah kaya kena dayane srengenge mangsa ketiga ing Surabaya. (Data no. 37)

Pethikan nginggil menika menawi dipuntingali saking wujudipun *referensi eksofora*, awujud ukara. Bab menika jalaran ukara menika penandha wasesa, lesan, saha katranganipun langkung saking setunggal, saha gadhah intonasi ingkang awujud koma saha titik. Pethikan ukara nginggil menika ing *referensi eksofora* gadhah fungsi kangge nedahaken satunggaling kahanan.

Pethikan nginggil menika miturut jinisipun *referensi eksofora*, kalebet *referensi eksofora komparatif*. Bab menika jalaran ing wacana menika nandhingaken satunggaling acuan, tegesipun wacana **Dororini jumangkah ketheklik-ketheklik mlebu plataran kantor, jangkahe cilik-cilik ning rikat, digawa mlaku bangkekane nekak-nekuk sleyat-sleyot, cethike gonjing ngiwa-**

nengen ajeg, menika nggambaraken kahanan ingkang sami kaliyan kahanan ingkang wonten ing wacana **guwayane sumringah kaya kena dayane srengenge mangsa ketiga ing Surabaya**. Kahanan ingkang wonten ing wacana nginggil menika sami-sami ngandharaken raos seneng utawi sumringah.

Wonten ing pethikan **Dororini jumangkah ketheklik-ketheklik mlebu plataran kantor, jangkahe cilik-cilik ning rikat, digawa mlaku bangkekane nekak-nekuk sleyat-sleyot, cethike gonjing ngiwa-nengen ajeg**, ngandharaken raos seneng utawi sumringah tiyang estri (Dororini). Raos seneng utawi sumringah menika dipungambaraken kadosta raos seneng utawi sumringah wonten ing wacana **guwayane sumringah kaya kena dayane srengenge mangsa ketiga ing Surabaya**.

Pethikan nginggil menika, gadhah fungsi kangge nedahaken satunggaling kahanan. Wonten ing wacana **Dororini jumangkah ketheklik-ketheklik mlebu plataran kantor, jangkahe cilik-cilik ning rikat, digawa mlaku bangkekane nekak-nekuk sleyat-sleyot, cethike gonjing ngiwa-nengen ajeg**, nggambaraken kahanan ingkang sami kaliyan kahanan ingkang wonten ing wacana **guwayane sumringah kaya kena dayane srengenge mangsa ketiga ing Surabaya**. Kahanan menika sami-sami ngandharaken rasa seneng utawi sumringahipun tiyang.

Data sanesipun ingkang ngandharaken *referensi eksofora komparatif*, inggih menika ngandharaken rasa wedi. Andharanipun saged dipuntingali saking pethikan ing ngandhap menika.

Konteks : Dororini saha Martiyas nitih prau ing Tlaga Bendungan.

“Mengko bubar praon ra sah nggoleki mbok randha teles, ya, Mas?” usule Dororini karo ngrangkul kenceng awake Martiyas, kaya-kaya wedi olenge prau. (Data no. 96)

Pethikan ing nginggil menika menawi dipuntingali saking wujudipun *referensi eksofora*, awujud ukara. Bab menika jalaran ukara menika panandha jejer, wasesa, lesan saha katranganipun langkung saking setunggal, saha gadhah intonasi ingkang awujud koma, titik saha *tanda tanya*. Pethikan ukara nginggil menika, ing *referensi eksofora* gadhah fungsi kangge nedahaken satunggaling kahanan.

Pethikan nginggil menika miturut jinisipun *referensi eksofora*, kalebet *referensi eksofora komparatif*. Bab menika jalaran ing wacana menika nandhingaken satunggaling acuan tegesipun, pethikan **Mengko bubar praon ra sah nggoleki mbok randha teles, ya, Mas?” usule Dororini karo ngrangkul kenceng awake Martiyas**, menika nggambaraken kahanan ingkang sami kaliyan kahanan ingkang wonten ing wacana **kaya-kaya wedi olenge prau**. Kahanan ingkang wonten ing wacana nginggil `menika sami-sami ngandharaken raos ajrih.

Wonten ing pethikan **Mengko bubar praon ra sah nggoleki mbok randha teles, ya, Mas?” usule Dororini karo ngrangkul kenceng awake Martiyas**, ngandharaken raos ajrihipun Dororini kelangan Martiyas. Raosajrih ingkang wonten ing wacana **kaya-kaya wedi olenge prau** menika dipungambaraken kadosta raos ajrih utawi kahanan wonten ing wacana **Mengko bubar praon ra sah nggoleki mbok randha teles, ya, Mas?” usule Dororini karo ngrangkul kenceng awake Martiyas**.

Pethikan nginggil menika, gadhah fungsi kangge nedahaken satunggaling kahanan. Wonten ing wacana **Mengko bubar praon ra sah nggoleki mbok randha teles, ya, Mas?” usule Dororini karo ngrangkul kenceng awake Martiyas**, ngandharaken kahanan ingkang sami kaliyan kahanan ingkang wonten ing wacana **kaya-kaya wedi olenge prau**. Kahanan menika sami-sami ngandharaken raos ajrihipun Dororini.

Data sanesipun ingkang ngandharaken *referensi eksofora komparatif*, inggih menika ngandharaken rasa kaget. Andharanipun saged dipuntingali saking pethikan ing ngandhap menika.

Konteks : Martiyas nolak nalika badhe diambung Dororini.

“E,iki aku karo ibuku barang,” ujure Martiyas nulak sadurunge kaambung. “Oh! Nuwun sewu!” aloke Dororini kaget. Langsung mengkeret kaya berkicot nlolor diuyahi(Data no. 50)

Pethikan ing nginggil menika menawi dipuntingali saking wujudipun *referensi eksofora*, awujud paragraf. Bab menika jalaran data menika kasusun langkung saking setunggal ukara, saha nedahaken setunggal ide pokok.

Pethikan nginggil menika miturut jinisipun *referensi eksofora*, kalebet *referensi eksofora komparatif*. Bab menika jalaran ing ukara kaping kalih menika nandhingaken acuan ingkang wonten ing ukara kaping tiga, tegesipun ukara ingkang kaping tiga menika nggambaraken kahanan ingkang sami kaliyan kahanan ing ukara saderengipun.

Kahanan ingkang wonten ing ing wacana nginggil menika sami-sami ngandharaken raos kaget. Wonten ing ukara kaping kalih ngandharaken raos kagetipun Dororini nalika badhe ngambung Martiyas wonten Ibu Marjanji.

Raoskaget ingkang wonten ing ukara kaping kalih menika dipungambaraken kadosta raos kaget utawi kahanan ingkang wonten ing ukara **Langsung mengkeret kaya berkicot nlolor diuyahi.**

Pethikan wonten nginggil menika, gadhah fungsi kangge nedahaken satunggaling kahanan. Wonten ing ukara kaping tiga nggambaraken kahanan ingkang sami kaliyan kahanan ingkang wonten ing ukara saderengipun. Kahanan menika sami-sami ngandharaken rasa kaget.

BAB V PANUTUP

A. Dudutan

Adhedhasar asiling panaliten saha pirembagan babagan *referensi eksofora* ing salebeting novelet *Mbok Randha Saka Jogja*, saged dipunpendhet dudutan ing ngandhap menika :

1. Wujud *referensi eksofora* ingkang dipunpanggihaken ing salebeting novelet *Mbok Randha Saka Jogja* inggih menika wujud morfem, tembung, frasa, ukara, saha paragraf.
2. Jinising *referensi eksofora* ingkang dipunpanggihaken ing salebeting novelet *Mbok Randha Saka Jogja* inggih menika *referensi eksofora persona*, *demonstratif*, saha *komparatif*. *Referensi eksofora persona* ingkang dipunpanggihaken ing salebeting novelette *Mbok Randha Saka Jogja* inggih menika utama purusa, madyama purusa, saha pratama purusa. Jinis *referensi eksofora demonstratif* ingkang dipunpanggihaken ing salebeting novelet *Mbok Randha Saka Jogja* inggih menika *demonstratif* wekdal saha papan. *Referensi eksofora demonstratif* wekdal ingkang dipunpanggihaken ing novelet *Mbok Randha Saka Jogja* inggih menika wekdal samenika, sampun kadadosan, dereng kadadosan, saha *netral*. *Referensi eksofora demonstratif* papan ingkang dipunpanggihaken ing salebeting novelet *Mbok Randha Saka Jogja* inggih menika papan ingkang caket, radi tebih, tebih, saha *eksplisit*.

3. Wonten sekawan fungsi *referensi eksofora* ing salebeting novelet *Mbok Randha Saka Jogja* inggih menika :
  - a. *Referensi eksofora* ingkang dipunginakaken kangge nedahaken tembung sesulih. Tembung sesulih menika, inggih menika tembung sesulih utama purusa, madyama purusa, saha pratama purusa;
  - b. *Referensi eksofora* ingkang dipunginakaken kangge nedahaken satunggaling wekdal saha papan. Wekdal menika, inggih menika wekdal samenika, sampun kadadosan, dereng kadadosan, saha *netral*. Papan menika, inggih menika papan ingkang caket, radi tebih, tebih kaliyan tiyang ingkang ngendika, saha *eksplisit*;
  - c. *Referensi eksofora* ingkang dipunginakaken kangge nedahaken satunggaling bab ingkang sifatipun nandingaken kalih perangan utawi langkung, ingkang makna utawi suraosipun sami (*komparatif*);
  - d. *Referensi eksofora* ingkang dipunginakaken kangge nedahaken satunggaling bab utawi barang;

B. Implikasi

Panaliten menika ngrembag *referensi eksofora* ingkang wonten ing salebeting novelet *Mbok Randha Saka Jogja*. Salebeting panaliten menika dipunpanggihaken pinten-pinten jinis, wujud saha *fungsi referensi eksofora* ingkang dipunginakaken ing novelet *Mbok Randha Saka Jogja*.

Panaliten menika dipunkajengaken saged nambah asiling panaliten ing babagan basa mliginipun *referensi eksofora*. Panaliten menika ugi saged dipunginakaken dados *referensi* kangge panaliten sanesipun ing babagan

referensi eksofora. Kangge pendidikan, supados paraga pendidikan ingkang maos saged mangertos menapa kemawon jinis, wujud saha fungsi *referensi eksofora* ing salebeting novelet *Mbok Randha Saka Jogja*. Panaliten menika ugi saged dipunginakaken kangge rujukan saha gegaran ing pamulangan.

C. Pamrayogi

Adhedhasar dudutan saha implikasi ingkang sampun dipunandharaken, panaliti saged paring pamrayogi ing ngandhap menika :

1. Kangge mahasiswa ingkang nyinau bab linguistic utawi basa, saged nindakaken kajian *referensi endofora* ingkang wonten ing salebeting novelet *Mbok Randha Saka Jogja*.
2. Bab sanesipun ingkang saged dipunkaji wonten ing novelet *Mbok Randha Saka Jogja* taksih werni-werni. Bab menika kadosta kajian *ellipsis* saha *repetisi* wonten ing salebeting novelet *Mbok Randha Saka Jogja*.

KAPUSTAKAN

- Agnes, Adhani dkk. 2004. *Analisis Wacana Iklan Lagu Puisi Cerpen Novel Drama*. Bandung : Pakar Raya.
- Bustanul, Arifin dan Abdul Rani. 2000. *Prinsip-Prinsip Analisis Wacana*. Jakarta : Departemen Pendidikan Nasional.
- Brata, Suparta. 2009. *Ser ! Randha Cocak*. Yogyakarta : Narasi.
- Kamus Indonesia-Jawa. 1991. Yogyakarta : Duta Wacana University Press.
- Lestari, Rosita. 1999. Kajian Penanda Hubungan Antarkalimat Endofora pada Karangan Berbahasa Indonesia Siswa SD Kelas VI di Kecamatan Gamping. *Skripsi S1*. Yogyakarta : Program Studi Pendidikan Bahasa dan Sastra Indonesia, FBS. UNY.
- Mulyana. 2005. *Kajian Wacana Teori, Metode dan Aplikasi Prinsip-Prinsip Analisis Wacana*. Yogyakarta: Tiara Wacana.
- Nababan. 1987. *Ilmu Pragmatik(Teori dan Penerapannya)*. Jakarta : DEPDIKBUD Direktorat Jenderal Pendidikan Tinggi Pengembangan Lembaga Pendidikan Tenaga Kependidikan.
- Poerwadarminta, W. J. S. 1939. *Baoesastra Djawa*. Batavia : J. B. Wolters' Uitgevers Maatschappij.
- Rani, Abdul, Bustanul Arifin dan Martutik. 2004. *Analisis Wacana Sebuah Kajian Bahasa dalam Pemakaiannya*. Malang : Bayumedia Publishing
- Sudaryanto.1993. *Metode dan Aneka Teknik Analisis Bahasa Pengantar Penelitian Wahana Kebudayaan secara Linguistik*. Yogyakarta : Duta Wacana University Press.
- _____. 1988. *Metode Linguistik*. Yogyakarta : Gadjah Mada University Press.
- Sukardi. 2006. *Penelitian Kualitatif-Naturalistik Dalam Pendidikan*. Yogyakarta : Usaha Keluarga.
- Sumadi, dkk. 1995. *Kohesi dan Koherensi dalam Wacana Naratif Bahasa Jawa*. Yogyakarta : Pembinaan Bahasa dan Sastra.
- Sumarlam. 2003. *Teori dan Praktik Analisis Wacana*. Surakarta : Pustaka Cakra.

Sutana, Dwi. 2002. *Referensi Wacana Bahasa Jawa pada Rubrik Gagasan dan Rubrik Agama dalam Majalah Mekar Sari*. Yogyakarta : Balai Bahasa Indonesia.

Wedhawati, dkk. 2006. *Tata Bahasa Jawa Mutakhir*. Yogyakarta : Kanisius.

_____. 1979. *Wacana Bahasa Jawa*. Jakarta : Pusat Pembinaan dan Pengembangan Bahasa Departemen Pendidikan dan Kebudayaan.

Widada.1997. *Referensi Bahasa Jawa dalam Ragam Sastra*. Yogyakarta : Balai Penelitian Bahasa.

LAMPIRAN

Tabel Asiling saha Analisis Jinis, Wujud saha Fungsi Referensi Eksofora

No	Konteks	Data	Jinis Referensi Eksofora			Wujud Referensi Eksofora					Fungsi Referensi Eksofora	Katrangan
			P	D	K	M	T	F	U	P		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1	Dororini jumeneng saha ningali Citraresmi ingkang dhateng ing mejanipun.	Sawenehe wanita jumangkah mlebu kamare, mlaku kethemek-kethemek marani mejane. Kuwi tamune (MRSJ. 01/75).									Tembung kuwi ngandharaken satunggaling bab inggih menika tamu, tamu inggih menika tiyang ingkang rawuh dhateng satunggaling papan panggenan kangge kaperluan tartamtu.	- kuwi : demonstratif tembung kuwi nedahaken tamu ingkang panggenanipun caket kaliyan Dororini. - Tembung : gadhah titikan saged dipunseseli tembung sanesipun. - Referensi eksofora : nedahaken satunggaling acuan ingkang boten wonten ing pirembagan.
2	Citraresmi ingkang badhe dhateng ruanganipun Dororini.	Dedege lencir, kulite kuning nemugiring, rambute diore kaya modhele iklan Pantene, roke terusan warna kembang-kembang biru,									Kangge ngandharaken utawi nggambaraken kahanan ingkang wonten ing ukara kaping kalih sami	- Komparatif : ukara kaping setunggal nandingaken acuan ingkang wonten ing ukara kaping kalih. - Paragraf: data menika

		cangkingane tas. Luwih kaya wong jagong manten katimbang wong mlebu kantor (MRSJ. 02/75).									kaliyan ukara ingkang saderengipun inggih menika babagan sandhanganipun.	kasusun langkung saking setunggal ukara. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.
3	Citraresmi ngandharaken dhateng Dororini menawi swargi Pak Praba menika Direktur kantor Segara Bawera.	Kuwi mbok menawa telung taunan kepungkur (MRSJ. 03/76).									Tembung telung taunan kepungkur menika nedahaken satunggaling wekdal inggih menika wekdal ingkang sampun kadadosan.	-telung taunan kepungkur :demonstratif nedahaken satunggaling wekdal. - Frasa : penandaniipun namung setunggal, inggih menika awujud katrangan wekdal. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.
4	Dororini ngendika menawi dhateng kantor boten angsal mbekta tas cangking.	Aku lulusan ASMI, Akademi Sekretaris , ora ana ajaran pasinaon kaya ngono (MRSJ. 04/76).									Kangge ngandharaken satunggaling papan panggenan inggih menika nama satunggaling papan kangge sinau bab sekretaris.	- ASMI : demonstratif nedahaken satunggaling papan. - Tembung : identitasipun boten owah menawi posisinipun ing saalebeting ukara dipunpindah.

												- Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.
5	Dororini ngendika dhumateng martiyas menawi Pak Darbe saweg wonten tamu Mbok Randha Saka Jogja.	Aku iki mau ping pindho mlebu. (MRSJ. 05/77).									Tembung aku menika acuanipun boten sinerat ing salebeting teks inggih menika Dororini (Sekretaris).	- aku : utama purusa amargi acuanipun nedahaken satunggaling tiyang. - Morfem bebas : saged madeg piyambak, nanging - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.
6	Dororini ngendika dhumateng martiyas menawi Pak Darbe saweg wonten tamu Mbok Randha Saka Jogja.	Sing ping pindho karep ku rak ngeterake surat sing kudu ditapakastani lan njupuk sing wis ditapakastani (MRSJ. 06/77).									Tembung -ku menika acuanipun boten sinerat ing salebeting teks inggih menika Dororini (Sekretaris).	- -ku : Utama purusa acuanipun nedahaken satunggaling tiyang. - Morfem terikat amargi boten saged madeg piyambak kedah rumaket kaliyan morfem sanesipun. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.
7	Martiyas ngajak	Nanging, awan kuwi , atas									Tembung kuwi	- kuwi : demonstratif

	Dororini dhahar siyang.	panjaluke Dororini, tekan latar kantor terus wae wong loro marani mobil Suzuki Escudo, (MRSJ. 07/78).									menika nedahaken satunggaling bab inggih menika awan utawi siyang. Awan utawi siyang inggih menika wanci nalika srengenge sampun inggil (Poerwadarminta, 1939: 22)	nedahaken satunggaling wekdal. - Frasa : penandanipun namung setunggal, inggih menika awujud katrangan wekdal. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.
8	Pak Darbe ngendika menawi nampi Citraresmi nyambut damel wonten Segara Bawera amargi amanatipun Pak Praba.	Iki wis kewajibanku, ngleksanani amanahe suwargi. (MRSJ. 08/78).									Tembung -ku menika acuanipun boten sinerat ing salebeting teks inggih menika Pak Darbe.	- -ku : utama purusa acuanipun nedahaken satunggaling tiyang. - Morfem terikat : boten saged madeg piyambak kedah wonten morfem sanesipun. - Referensi eksofora : acuanipun boten sinerat ing salebeting teks.
9	Pak Darbe ngajak Citraresmi dhahar siyang.	Ing layang kuwi rak wis diweling-weling, aku kudu ngayomi kowe (MRSJ. 09/78).									Tembung aku menika acuanipun boten sinerat ing salebeting teks inggih menika Pak	- aku : utama purusa acuanipun nedahaken satunggaling tiyang. - Morfem bebas : saged madeg

											Darbe.	piyambak. - Referensi eksofora : acuanipun boten sinerat ing salebeting teks.
10	Citraresmi ngendika menawi ibunipun asalipun saking Jogja saha samenika wonten ing Jogja.	Nanging, bapak suwargi sampun nyawisi tumbas griya piyambak ing Kotabaru , Jogja (MRSJ. 10/78).									Kangge ngandharaken satunggaling papan panggenan inggih menika nama salah satunggaling kitha.	- Kotabaru: demonstratif nedahaken satunggaling papan. - Tembung : identitasipun boten owah menawi posisinipun ing saalebeting ukara dipunpindah. - Referensi eksofora :: acuanipun boten wonten ing pirembagan.
11	Citraresmi ngandharaken papan griya ibunipun ingkang wonten ing Jogja.	Aku ora titen kampung- kampung ing Jogja. (MRSJ. 11/78).									Tembung aku menika boten sinerat ing salebeting teks, inggih menika Darbe .	- aku : utama purusa nedahaken satunggaling tiyang. - Morfem bebas: saged madeg piyambak. - Referensi eksofora : acuanipun boten sinerat ing salebeting teks.

12	Citraresmi ngandharaken papan griya ibunipun ingkang wonten ing Jogja.	Kowe Surabaya rak ya during ngreti kampong-kampung? (MRSJ. 12/78).									Tembung kowe menika boten sinerat ing salebeting teks, inggih menika Citraresmi.	- kowe : madyama purusa nedahaken satunggaling tiyang. - Morfem bebas : saged madeg piyambak. - Referensi eksofora : acuanipun boten sinerat ing salebeting teks.
13	Citraresmi matur nuwun dhumateng Pak darbe sampun dipunparingi padamelan saha nyuwun pirsa sampun saged nyambut damel menapa dereng.	Dados, benjing enjing kula sampun saged nyambut damel wonten ngriki ? (MRSJ. 13/78).									Tembung benjing enjing menika nedahaken satunggaling wekdal inggih menika wekdal ingkang dereng kadadosan utawi dipunlampahi.	- Benjing enjing : demonstratif nedahaken satunggaling wekdal. - Frasa : penandanipun namung setunggal, inggih menika awujud katrangan wekdal. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.
14	Pak darbe ngendika menawi Citraresmi dipundhawuhi damel surat	Gawe lamaran kuwi kaya-kaya mrenthul saka prakarsamu dhewe (MRSJ. 14/79).									Tembung kuwi menika nedahaken satunggaling bab utawi padamelan inggih menika	- kuwi : demonstratif nedahaken satunggaling bab inggih menika lamaran.

	lamaran.									lamaran. Lamaran inggih menika satunggaling padamelan supados angsal utawi dipunparingi padamelan.	- Tembung : gadhah titikan saged dipunsisipi tembung sanesipun. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.
15	Citraresmi ngandharaken griyanipun wonten ing Surabaya dhumateng Pak Praba.	Wonten Taman Makam Pahlawan , celak HI-Tech Mall THR, pak (MRSJ. 15/79).								Tembung Taman Makam Pahlawan menika nedahaken satunggaling papan inggih menika nama satunggaling papan.	- Taman Makam Pahlawan : demonstratif nedahaken satunggaling papan. - Frasa : gadhah satunggal fungsi, inggih menika ngandharaken nama satunggaling papan. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.
16	Pak Darbe nyuwun pirsa menawi tindak kantor Citraresmi nitih menapa.	Dados benjing menawi nyambut damel kula numpak bemo, (MRSJ. 16/80).								Nedahaken satunggaling wekdal ingkang dereng kadadosan utawi kalampahan.	- Benjing : demonstratif nedahaken satunggaling wekdal. - Tembung : identitasipun boten

												owah menawi posisinipun ing saalebeting ukara dipunpindah. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.
17	Pak Darbe kaliyan Citraresmi badhe tindak dhahar siyang.	Restoran Mie Tokyo kuwi dununge cedhak karo pelabuhan (MRSJ. 17/80).									Tembung Restoran Mie Tokyo kuwi nedahaken satunggaling papan inggih menika restoran. Restoran inggih menika salah satunggaling papan ingkang dipunginakaken kangge dhahar.	- kuwi : demonstratif nedahaken satunggaling papan. - Frasa : penandnipun namung setunggal, inggih menika awujud katrangan (papan). - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.
18	Ngandharaken papan ingkang caket kaliyan Restoran Mie Tokyo.	Nanging, marga sakupenge dhaerah kono ora pati akeh restoran mewah, (MRSJ. 18/80).									Tembung kono wonten ing ukara menika nedahaken satunggaling papan inggih menika restoran mie Tokyo, nama saking salah satunggaling papan kangge dhahar.	- kono : demonstratif nedahaken satunggaling papan. - Tembung : identitasipun boten owah menawi posisinipun ing saalebeting ukara dipunpindah.

												- Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.
19	Martiyas badhe pados papan ingkang sepi kangge nampi telpon, papan ingkang radi tebih saking Restoran Mie Tokyo menika.	Sik. Neng kene rame. Daknampa telpon....! (MRSJ. 19/81).									Nedahaken satunggaling papan ingkang caket kaliyan tiyang ingkang ngendika inggih menika Restoran Mie Tokyo.	- Neng kene : demonstratif nedahaken satunggaling papan. - Frasa : penandanipun namung setunggal, inggih menika awujud katrangan (papan). - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.
20	Dororini nyawang kahanan ing Restoran Mie Tokyo menika.	Nontoni para sing padha mangan awan ing restoran kono . (MRSJ.20/81).									Tembung kono ing ukara menika nedahaken satunggaling papan inggih menika papan ingkang panggenanipun boten radi tebih inggih menika restoran Mie Tokyo.	- kono : demonstratif nedahaken satunggaling papan. - Tembung : identitasipun boten owah menawi posisinipun ing salebeting ukara dipunpindah. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing

												pirembagan.
21	Martiyas ngendika dhumateng Dororini gegayutanipun martiyas kaliyan perusahaan Wings.	Ya, rapet, si, kenalane karo keluwargaku. (MRSJ. 21/82).									<p>Tembung -ku menika boten sinerat ing salebeting teks, inggih menika nedahaken Martiyas.</p>	<p>- -ku : utama purusa acuanipun nedahaken satunggaling tiyang.</p> <p>- Morfem terikat amargi boten saged madeg piyambak kedah rumaket kaliyan morfem sanesipun.</p> <p>- Referensi eksofora : acuanipun boten sinerat ing salebeting teks.</p>
22	Martiyas ngendika dhumateng Dororini babagan piyambakipun kaliyan perusahaan Wings ingkang ngundang pista ing hotel Shangri-La.	Luwih rapete karo aku ya marga aku pangarsa babagan forwarding PT Segara Bawera, .(MRSJ. 22/82).									<p>Tembung aku menika boten sinerat ing salebeting teks, inggih menika nedahaken Martiyas.</p>	<p>- aku : utama purusa acuanipun nedahaken satunggaling tiyang.</p> <p>- Morfem bebas : saged madeg piyambak.</p> <p>- Referensi eksofora : acuanipun boten sinerat ing salebeting teks.</p>
23	Martuyas ngrembag gegayutanipun Dororini kaliyan piyambakipun	Neng kalangan sakantor, kowe klebu kanca kantor, kanca karyawan sing bebas. (MRSJ. 23/83).									<p>Tembung kowe menika boten sinerat ing salebeting teks, inggih menika</p>	<p>- aku : utama purusa acuanipun nedahaken satunggaling tiyang.</p> <p>- Morfem bebas : saged madeg</p>

	menawi wonten ing kantor Segara Bawera.										nedahaken Dororini.	piyambak. - Referensi eksofora : acuanipun boten sinerat ing salebeting teks.
24	Dororini kepingin dipunajak Martiyas dhateng pista ing Hotel Shangri-La menika.	Aku ora duwe kanca lanang liya kang raket, kok. Ora, ora, yen ana sing butarepan! (MRSJ. 24/83).									Tembung aku acuanipun boten sinebut ing salebeting teks, inggih menika Dororini.	- aku : utama purusa acuanipun nedahaken satunggaling tiyang. - Morfem bebas : saged madeg piyambak. - Referensi eksofora : acuanipun boten sinerat ing salebeting teks.
25	Dororini kepingin dipunajak Martiyas dhateng pista ing Hotel Shangri-La menika.	Aku kepingin ngenyam pistane wong-wong bangsawan anyar Negara kene, negaraku dhewe. (MRSJ. 25/83).									Tembung -ku acuanipun boten sinebut ing salebeting teks, inggih menika Dororini.	- -ku : utama purusa acuanipun nedahaken satunggaling tiyang. - Morfem terikat : boten saged madeg piyambak kedah rumaket kaliyan morfem sanesipun. - Referensi eksofora : acuanipun boten sinerat ing salebeting teks.
26	Martiyas	Ora payu! Ibuku ya bolak-									Tembung -ku	- -ku : utama purusa

	dipundhawuhi ibunipun supados cepat pados garwa.	balik kandha ngono. (MRSJ. 26/83).									menika boten sinerat ing salebeting teks, inggi menika nedahaken Martiyas	acuanipun nedahaken satunggaling tiyang. - Morfem terikat :: boten saged madeg piyambak kedah rumaket kaliyan morfem sanesipun. - Referensi eksofora : acuanipun boten sinerat ing salebeting teks.
27	Martiyas dipundhawuhi ibunipun supados cepat pados garwa.	Dikira aku ora payu. (MRSJ. 27/83).									Tembung aku menika boten sinerat ing salebeting teks, inggi menika nedahaken Martiyas	- aku : utama purusa acuanipun nedahaken satunggaling tiyang. - Morfem bebas : saged madeg piyambak. - Referensi eksofora : acuanipun boten sinerat ing salebeting teks.
28	Martiyas tansah ngajak dhahar siyang dhumateng Dororini.	Nganti awan iki , sing dijak, diperlokake methuk ing kantor pusat, ya Kenya ayu siji iki (MRSJ. 28/84).									Tembung awan iki nedahaken satunggaling wekdal ingkang saweg dipunindakaken utawi kalampahan.	- awan iki : demonstratif nedahaken satunggaling wekdal. - Frasa : penandanipun namung setunggal, inggi menika awujud

											Awan utawi siyang inggih menika wanci nalika srengenge sampun inggil (Poerwadarminta, 1939: 22).	katrangan (wekdal). - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.
29	Dororini ngendika dhumateng Martiyas menawi griyanipun wonten ing Karanggayam.	Emm. Karanggayam . Eh, Jalan Sawentar (MRSJ. 29/84).									Tembung Karanggayam ing ukara menika nedahaken satunggaling papan inggih menika nama satunggaling dhaerah.	- Karanggayam : demonstratif nedahaken satunggaling papan. - Tembung : identitasipun boten owah menawi posisinipun ing salebeting ukara dipunpindah. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.
30	Pak Darbe ngajak dhahar siyang Citraresmi ing Restoran Ranggaweni.	Darbe Sampurna karo Citraresmi sidane mangan awan ing Restoran Ranggaweni ing Pasar Besar (MRSJ. 30/84).									Tembung Restoran Ranggaweni nedahaken satunggaling papan inggih menika nama salah satunggaling	- Restoran Ranggaweni :demonstratif nedahaken satunggaling papan. - Frasa : gadhah setunggal fungsi, inggih menika kangge

											panggenan kangge dhahar.	ngandharaken nama satunggaling papan panggenan. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.
31	Citraresmi kaliyan Pak Darbe medal saking Restoran Ranggaweni.	Kula dumugi mriki mawon (MRSJ. 31/84).									Tembung mriki wonten ing ukara menika nedahaken papan ingkang caket kaliyan tiyang ingkang ngendika inggih menika restoran.	- mriki : demonstratif nedahaken satunggaling papan. - Tembung : tembung menika gadhah titikan saged dipunseseli tembung sanesipun. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.
32	Citraresmi nedahaken griyanipun dhumateng Pak Darbe.	Kuwi, ta daleme Pak Praba? (MRSJ. 32/85).									Tembung Kuwi, ta ing ukara menika nedahaken satunggaling papan inggih menika dalem. Dalem inggih menika satunggaling papan ingkang ngangge payon ingkang	- kuwi ta : demonstratif nedahaken satunggaling papan. - Frasa : penandaniipun namung setunggal, inggih menika awujud lesan. - Referensi eksofora : acuanipun boten

											dipunginakaken kangge dedunung utawi kapreluan sanes (Poerwadarminta, 1939: 450).	wonten ing pirembagan.
33	Citraresmi dipundhawuhi Pak Darbe supados ngenjang tindak ing kantor segara bawera.	Seesuk tekaa sing isuk (MRSJ. 33/85).									Tembung isuk nedahaken wekdal netral, isuk inggih menika wanci pletheking srengenge, kirang langkung dumugi jam 9 (Poerwadarminta, 1939: 116).	- isuk : demonstratif nedahaken satunggaling wekdal. - Tembung : identitasipun boten owah menawi posisinipun ing saalebeting ukara dipunpindah. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.
34	Citraresmi ngandharaken alesanipun nyambut damel dhateng Pak Darbe.	Kula nyambut damel inggih kangge ngopeni lare menika ugi, Pak (MRSJ. 34/85).									Tembung menika wonten ukara menika nedahaken satunggaling bab inggih menika lare. Lare inggih menika tiyang ingkang taksih alit (Poerwadarminta,	- menika : demonstratif ngandharaken satunggaling babagan ingkang papanipun caket. - Tembung : tembung menika gadhah titikan saged dipunseseli

										1939: 58).	tembung sanesipun. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.
35	Pak Darbe ngendika Citraresmi kedah nyambut dameling kantor Segara Bawera.	Nyambut gawe neng kana (MRSJ. 35/86).								Tembung kana wonten ing ukara menika nedahaken satunggaling papan inggih menika kantor Segara Bawera.	- kana : demonstratif nedahaken satunggaling papan. - Tembung : identitasipun boten owah menawi posisi utawi panggenanipun ing saalebeting ukara utawi tuturan dipunpindah. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.
36	Dororini nyuwun dipunambung Martiyas nalika sampun dumugi wonten ing Segara bawera.	Nanging, wanita kang diambung, rumangsa lega. Kaya oleh kontrak bakal ngestreni pagebyagan agung, yaiku pista pista andrawina ing Hotel Shangri-La! (MRSJ. 36/87).								Ukara ingkang kaping kalih menika nggambaraken kahanan ingkang sami kahanan ingkang wonten ing ukara saderengipun. Kahanan ingkang	- Komparatif : amargi ukara kaping setunggal nandingaken acuan ingkang wonten ing ukara kaping kalih. - Paragraf : data menika kasusun langkung saking setunggal ukara, saha

										wonten ing ukara nginggil menika sami-sami ngandharaken rasa lega.	nedahaken setunggal ide pokok. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.
37	Nalika kondur dhahar siyang, Dororini ngraos seneng amargi dipunambung dening Martiyas.	Dororini jumangkah ketheklik-ketheklik mlebu plataran kantor, jangkahe cilik-cilik ning rikat, digawa mlaku bangkekane nekak-nekuk sleyat-sleyot, cethike gonjing ngiwa-nengen ajeg, guwayane sumringah kaya kena dayane serngenge mangsa ketiga ing Surabaya (MRSJ. 37/87).								Ukara menika ngandharaken satunggaling kahanan ingkang sami inggih menika sami-sami nggambaraken rasa seneng utawi sumringah.	- Komparatif : amargi ing ukara menika nandingaken satunggaling acuan. - Ukara : data menika penanda wasesa, lesan saha katranganipun langkung saking setunggal, saha gadhah intonasi ingkang awujud koma saha titik. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.
38	Sandika nyuwun pirsu dhateng Dororini, sampun dhahar wonten pundi.	Kowe ayu, relasi sing ngajak mangan nraktir kowe ya akeh (MRSJ. 38/88).								Tembung Kowe nedahaken satunggaling acuan ingkang boten sinebut ing salebeting teks,	- kowe : madyama purusa acuanipun nedahaken satunggaling tiyang. - Morfem bebas : saged madeg

											inggih menika Dororini.	piyambak. - Referensi eksofora : acuanipun boten sinerat ing salebeting teks.
39	Sandika guneman kaliyan Dororini wonten ing kantor Segara Bawera nalika Dororini wangsul dhahar siyang.	Lo, kabeh uwong <i>rumah masa depan</i> -e rak kuwi . Kuburan! (MRSJ. 39/88).									Tembung kuwi ing ukara menika nedahaken satunggaling papan inggih menika kuburan. Kuburan inggih menika pendheman mayit utawi tiyang ingkang sampun tilar dunnya (Poerwadarminta, 1939: 232).	- kuwi : demonstratif nedahaken satunggaling papan. - Tembung : tembung menika gadhah titikan saged dipunseseli tembung sanesipun. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.
40	Dororini nyuwun pirsa nalika Pak Darbe kondur dhateng kantor Segara bawera.	Saking pundi, Pak? Kok telat sanget kondur mriki ? (MRSJ. 40/89).									Tembung mriki nedahaken satunggaling papan ingkang ceket kaliyan tiyang ingkang ngendika, inggih menika kantor Segara Bawera.	- mriki : demonstratif nedahaken satunggaling papan. - Tembung : gadhah titikan saged dipunseseli tembung sanesipun. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing

												pirembagan.
41	Pak Darbe saweg ngendika kalihan Pak Hardanung wonten ing ruanganipun Pak Darbe babagan Citraresmi ingkang badhe nyambut damel wonten Segara Bawera.	Pak, sesuk ana pegawe anyar (MRSJ. 41/90).									Tembung sesuk ing ukara menika nedahaken wekdal ingkang dereng kadadosa utawi kalampahan.	- sesuk : demonstratif nedahaken satunggaling wekdal. - Tembung : identitasipun boten owah menawi posisinipun ing saalebeting ukara dipunpindah. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.
42	Hardanung saha Pak Darbe saweg diskusi babagan suwargi Pak Praba wonten ing ruwanganipun Pak Darbe.	Isih begja banget kita kabeh wae bisa nerusake makmure perusahaan angkutan kapal iki (MRSJ. 42/91).									Tembung iki ing ukara menika nedahaken papan, inggih menika papan ingkang panggenanipun caket kaliyan tiyang ingkang ngendika inggih menika Perusahaan Segara Bawera.	- iki : demonstratif nedahaken satunggaling papan. - Tembung : tembung menika gadhah titikan saged dipunseseli tembung sanesipun. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.
43	Pak Hardanung saweg ngrembag babagan	Aku wae, anak ku mbarep isih nang SMP, (MRSJ. 43/92).									Tembung -ku nedahaken satunggaling acuan	- -ku : utama purusa acuanipun nedahaken satunggaling tiyang.

	putranipun kaliyan Pak Darbe wonten ing ruwanganipun Pak Darbe.										ingkang boten sinebut ing salebeting teks, inggih menika Hardanung.	- Morfem terikat : kedah rumaket kaliyan morfem sanesipun. - Referensi eksofora : acuanipun boten sinerat ing salebeting teks.
44	Pak Hardanung saweg ngrembag babagan putranipun kaliyan Pak Darbe wonten ing ruwanganipun Pak Darbe.	wis dakgadhang-gadhang nyulihi aku ing perusahaan iki (MRSJ. 44/92).									Tembung -ku nedahaken satunggaling acuan ingkang boten sinebut ing salebeting teks, inggih menika Hardanung.	- -ku : utama purusa acuanipun nedahaken satunggaling tiyang. - Morfem terikat : boten saged madeg piyambak kedah rumaket kaliyan morfem sanesipun. - Referensi eksofora : acuanipun boten sinerat ing salebeting teks.
45	Pak Darbe nyariosaken dhumateng Pak Hardanung menawi Citraresmi wau sampun dipunajak dhahar siyang ing Ranggaweni.	Iki mau wis dakjak mangan barang nang Ranggaweni (MRSJ. 4593).									Tembung Iki mau ngandharaken wekdal, inggih menika wekdal ingkang sampun kalampahan utawi kadadosan.	- iki mau : demonstratif nedahaken satunggaling wekdal. - Frasa : penandanipun namung setunggal, inggih menika awujud katrangan (wekdal). - Referensi eksofora :

											acuanipun boten wonten ing pirembagan.
46	Martiyas wonten griya nembe mawon ngertos menawi ingkang dipunundang pesta ing Hotel Shangri-La kaliyan kaluwarganipun.	Bengi iki wis kebacut janjen karo Dororini, uga menyang pistane Sabun Wing (MRSJ. 46/93).									<p>Tembung iki nedahaken satunggaling wekdal netral inggih menika bengi. Bengi inggih menika wanci antawisipun sonten kaliyan enjang (Poerwadarminta, 1939: 41).</p> <p>- iki : demonstratif nedahaken satunggaling wekdal. - Frasa : gadhah setunggal fungsi, inggih menika kangge ngandharaken satunggaling wekdal. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.</p>
47	Ibu Marjanji kaliyan Martiyas ngrembag babagan Martiyas kaliyan Dororini.	Lo, yen kowe pancen duwe kreteg ati karo dheweke , ya ora papa, cedhakana (MRSJ. 47/95).									<p>Tembung dheweke nedahaken pratam purusa ingkang acuanipun boten sinerat ing salebeting teks inggih menika Dororini.</p> <p>- dheweke : pratama purusa acuanipun nedahaken satunggaling tiyang. - Morfem bebas : saged madeg piyambak. - Referensi eksofora : acuanipun boten sinerat ing salebeting teks.</p>
48	Ibu Marjanji ngengken Martiyas	Kajaba umurmu wis ndungkap tuwa, aku iki									<p>Tembung iki nedahaken utama</p> <p>- aku iki : utama purusa acuanipun</p>

	supados cepet pados garwa.	satemene rak ya kepengin enggal duwe putu (MRSJ. 48/94).									purusa inggih menika aku ingkang boten sinerat ing salebeting teks. Aku menika nedahaken Marjanji.	nedahaken satunggaling tiyang. - Morfem bebas : saged madeg piyambak. - Referensi eksofora : acuanipun boten sinerat ing salebeting teks.
49	Martiyas kalihan ibunipun tindak badhe murugi Dororini nalika badhe rawuh ing Pesta.	Dinane wis ireng, ora pati cetha maneh sesawangn omah-omah saurute lurung kono . (MRSJ. 49/95).									Tembung kono nedahaken satunggaling papan inggih menika griya ingkang wonten ing lurung dhaerah Sawentar.	- kono : demonstratif nedahaken satunggaling papan. - Tembung : tembung menika gadhah titikan saged dipunseseli tembung sanesipun. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.
50	Martiyas nolak nalika badhe diambung Dororini.	“E,iki aku karo ibuku barang,” ujure Martiyas nolak sadurunge kaambung. “Oh! Nuwun sewu!” aloke Dororini kaget. Langsung mengkeret kaya berkicot nlolor diuyahi (MRSJ. 50/96).									Ukara ingkang kaping tiga menika nggambaraken kahanan ingkang sami kaliyan kahanan ingkang wonten ing ukara kaping kalih.	- Komparatif : ukara kaping setunggal nandingaken acuan ingkang wonten ing ukara kaping kalih. - Paragraf : data menika kasusun langkung saking setunggal

											Kahanan ingkang wonten ing ukara nginggil menika sami-sami ngandharaken rasa kaget.	ukara, saha nedahaken setunggal ide pokok. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.
51	Bu Marjajni ngendika dahteng Dororini nalika wonten ing salebeting mobil.	“ Kono kuwi daleme, ta, Nak?” (MRSJ. 51/96).									Ukara kono kuwi nedahaken satunggaling papan ingkang panggenanipun boten tebih kaliyan tiyang ingkang ngendika inggih menika dalem. Dalem inggih menika satunggaling papan ingkang ngangge payon ingkang dipunginakaken kangge dedunung utawi kapreluan sanes (Poerwadarminta, 1939: 450).	- kono kuwi : demonstratif nedahaken satunggaling papan. - Frasa : penandanipun namung setunggal, inggih menika awujud katrangan (papan). - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.
52	Nalika ing pesta Bu Marjanji	Dilamar dansah karo kanca lawas, lan ya tuwan rumah									Tembung kuwi ing ukara menika	- kuwi : demonstratif nedahaken

	dipunajak dansah dening kanca lawasipun inggih menika tuwan rumah ing pista menika.	ing pista kuwi , (MRSJ. 52/98).									nedahaken satunggaling bab inggih menika pista. Pista inggih menika kasukan dhahar eca sareng kaliyan tiyang kathah (Poerwadarminta, 1939: 404).	satunggaling bab inggih menika pista ingkang panggenanipun caket kaliyan tiyang ingkang ngendika. - Tembung : gadhah titikan saged dipunseseli tembung sanesipun. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.
53	Dororini kaliyan Martiyas nalika dansah wonten ing pista ing Hotel Shangri-La menika.	Dororini ngiringake cethike, roke sing dawane ngranggeh gares megar kaya payung dibukak, <i>klerap! Klerap!</i> Peni banget (MRSJ. 53/99).									Ukara menika nggambaraken satunggaling kahanan ingkang sami inggih menika rok ingkang dipunagem megar kados payung menawi dipunbikak.	- Komparatif : amargi ing ukara menika nandingaken satunggaling acuan. - Ukara : data menika penandanipun langkung saking tunggal, saha gadhah intonasi ingkang awujud koma saha titik. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing

												pirembagan.
54	Nalika ngeteraken Dororini wangsul, Bu Marjanji guneman kaliyan Dororini ing salebeting mobil.	Nanging, sampun sekawan taun menika nilar Jogja (MRSJ. 54/100).									Tembung Jogja nedahaken satunggaling papan inggih menika salah satunggaling nama kitha.	- Jogja : demonstratif nedahaken satunggaling papan. - Tembung : identitasipun boten owah menawi posisinipun ing saalebeting ukara dipunpindah. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.
55	Bu Marjanji ngajak Dororini dolan dhateng griyanipun.	Mbok sing rada kerep dolan menyang omahku. Nyang Embong Pertiwi , (MRSJ. 55/100).									Tembung Embong Pertiwi nedahaken satunggaling papan inggih menika nama satunggaling dhaerah.	- Embong pertiwi : demonstratif nedahaken satunggaling papan. - Frasa : gadhah setunggal fungsi, inggih menika ngandharaken nama saking satunggaling papan. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.

56	Nalika Dororini badhe medhak saking mobil Bu Marjanji paring tandha supados Dororini kedah nyedhaki Martiyas.	Aja gumantung marang dheweke , thok. (MRSJ. 56/101).									Tembung dheweke nedahaken pratama purusa ingkang boten sinebut ing salebeting teks, inggih menika Martiyas.	- dheweke : pratama purusa acuanipun nedahaken satunggaling tiyang. - Morfem bebas : saged madeg piyambak. - Referensi eksofora : acuanipun boten sinerat ing salebeting teks.
57	Bu Marjanji matur dhateng Martiyas supados Dororini dipunajak dhateng griyanipun.	Kerepna kokjak nyang omah, aku ben saya kenal. (MRSJ. 57/100).									Tembung aku kalebet referensi eksofora margi ingkang dados acuanipun boten sinerat ing salebeting teks inggih menika Martinjung.	- aku : utama purusa acuanipun nedahaken satunggaling tiyang. - Morfem bebas : saged madeg piyambak. - Referensi eksofora : acuanipun boten sinerat ing salebeting teks.
58	Bu Marjanji matur dhateng Martiyas supados Dororini dipunajak dhateng griyanipun.	Ngene wae. Wiwit saiki kerepa telpon nyang omah ku , ya. (MRSJ. 58/100).									Tembung -ku kalebet referensi eksofora margi ingkang dados acuanipun boten sinerat ing salebeting teks	- -ku : utama purusa acuanipun nedahaken satunggaling tiyang. - Morfem terikat : boten saged madeg piyambak kedah rumaket kaliyan

											inggih menika Martinjung.	morfem sanesipun. - Referensi eksofora : acuanipun boten sinerat ing salebeting teks.
59	Bu Marjanji nalika saweg srawung kaliyan Dororini saderengipun Dororini medhak saking mobil.	Wong lanang anyep ngono kuwi kudu diserang yen kowe kepengin kasil dadi pasangane (MRSJ. 59/101).									Tembung kuwi nedahaken satunggaling bab inggih menika wong lanang ayep. Wong lanang ayep inggih menika tiyang jaler ingkang boten rame utawi grapyak.	- kuwi : demonstratif : nedahaken satunggaling bab inggih menika tiyang jaler. - Tembung : gadhah titikan saged dipunseseli tembung sanesipun. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.
60	Citraresmi ngentosi ing Alun-alun Perak saderengipun mlebet kantor segara bawera.	Nanging, kepeksa ndelik dhisik, amping-amping wit cemara ing pinggire Alun-alun Perak (MRSJ. 60/101).									Tembung Alun-alun Perak nedahaken satunggaling papan, inggih menika nama satunggaling papan panggenan.	-Alun- alun Perak : demonstratif nedahaken satunggaling papan. - Frasa : penandanipun namung setunggal, inggih menika awujud katrangan (papan). - Referensi eksofora : acuanipun boten

												wonten ing pirembagan.
61	Citraresmi mlebet kantor lajeng tumuju ing mejanipun Dororini.	Sugeng enjang . Iya, Mbak. Aku kudu ketemu karo Pak Darbe Sampurna esuk iki (MRSJ. 61/102).									Tembung enjang utawi esuk nedahaken satunggaling wekdal netral. enjang inggih menika wanci plethecking srengenge, kirang langkung dumugi jam 9 (Poerwadarminta, 1939: 116).	- enjang :demonstratif nedahaken satunggaling wekdal. - Tembung : identitasipun boten owah menawi posisinipun ing salebeting ukara dipunpindah. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.
62	Citraresmi guneman kaliyan Dororini nalika sampun dumugi ing mejanipun Dororini.	Aku ya ora arep ndelikake prekaraku.(MRSJ. 62/102).									Tembung aku saha -ku nedahaken utama purusa ingkang acuanipun boten sinerat ing salebeting teks, inggih menika Citraresmi.	- aku saha –ku : utama purusa acuanipun nedahaken satunggaling tiyang. - aku kalebet morfem bebas amargi saged madeg piyambak, nanging –ku kalebet morfem terikat amargi boten saged madeg piyambak kedah rumaket kaliyan morfem sanesipun.

												- Referensi eksofora : acuanipun boten sinerat ing salebeting teks.
63	Citraresmi ngandharaken menawi surat lamaranipun dipunserat kanthi seratan komputer, nalika Pak Darbe kaget mriksani suratipun dipunserat kanthi seratan komputer.	Jaman sakmenika rak sarwa komputer . Nglamar padamelan mawi seratan komputer inggih sampun limrah (MRSJ. 63/103).									Tembung komputer nedahaken satunggaling bab utawi barang inggih menika barang elektronik otomatis ingkang saged ngetang utawi ngolah data kanthi cermat.	- Tembung : identitasipun boten owah menawi posisinipun ing salebeting ukara dipunpindah. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.
64	Dororini mlebet ruanganipun Pak Darbe lajeng ngendika jadwalipun Pak Darbe.	Mangke jam sanga rapat kaliyan babagan surveyor lan fumigasi, Pak Sonata kaliyan tamunipun, ing ruwang rapat mriki (MRSJ. 64/103).									Tembung mriki nedahaken satunggaling papan ingkang caket kaliyan tiyang ingkang ngendika inggih menika ruwang rapat. Ruwang rapat inggih menika satunggaling papan ingkang dipunginakaken	- mriki : demonstratif nedahaken satunggaling papan. - Tembung : gadhah titikan saged dipunseseli tembung sanesipun. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.

											kangge mundhut rerembugan.	
65	Dororini gumremeng piyambak nalika sampun wangsul dhateng ruanganipun, sesampunipun ngeteraken Citraresmi ing ruang sekretariat.	Wingi kae wis dicekeli bangkekane barang! (MRSJ. 65/104).									Tembung Wingi nedahaken satunggaling wekdal ingkang sampun kalampahan.	- wingi : demonstratif nedahaken satunggaling wekdal. - Tembung : identitasipun boten owah menawi posisinipun ing saalebeting ukara dipunpindah. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.
66	Pak Darbe ngajak Citraresmi dhahar siyang ing Restoran Sapanjana.	Yen wayah awan ngene, sing mangan ora patia akeh marga papane ing tengahe kantor lan toko dagang (MRSJ. 66/105).									Tembung awan nedahaken satunggaling wekdal netral. Awan inggih menika inggih menika wanci nalika srengenge sampun inggil (Poerwadarminta, 1939: 22).	- awan : demonstratif nedahaken satunggaling wekdal. - Tembung : identitasipun boten owah menawi posisinipun ing salebeting ukara dipunpindah. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.

67	Dororini kalihan Pak Darbe dhahar siyang wonten ing Restoran Restoran Sapanjana Kembangjapun.	Nanging, yen bengi, Kembangjapun kuwi dadi dhaerah kiya-kiya, papan sing rame karo seneng-seneng (MRSJ. 67/105).									Tembung kuwi nedahaken satunggaling papan inggih menika Kembangjapun ingkang salah satunggaling nama dhaerah.	- kuwi : demonstratif nedahaken satunggaling papan. - Tembung : tembung menika gadhah titikan saged dipunseseli tembung sanesipun. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.
68	Wonten ing rapat ing kantor Segara Bawera pados tiyangkangge kanca menawi wonten patemon.	Salawase iki yen ana patemon ngono, aku mung ijen wae utawa karo staf sing gegayutan babagan sing dicekel (MRSJ. 68/106).									Tembung Salawase iki ngandharaken satunggaling wekdal inggih menika wekdal ingkang sampun kadadosan utawi dipunlampah.	- salawase iki : demonstratif nedahaken satunggaling wekdal. - Frasa : penandanipun namung setunggal, inggih menika awujud katrangan (wekdal). - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.
69	Dororini boten nyangka menawi Citraresmi saged males menapa ingkang	marga diopeni direktur, aluse ati Jogja wis ilang, malih dadi Surabayan! (MRSJ. 69/110).									Tembung Surabayan Jogja nedahaken satunggaling papan inggih menika	- Surabayan saha Jogja : demonstratif nedahaken satunggaling papan. - Tembung :

	dipuntindakaken Dororini.										nama satunggaling kitha.	identitasipun boten owah menawi posisinipun ing saalebeting ukara dipunpindah. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.
70	Citraresmi mangsuli pangandikanipun Dororini wonten ing ruwanganipun Dororini.	Tapi aku pancen bisa cedhak direktur pratama, (MRSJ. 70/110).									Tembung aku nedahaken utama purusa ingkang acuanipun boten sinerat ing salebeting teks, inggih menika Citraresmi.	- aku : utama purusa acuanipun nedahaken satunggaling tiyang. - Morfem bebas : saged madeg piyambak. - Referensi eksofora : acuanipun boten sinerat ing salebeting teks.
71	Citraresmi mangsuli pangandikanipun Dororini wonten ing ruwanganipun Dororini.	marga prestasiku nyambut gawe. (MRSJ. 71/110).									Tembung- ku nedahaken utama purusa ingkang acuanipun boten sinerat ing salebeting teks, inggih menika Citraresmi.	- -ku : utama purusa acuanipun nedahaken satunggaling tiyang. - Morfem terikat : boten saged madeg piyambak kedah rumaket kaliyan morfem sanesipun. - Referensi eksofora :

											acuanipun boten sinerat ing salebeting teks.
72	Citraresmi nyentak Dororini amargi Dororini calathu randha teles dhumateng Citraresmi.	Disentak balik, sekertaris direktur Pratama mau meneng cep, kaya orong- orong kepidak (MRSJ. 72/111).									Ngandharaken satunggaling kahanan ingkang sami inggih menika sami-sami ngandharaken kahanan ingkang langsung mendel. - Komparatif : ukara menika nandingaken satunggaling acuan. - Ukara : data menika penandanipun langkung saking setunggal, saha gadhaah intonasi ingkang awujud koma saha titik. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.
73	Dororini nampi telpon nalika wonten ing kantor Segara bawera.	“Halo, ing kene PT Pelayaran Segara Bawera, (MRSJ. 73/113).									Tembung ing kene nedahaken satunggaling papan ingkang panggenanipun ceket kaliyan tiyang ingkang ngendika inggih menika PT Pelayaran Segara Bawera, ingkang salah satunggaling - ing kene : demonstratif nedahaken satunggaling papan. - Frasa : penandanipun namung setunggal, inggih menika awujud katrangan (papan). - Referensi eksofora : acuanipun boten

											nama papan kangge nyambut damel.	wonten ing pirembagan.
74	Martiyas tindak badhe mapag Martinjung ing lurung Trunajaya lajeng mapag Dororini.	Sing dhisik dhewe dipapag mbakyune ing Lurung Trunajaya (MRSJ. 74/114).									Tembung Lurung Trunajaya nedahaken satunggaling papan panggenan inggih menika nama satunggaling dhaerah utawi panggenan.	- Lurung Trunajaya : demonstratif nedahaken satunggaling papan. - Frasa : gadhah setunggal fungsi kangge ngandharaken nama saking satunggaling papan. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.
75	Darbe dumugi griya sampun dipunentosi garwanipun.	“Lagi kondur, Mas? Jare wingi nginep mung sewengi, terus seminare mung nganti tengah dina (MRSJ. 75/120).									Tembung wingi nedahaken satunggaling wekdal ingkang sampun dipunlampahi.	- wingi : demonstratif nedahaken satunggaling wekdal. - Tembung : identitasipun boten owah menawi posisinipun ing saalebeting ukara dipunpindah. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.

76	Dororini ngendika dhumateng Marjajni kaliyan Martinjung babagan Citraresmi selingkuh kaliyan Pak Darbe.	Saiki katon tenan, apa sing diangkah sang Sekretaris kuwi (MRSJ. 76/130).									Tembung kuwi nedahaken satunggaling bab inggih menika sekretaris. Sekretaris inggih menika tiyang ingkang padamelanipun mbiyantu pimpinanipun kangge nindakaken padamelan ingkang alit-alit.	- kuwi : demonstratif nedahaken satunggaling bab inggih menika sekretaris ingkang panggenanipun caket kaliyan tiyang ingkang ngendika. - Tembung : gadhah titikan saged dipunseseli tembung sanesipun. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.
77	Marjanji cemburu nalika garwanipun (Darbe) cariyos babagan Citraresmi.	Kowe meri, kowe kemrangan butarepan. (MRSJ. 77/121).									Tembung kowe nedahaken madyama purusa ingkang acuanipun boten sinerat ing salebeting teks, inggih menika Martinjung.	- kowe : madyama purusa acuanipun nedahaken satunggaling tiyang. - Morfem bebas : saged madeg piyambak. - Referensi eksofora : acuanipun boten sinerat ing salebeting teks.
78	Pak Darbe	Tuwan Tanaka iki Direktur									Tembung Nagoya	- Nagoya saha

	ngandharaken babagan tamu saking Jepang ingkang badhe rawuh ing Segara Bawera dhateng karyawanipun nalika rapat.	Chikara Maru Ltd., kantor pusate ing Nagoya, Jepang (MRSJ. 78/122).								saha Jepang nedahaken satunggaling papan, inggih menika nama kitha saha nama Negara.	Jepang : demonstratif nedahaken satunggaling papan. - Tembung : identitasipun boten owah menawi posisinipun ing saalebeting ukara dipunpindah. - Referensi eksofora acuanipun boten wonten ing pirembagan.
79	Dororini ngendika dhumateng Martinjung menapa sampun kepanggih kaliyan mbok randha.	Nanging, ora bisa Martinjung ngrenahake ing wektu kang ibut kuwi (MRSJ. 79/131).								Tembung kuwi nedahaken satunggaling kahanan inggih menika kahanan ingkang ibut. Ibut inggih menika sengkud anggenipun tumandang (Poerwadarminta, 1939: 167).	- kuwi : demonstratif nedahaken satunggaling kahan ing satunggaling wekdal. - Tembung : gadhah titikan saged dipunseseli tembung sanesipun. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.
80	Martiyas ningali Citraresmi nalika	La terus, wong wedok ayu nganggo seragam kantor								Tembung kuwi nedahaken	- kuwi : demonstratif nedahaken

	ngeteraken tamu saking Jepang wonten ing kantor Segara Bawera.	kuwi sapa? (MRSJ. 80/132).									satunggaling bab inggih menika tiyang estri ingkang ayu. Ayu inggih menika becik utawi sae pasuryanipun (Poerwadarminta, 1939: 5).	satunggaling bab inggih menika tiyang estri ingkang ayu, ingkang panggenanipun caket kaliyan tiyang ingkang ngendika. - Tembung : gadhah titikan saged dipunseseli tembung sanesipun. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.
81	Citraresmi nepungaken tamunipun saha piyyambakipun dhumateng Martiyas.	Nepungake, aku sing ayu dhewe saka rombongan tamu iki. (MRSJ. 81/132).									Tembung aku nedahaken utama purusa ingkang acuanipun boten sinerat ing salebeting teks, inggih menika Citraresmi.	- aku : utama purusa acuanipun nedahaken satunggaling tiyang. - Morfem bebas : saged madeg piyambak. - Referensi eksofora : acuanipun boten sinerat ing salebeting teks.
82	Citraresmi, Hardanung saha Martiyas ngancani	Kanthi anane Citraresmi, pepriksan kuwi bisa diculake tanpa dikancani									Tembung kuwi nedahaken satunggaling bab	- kuwi : demonstratif nedahaken satunggaling

	tanu saking Jepang ingkang saweg peperiksaan ing kantor Segara Bawera.	Hardanung (MRSJ. 82/133).								inggihi menika pepriksan. Pepriksan inggihi menika satunggaling padamelan kanthi ningali saha nyatitekake (Poerwadarminta, 1939: 33).	padamelan inggihi menika pepriksan. - Tembung : gadhah titikan saged dipunseseli tembung sanesipun. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.
83	Citraresmi saha Martiyas ngeteraken Tuan Tanaka nalika pepriksan bab kantor Segara Bawera sampun rampung.	Terus, tanpa diabani Martiyas, Citraresmi wis matur balik yen leladene kuwi ora mingsra, ngisin-isini, (MRSJ. 83/134).								Tembung kuwi nedahaken satunggaling bab inggihi menika leladene. Leladen inggihi menika menapa-menapa ingkang dipunladekaken dhumateng tiyang sanes (Poerwadarminta, 1939: 254).	- kuwi : demonstratif nedahaken satunggaling padamelan inggihi menika leladene. - Tembung : gadhah titikan saged dipunseseli tembung sanesipun. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.
84	Nalika Citraresmi mlebet mobil badhe ngeteraken tamu saking Jepang, Martiyas	“Katrangan luwih premana sesuk wae takona aku nyang kantor.” (MRSJ. 84/135).								Tembung sesuk nedahaken satunggaling wekdal inggihi menika wekdal	- sesuk : demonstratif nedahaken satunggaling wekdal. - Tembung : identitasipun boten

	nyuwun kenalan kaliyan Citraresmi.										ingkang dereng dipunlampahi.	owah menawi posisinipun ing salebeting ukara dipunpindah. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.
85	Pak Darbe ngutus Dulmawi supados murugi Citraresmi nalika badhe tindak kantor.	Omahe nggone Pak Praba biyen, Taman Kusuma Bangsa (MRSJ. 85/136).									Tembung Taman Kusuma Bangsa nedahaken satunggaling papan panggenan inggih menika nama saking satunggaling papan.	- Taman Kusuma Bangsa : demonstratif nedahaken satunggaling papan. - Frasa : penandanipun namung setunggal, inggih menika awujud lesan. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.
86	Martiyas ngajak Citraresmi dhahar siyang wonten ing Spanyana.	Jeng umurku wis sangalikul taun. (MRSJ. 86/146).									Tembung -ku nedahaken utama purusa ingkang acuanipun boten sinerat ing salebeting teks, inggih menika Martiyas.	- -ku : utama purusa acuanipun nedahaken satunggaling tiyang. - Morfem terikat : boten saged madeg piyambak kedah rumaket kaliyan morfem sanesipun.

												- Referensi eksofora : acuanipun boten sinerat ing salebeting teks.
87	Martiyas ngajak Citraresmi dhahar siyang wonten ing Sapanyana.	Suwe dadi jaka lara, kesepen . nganti seprene aku durung tau pranggulan sepisanan karo wong wadon, (MRSJ. 87/146).									Tembung aku nedahaken utama purusa ingkang acuanipun boten sinerat ing salebeting teks, inggi menika Martiyas.	- aku : utama purusa acuanipun nedahaken satunggaling tiyang. - Morfem bebas : saged madeg piyambak. - Referensi eksofora : acuanipun boten sinerat ing salebeting teks.
88	Bu Marjanji telpon Martiyas amargi mangertos nalika Martiyas ngajak dhahar siyang mbok randha (Citraresmi).	Awan-awan, kok mendhem! Kenapa? (MRSJ. 88/146).									Nedahaken satunggaling wekdal ingkang sampun kadadosan utawi kalampahan.	- awan-awan : demonstratif nedahaken satunggaling wekdal. - Tembung : identitasipun boten owah menawi posisinipun ing salebeting ukara dipunpindah. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.

89	Martinjung ngengken Martiyas supados ngajak Citraresmi ing griyanipun supados cedhak kaliyan ibunipun.	Areke melu piknik karyawan nyang Selarejo (MRSJ. 89/151).									Tembung Selarejo nedahaken satunggaling papan inggih menika nama satunggaling kitha.	- Selarejo : demonstratif nedahaken satunggaling papan. - Tembung : identitasipun boten owah menawi posisinipun ing salebeting ukara dipunpindah. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.
90	Martiyas, Bu Marjanji, saha Citraresmi badhe mapag Dororini ing griyanipun wonten ing Jalan Sawentar.	Ora ana sing jeneng Dororini, ki, jarene wong kuwi , lapure marang ibune (MRSJ. 90/155).									Tembung kuwi nedahaken satunggaling bab inggih menika wong utawi tiyang. Wong utawi tiyang inggih menika titah ingkang pinaringan budi (Poerwadarminta, 1939: 669).	- kuwi : demonstratif nedahaken satunggaling bab inggih menika tiyang. - Tembung : gadhah titikan saged dipunseseli tembung sanesipun. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.
91	Martinjung tindak kamaripun	Martinjung migunakake lungane Martiyas kamar									Tembung kuwi nedahaken	- kuwi : demonstratif nedahaken

	Martiyas kaliyan Pak Darbe nalika Martiyas sampun kesah kaliyan Citraresmi.	<i>double</i> lowong kuwi kanggo kesenengane dhewe, (MRSJ. 91/160).								satunggaling barang inggih menika kamar <i>double</i> . kamar <i>double</i> inggih menika satunggaling papan kangge sare ingkang ranjangipun wonten kalih.	satunggaling bab, inggih menika papan. - Tembung : gadhah titikan saged dipunseseli tembung sanesipun. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.
92	Martiyas, Citraresmi saha sedaya karyawan Segara Bawera ingkang tumut piknik ing Selarejo.	Kabeh wis samekta arep wisata menyang Tlaga Bendungan (MRSJ. 92/161).								Tembung Tlaga Bendungan nedahaken satunggaling papan inggih menika nama satunggaling papan wisata.	- Tlaga Bendungan : demonstratif nedahaken satunggaling papan. - Frasa : gadhah setunggal fungsi, inggih menika kangge ngandharaken nama saking satunggaling papan. - Referensi eksofora acuanipun boten wonten ing pirembagan.
93	Dororini ngolok-olok Citraresmi ing ngajengipun kanca-kanca	“Ah, kuwi fitnah (MRSJ. 93/162).								Tembung kuwi nedahaken satunggaling bab inggih menika	- kuwi : demonstratif nedahaken satunggaling bab inggih menika fitnah.

	kantoripun menawi Citraresmi menika wedokan gatel.									fitnah. Fitnah inggih menika padamelan utawi tumindak ingkang boten sae ingkang kangge ngrisak jenengipun tiyang sanes (Poerwadarminta, 1939: 494).	- Tembung : gadhah titikan saged dipunseseli tembung sanesipun. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.
94	Martinjung matur kaliyan Bu Marjanji menawi Citraresmi menika putranipun suwargi Pak Praba.	Tenan, kuwi putrane Pak Prabasu...Praba sapa kuwi mau? (MRSJ. 94/163).								Tembung kuwi nedahaken satunggaling bab inggih menika putra. Putra inggih menika turunan saking tiyang sepuh.	- kuwi : demonstratif nedahaken satunggaling bab inggih menika putra. - Tembung : gadhah titikan saged dipunseseli tembung sanesipun. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.
95	Martinjung kaliyan Bu Marjanji ngrembag babagan Citraresmi saha Dororini.	Mau bengi Martiyas ya citra prekara omahe Dororini kuwi (MRSJ. 95/164).								Tembung kuwi nedahaken satunggaling papan inggih menika omah utawi griya. Griya inggih	- kuwi :demonstratif nedahaken satunggaling papan. - Tembung : gadhah titikan saged dipunseseli tembung

											menika satunggaling papan ingkang ngangge payon ingkang dipunginakaken kangge dedunung utawi kapreluan sanes (Poerwadarminta, 1939: 450).	sanesipun. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.
96	Dororini saha Martiyas nitih prau ing Tlaga Bendungan.	Mengko bubar praon ra sah nggoleki mbok randha teles, ya, Mas?" usule Dororini karo ngrangkul kenceng awake Martiyas, kaya-kaya wedi olenge prau (MRSJ. 96/165).									Ukara menika nedahaken kahanan ingkang sami inggih menika sami-sami ngandharaken raos ajrih.	- Komparatif : amargi ing ukara menika nandingaken satunggaling acuan. - Ukara : data menika penanda jejer, wasesa, lesan saha katranganipun langkung saking setunggal, saha gadhah intonasi ingkang awujud koma saha titik saha tandha tanya. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.

97	Martiyas ngumumake ing ngajengipun Karyawan Segara Bawera menawi milih Citraresmi dados pasanganipun.	Dororini nglumprug semangate, tanpa daya, nanging suwara atine glodhagan kaya tikus lima padha gojeng ing pyane omah (MRSJ. 97/167).									Ukara menika nedahaken kahanan ingkang sami, inggihi menika sami-sami nggambaraken kahanan ingkang boten tenang.	- Komparatif : amargi ing ukara menika nandingaken satunggaling acuan. - Ukara : data menika penanda wasesa, lesan saha katranganipun langkung saking setunggal, saha gadha intonasi ingkang awujud koma saha titik. - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.
98	Citraresmi, Dororini saha Linggarmanik pingsan ing mobil amargi mobil ngerem ndadak jalaran kaget nalika Dororini nekak gulunipun Citraresmi.	Luwih becik digawa pisan menyang Malang, Rumah Sakit Saiful Anwar! (MRSJ. 98/169).									Tembung Rumah Sakit Saiful Anwar nedahaken satunggaling bab inggihi menika nama saking salah satunggaling rumah sakit. Rumah sakit inggihi menika papan kangge ngrawat tiyang ingkang saweg	- Rumah Sakit Saiful Anwar : demonstratif nedahaken satunggaling papan. - Frasa : penandanipun namung setunggal, inggihi menika awujud katrangan (papan). - Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.

											gerah (Kamus Indonesia-Jawa, 1991: 270).	
99	Bu Praba saha Nyi Padmi cariyos bab Linggarmanik anakipun Citraresmi nalika bab keprawananipun Citraresmi sampun kangertosan.	Ngethik marang sapa wae sing ngreti supaya aja mbukak wewadi kuwi (MRSJ. 99/173).									<p>Tembung kuwi nedahaken satunggaling bab inggih menika wewadi. Wewadi inggih menika perkawis ingkang dipunsimpen utawi boten dipunwedaraken dhumateng tiyang sanes (Poerwadarminta, 1939: 652).</p>	<p>- Kuwi : demonstratif nedahaken satunggaling bab inggih menika wewadi.</p> <p>- Tembung gadhah titikan saged dipunseseli tembung sanesipun.</p> <p>- Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.</p>
100	Nyi Padmi tangganipun Darmastuti (Dororini) nalika taksih wonten Jogokaryan.	Sing ngeguhake supaya Darmastuti nglairake ing Poliklinik Karangkajen , (MRSJ. 100/173).									<p>Tembung Poliklinik Karangkajen nedahaken satunggaling papan, inggih menika nama satunggaling papan kangge ngobati tiyang gerah.</p>	<p>- Poliklinik Karangkajen : demonstratif nedahaken satunggaling papan.</p> <p>- Frasa : penandanipun namung setunggal, inggih menika awujud katrangan (papan).</p> <p>- Referensi eksofora :</p>

											acuanipun boten wonten ing pirembagan.
101	Citraresmi dipunajak dhahar siyang dening Pak Darbe nalika wonte kantor Segara Bawera.	Iya. Nanging ta, ayo, saiki melu aku dhisik (MRSJ. 101/79).									<p>Tembung saiki nedahaken satunggaling wekdal inggih menika wekdal ingkang sawed dipunlampahi.</p> <p>- saiki : demonstratif nedahaken satunggaling wekdal.</p> <p>- Tembung : identitasipun boten owah menawi posisinipun ing salebeting ukara dipunpindah.</p> <p>- Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.</p>
102	Nalika Pak Darbe kaliyan Citraresmi tindak dhahar siyang.	Kula kepengin mandhiri, (MRSJ. 102/79).									<p>Tembung kula menika acuanipun boten sinerat ing salebeting teks inggih menika Citraresmi.</p> <p>- kula : utama purusa acuanipun nedahaken satunggaling tiyang.</p> <p>- Morfem bebas : saged madeg piyambak.</p> <p>- Referensi eksofora : acuanipun boten sinerat ing salebeting teks.</p>
103	Nalika Dororini saha martiyas	Sakarep mu . Nanging, uga mikirna supaya bisa									<p>Tembung -mu menika acuanipun</p> <p>- -mu : madyama purusa acuanipun</p>

	badhe pesen dhaharan, wonten telfon kangge Martiyas.	diladeni cepet. (MRSJ. 103/80).								boten sinerat ing salebeting teks inggih menika Dororini.	nedahaken satunggaling tiyang. - Morfem terikat : saged boten madeg piyambak kedah rumaket kaliyan morfem sanesipun. - Referensi eksofora : acuanipun boten sinerat ing salebeting teks.
104	Pak Darbe dumugi griyanipun Citraresmi.	Anak mu ayu, ya? (MRSJ. 104/84).								Tembung -mu menika acuanipun boten sinerat ing salebeting teks inggih menika Citraresmi.	- -mu : madyama purusa acuanipun nedahaken satunggaling tiyang. - Morfem terikat : boten saged madeg piyambak kedah rumaket kaliyan morfem sanesipun. - Referensi eksofora : acuanipun boten sinerat ing salebeting teks.
105	Pak Darbe saha Pak Hardanung ngrembag babagan Citraresmi ing	Ya panjenengan lan para direktur anom sing kena diarani cikal bakale segara Bawera, (MRSJ. 105/92).								Tembung panjenengan menika acuanipun boten sinerat ing	- panjenengan : madyama purusa acuanipun nedahaken satunggaling tiyang.

	ruanganipun Pak Darbe.										salebeting teks inggih menika Hardanung.	- Morfem bebas : saged madeg piyambak tanpa morfem sanesipun. - Referensi eksofora : acuanipun boten sinerat ing salebeting teks.
106	Ibu Marjanji ngutus Martiyas ngundang Dororini ing griyanipun.	Iya, wis, sakarep mu . (MRSJ. 106/107).									Tembung -mu menika acuanipun boten sinerat ing salebeting teks inggih menika Martiyas.	- -mu : madyama purusa acuanipun nedahaken satunggaling tiyang. - Morfem terikat : boten saged madeg piyambak kedah rumaket kaliyan morfem sanesipun. - Referensi eksofora : acuanipun boten sinerat ing salebeting teks.
107	Nalika Martiyas ngeteraken Martinjung saha Dororini kondur ngrembag bab Citraresmi.	Kamar iki dudu papan mu ! (MRSJ. 107/118).									Tembung -mu menika acuanipun boten sinerat ing salebeting teks inggih menika Dororini.	- -mu : madyama purusa acuanipun nedahaken satunggaling tiyang. - Morfem terikat : boten saged madeg piyambak kedah

												rumaket kaliyan morfem sanesipun. - Referensi eksofora : acuanipun boten sinerat ing salebeting teks.
108	Pak Darbe ngendika dhateng garwanipun supados boten gadhah penggalih ingkang boten sae kaliyan Citraresmi.	Lo, ngono kuwi rak pikiran mu ya ora becik. (MRSJ. 108/121).									Tembung -mu menika acuanipun boten sinerat ing salebeting teks inggih menika Martinjung.	- -mu : madyama purusa acuanipun nedahaken satunggaling tiyang. - Morfem terikat : boten saged madeg piyambak kedah rumaket kaliyan morfem sanesipun. - Referensi eksofora : acuanipun boten sinerat ing salebeting teks.
109	Sesampunipun ngeteraken tamu saking Tokyo kondur.	Bu Martinjung sajake ya rena banget penggalihhe ngonangi tandang gawe lan tindak-tanduk mu . (MRSJ. 109/137).									Tembung -mu menika acuanipun boten sinerat ing salebeting teks inggih menika Citraresmi.	- -mu : madyama purusa acuanipun nedahaken satunggaling tiyang. - Morfem terikat : boten saged madeg piyambak kedah rumaket kaliyan morfem sanesipun.

												- Referensi eksofora : acuanipun boten sinerat ing salebeting teks.
110	Martiyas saha Martinjung ngrembag bab ibunipun ingkang boten setuju menawi martiyas kaliyan Citraresmi.	Terus? Suda ajine, ya? Takonana batin mu ? (MRSJ. 110/149).									Tembung -mu menika acuanipun boten sinerat ing salebeting teks inggih menika Martiyas.	- -mu : madyama purusa acuanipun nedahaken satunggaling tiyang. - Morfem terikat : boten saged madeg piyambak kedah rumaket kaliyan morfem sanesipun. - Referensi eksofora : acuanipun boten sinerat ing salebeting teks.
111	Martiyas saha ibunipun tindak dhateng griyanipun Dororini wonten ing Karanggayam.	Dinane wis ireng , ora pati cetha maneh sesawangan omah-omah saurute lurung kono. (MRSJ. 111/ 95)									Tembung dinane wis ireng nedahaken acuan ingkang boten sinerat ing salebeting teks inggih menika wekdal bengi utawi daluh.	- Dinane wis ireng : demonstratif nedahaken satunggaling wekdal. - Frasa : penandanipun namung setunggal, inggih menika awujud katrangan (wekdal). - Referensi eksofora : acuanipun boten

												wonten ing pirembagan.
112	Karyawan Segara Bawera tindak piknik dhateng Selarejo.	Tekane Selarejo wis surup. Panorama alam wis gage kesirep peteng . (MRSJ. 112/ 157).										<p>Tembung kesirep peteng nedahaken acuan ingkang boten sinerat ing salebeting teks inggih menika wekdal bengi utawi dalu.</p> <p>- kesirep peteng : demonstratif nedahaken satunggaling wekdal.</p> <p>- Frasa : penandanipun namung setunggal, inggih menika awujud katrangan (wekdal).</p> <p>- Referensi eksofora : acuanipun boten wonten ing pirembagan.</p>